

विझवली; मनु मारण – मनाला मारणे; कारणि – करता; बन – वन, अरण्य; बिनु – शिवाय; जाईऐ – जातो; जिह – ज्या; पावक – अग्नी; जारे – जाळले; उबारे – उद्धार केला, रक्षण केले; निखुटत – संपत, नष्ट; तिखा – तृष्णा.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मी मोहमायेच्या, विषयविकाराच्या अग्नीत जळत होतो. पण आता मला प्रभूनाम रूपा जल प्राप्त झाले आहे. त्या नामजलाने माझ्या अंतःकरणातील मोहमायेची, विषयविकारांची आग विझवली आहे. माझे मन आता शांत झाले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ मनातील हे विकार नष्ट व्हावेत म्हणून लोक वनात जातात पण त्याचा काहीही उपयोग नाही. मनातील हा विकाररूपा अग्नी शांत करणारे प्रभुनामरूपा जल प्रभू परमात्म्याच्या कृपेशिवाय प्राप्त होत नाही. ॥१॥ ह्या विषयविकाररूपा अग्नीने मानवाला, देवांनाही जाळले आहे. पण रामनामरूपा जलाने भक्तांचे ह्या अग्नीपासून रक्षण केले आहे. ॥२॥ प्रभुनामामुळे ह्या भवसागराचे रूपांतर सुखसागरात झाले आहे. ज्याला प्रभुनाम प्राप्त झाले असा भक्त प्रपंचात राहूनही सुख प्राप्त करतो व प्रभुनामाचे अखंड रसपान करतो. ॥३॥ कबीर सांगतात, त्या शारंगपाणीचे, त्या प्रभू परमात्म्याचे सदैव स्मरण करा. त्या प्रभुनामरूपा जलानेच माझ्या मनातील विषयविकाराची तृष्णा शांत झाली. ॥४॥१॥

माधउ जल की पिआस न जाइ ॥ रहाउ ॥ जल महि अगनि उठी अधिकाइ ॥१॥

तूं जलनिधि हउ जल का मीनु ॥ जल महि रहउ जलहि बिनु खीनु ॥१॥

तूं पिंजरु हउ सूअटा तोर ॥ जमु मंजारु कहा करै मोर ॥२॥

तूं तरवरु हउ पंखी आहि ॥ मंदभागी तेरो दरसनु नाहि ॥३॥

तूं सतिगुरु हउ नउतनु चेला ॥ कहि कबीर मिलु अंत की बेला ॥४॥२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२३)

शब्दार्थ : पिआस – तहान; महि – मध्ये; अधिकाई – अधिकच; जलनिधि – समुद्र; रहउ – राहतो; खीनु – नष्ट होतो, मरणे; पिंजरु – पिंजरा; सूअटा – पोपट; तोर – तुझा; जमु – यम; मंजरु – मांजर; मोर – मला, माझे; तरवरु – वृक्ष; आहि – आहे; मंद भागी – अभागी; नउतनु – नवीन; चेला – शिष्य.

भावार्थ : कबीर सांगतात, माधवाचे नाव, प्रभू परमात्म्याचे नाव हे असे अमृत मधुर जल आहे, की त्याचे कितीही प्राशन केले तरी तहान भागत नाही. मनाची तृप्ती होत नाही. उलट ती तृष्णा अधिकच वाढते. ॥१॥ रहाउ ॥ हे प्रभो! तू सागर आहेस मी त्यात विहार करणारा मासा आहे. मी तुझ्या संगतीमुळेच जिवंत आहे. प्रभुनामशिवाय मी एक क्षणही जगू शकणार नाही, मरून जाईन. ॥१॥ हे प्रभो! तू पिंजरा आहेस. मी त्यात राहणारा तुझा पोपट आहे. तुझे भक्कम संरक्षण मला प्राप्त झाले आहे. आता ते यमरूपा मांजर माझे काहीही करू शकणार नाही. ॥२॥ हे प्रभो! तू विशाल वृक्ष आहेस. त्याच्या आश्रयाने राहणारा मी एक सामान्य पक्षी आहे. पण मला अभाग्याला अद्याप तुझे दर्शन झाले नाही. ॥३॥ हे प्रभो! तू सतगुरु, मी तुझा नूतन शिष्य, आता ह्या अंतिम समयी तरी मला तुझे दर्शन घडू दे. तुझ्याशी माझे मिलन घडू दे! ॥४॥२॥

जब हम एको एकु करि जानिआ ॥ तब लोगह काहे दुखु मानिआ ॥१॥

हम अपतह अपुनी पति खोई ॥ हमरै खोजि परहु मति कोई ॥१॥ रहाउ ॥

हम मंदे मंदे मन माही ॥ साझ पाति काहू सिउ नाही ॥२॥

पति अपति ता की नही लाज ॥ तब जानहुगे जब उघरैगो पाज ॥३॥

कहु कबीर पति हरि परवानु ॥ सरब तिआगि भजु केवल रामु ॥४॥३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२४)

शब्दार्थ : जब – जेव्हा; एको एकु करि जानिआ – तो एक मात्र प्रभू परमात्माच सर्वत्र आहे, असे जाणले; लोगह – लोक; अपतह – सन्मानहीन, निर्लज्ज; खोजि – शोधला; परहु – पडकना; मंदे – वाईट; साझ – साथ, संगत, मैत्री; तब – तेव्हा; जब – जेव्हा; जागहुगे – जागे व्हाल, समजेल; उघरैगो – उघड होईल, प्रगट होईल; पाज – रहस्य; पति – पत, प्रतिष्ठा; हरि परवान – प्रभूने ज्याचा स्वीकार केला आहे; सरब तिआगि – त्यागून, सोडून देऊन.

भावार्थ : मी एकमात्र प्रभू परमात्मा मानतो. अन्य कोणताही देव मानीत नाही. पण ह्याचे इतरांना का म्हणून दुःख व्हावे ? ॥१॥ मी तर सन्मानहीन आहे. मी तर माझी पत, प्रतिष्ठा घालवून बसलो. माझ्या मागे कोणीही येऊ नये. कोणी काहीही म्हणो, मी माझ्या मार्गानेच जात राहणार, इतरांनी माझ्या मार्गाने येऊ नये. ॥१॥ रहाउ ॥ मी वाईट आहे पण तो माझ्यापुरता. इतरांचे त्यात काय गेले ? मी तर सारे पाश तोडून टाकले आहेत. कोणाशी काहीही संबंध ठेवलेले नाहीत मग इतरांनी माझी उठावेव कशाला करावी ? ॥२॥ मला समाजात पत, प्रतिष्ठा आहे की नाही ह्याची मला मुळीच किंमत वाटत नाही. कारण खरी प्रतिष्ठा कशात आहे ते तुम्हाला तेव्हाच कळेल, जेव्हा तुमच्या ह्या कथित प्रतिष्ठेचा फुगा फुटेल. ॥३॥ कबीर सांगतात, जेव्हा प्रभू परमात्मा भक्ताचा स्वीकार करतो, त्याला आपल्या जवळ स्थान देतो, तेव्हाच त्या भक्तास खरी प्रतिष्ठा प्राप्त होते. हे मानवप्राण्या! तू अन्य सर्व गोष्टींचा त्याग कर आणि प्रभू परमात्म्याच्या भजनात रंगून जा. ॥४॥ ३ ॥

नगन फिरत जौ पाईऐ जोगु ॥ बन का मिरगु मुकति सभु होगु ॥१॥

किआ नागे किआ बाधे चाम ॥ जब नही चीनसि आतम राम ॥१॥ रहाउ ॥

मूड मुंडाए जौ सिधि पाई ॥ मुकती भेड न गईआ काई ॥२॥

बिंदु राखि जौ तरीऐ भाई ॥ खुसरै किउ न परमगति पाई ॥३॥

कहु कबीर सुनहु नर भाई ॥ राम नाम बिनु किनि गति पाई ॥४॥ ४ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२४)

शब्दार्थ : नगन – नग्न; जौ – जर; पाईऐ – प्राप्त होते; जोगु – योग, प्रभू परमात्म्याशी मिलन; मिरगु – मृग, हरीण, जनावरे; मुकति – मुक्ती; सभु – सर्व; होगु – होतील, झाले असते; नांगे – नागडे; बाधे – नेसणे; चाम – चामडे, कपडे; चिनसि – ओळखणे; आतम – आत्मा; मूड – डोके; मुंडाए – मुंडन करणे; जो – जर; सिधि – सिद्धी; पाई – प्राप्त होणे; भेड – मेंढरे; गईआ – गेली, मुक्त झाली; काई – कोणीही; बिंदु राखि – ब्रह्मचर्य, व्रत पालन; खुसरै – हिजडे, तृतीयपंथी; सुनहु – ऐक; किनि – कोणालाही;

भावार्थ : कबीर सांगतात, नग्न फिरल्याने जर प्रभू परमात्मा प्राप्त होत असता, तर जंगलातली सारी श्वापदे मुक्त होऊन गेली असती. ॥१॥ अरे माणसा! जोपर्यंत तू प्रभू परमात्म्याचे सत्य स्वरूप जाणत नाहीस, त्या आत्मारामास ओळखत नाहीस, तोपर्यंत तू नागडा राहिलास काय किंवा अंगभर वस्त्रे धारण केलीस काय, त्या कशाचाही काहीही उपयोग नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ अरे बंधु! डोक्याचे मुंडन केल्याने जर सिद्धी प्राप्त होत असती तर एव्हाना साऱ्या मेंढ्या मुक्त होऊन गेल्या असत्या (कारण त्यांच्या अंगावरची सारी लोकर अनेकदा भादरली गेली आहे.) मग त्या का बरे मुक्त झाल्या नाहीत ? ॥२॥ वीर्य रक्षण करून, ब्रह्मचर्य पालन करून जर हा भवसागर तरून जाता येत असेल, तर सारे हिजडे का बरं परमगती प्राप्त करू शकले नाहीत. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे बंधो! नीट ध्यानपूर्वक ऐक! रामनामाशिवाय अन्य तरणोपाय नाही. ॥४॥

संधिआ प्रात इस्नानु कराही ॥ जिउ भए दादुर पानी माही ॥१॥

जउ पै राम राम रति नाही ॥ ते सभि धरम राइ कै जाही ॥१॥ रहाउ ॥

काइआ रति बहु रूप रचाही ॥ तिन कउ दइआ सुपनै भी नाही ॥२ ॥
 चारि चरन कहहि बहु आगर ॥ साधू सुखु पावहि कलि सागर ॥३ ॥
 कहु कबीर बहु काइ करीजै ॥ सरबसु छोडि महा रसु पीजै ॥४ ॥५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२४)

शब्दार्थ : संधिया – सायंकाळ; प्रात – प्रातःकाळ, सकाळ; इस्नानु – स्नान; कराही – करतात; दादुर – बेडूक; जउपै – जोपर्यंत; रति – प्रेम; काइआ – काया, शरीर; बहु – अनेक; तिनकउ – त्यांना; दइआ – दया; सुपनै – स्वप्नात; चारि चरण – चार वेद; आगर – शहाणे लोक; सुख पावहि – सुखी होतात; कलि सागर – भवसागर; बहु काइ करिजै – नाना साधना कशाला करतोस; सरबसु – सर्वस्व; छोडि – सोडून; महारसु – प्रभू नाम रूपी अमृत; पीजै – प्राशन कर;

भावार्थ : अगदी रोज सकाळ - संध्याकाळ स्नान केले म्हणजे मन स्वच्छ होते का ? पवित्र होते का ? अरे बेडूक तर रात्रंदिवस सदा सर्वदा पाण्यातच असतो. मग काय तो पवित्र होतो ? जो रोज सकाळी संध्याकाळ स्नान करतो तो पाण्यात राहणाऱ्या बेडकासमान आहे. ॥१ ॥ जे रामनामात तल्लीन होत नाहीत, रामरूपाशी एकरूप होत नाहीत, त्यांना यमराजापुढे आपल्या कर्माचा जाब द्यावाच लागतो. ॥१ ॥ रहाउ ॥ अनेक लोक शरीरोपभोगासाठी नाना रूपे, नाना सोंगे घेतात. त्या वेळी त्यांच्या मनात कोणत्याही प्रकारचा दयाभाव, प्रेमभाव उत्पन्न होत नाही. ॥२ ॥ काही विद्वान लोक चारही वेद पाठ म्हणून दाखवतात. पण ते म्हणजे निव्वळ शब्दपांडित्य होय. केवळ साधुसंतच ह्या भवसागरात सुखी होतात कारण त्यांचे चित्त प्रभू परमात्म्याचे ठायी एकाग्र झालेले असते. ॥३ ॥ खूप विचार केल्यानंतर कबीर ह्या निष्कर्षाप्रत येऊन पोहचले, की माणसाने सर्व भौतिक गोष्टींचा मोह सोडून देऊन प्रभू परमात्म्याच्या नामरूपी अमृताचे प्राशन केले पाहिजे. ॥४ ॥५ ॥

किआ जपु किआ तपु किआ ब्रत पूजा ॥ जा कै रिदै भाउ है दूजा ॥१ ॥
 रे जन मनु माधउ सिउ लाईऐ ॥ चतुराई न चतुरभुजु पाईऐ ॥ रहाउ ॥
 परहरु लोभु अरु लोकाचारु ॥ परहरु कामु क्रोधु अहंकारु ॥२ ॥
 करम करत बधे अहंमेव ॥ मिलि पाथर की करही सेव ॥३ ॥
 कहु कबीर भगति करि पाइआ ॥ भोले भाई मिले रघुराइआ ॥४ ॥६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२४)

शब्दार्थ : जपु – जप; तपु – तपश्चर्या, तप; रिदै – हृदयात; दूजा – द्वैतभाव; सिउ लाईऐ – बरोबर जोड; चतुराई – हुशारी, चलाखी; चतुरभुजु – चार हात असलेला, प्रभू परमात्मा; परहरु – परिहार, त्याग; लोभु – लोभ; लोकाचारु – शिष्टाचार, प्रापंचिक व्यवहार; कामु – काम; क्रोधु – क्रोध; अहंकारु – अहंकार; बधे – बांधले जातात; अहंमेव – अहंकार, मी पणा; मिलि – मिळून; पाथर – पत्थर, दगड; करहि – करतो; सेव – सेवा; भगति – भक्ती, पूजा; भोले भाइ – भोळा भाव; मिले – मिळतो;

भावार्थ : अरे जीवा ! तू इतके जप केलेस, तप केलेस, ब्रत वैकल्ये केलीस, इतकी सारी कर्मे करूनही तुझ्या अंतःकरणात अजूनही हा द्वैतभाव कसा शिल्लक आहे ? मग ह्या साऱ्या कर्मांचा लाभ काय झाला ? ॥१ ॥ हे बंधो ! मनाला प्रभू परमात्म्याशी जोड. त्याचे स्मरण कर. प्रभुनामाशिवाय अन्य कोणत्याही मार्गाने तो चतुर्भुज, तो प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही. ॥ रहाउ ॥ हे जीवा ! तू लोभाचा, लोकाचाराचा त्याग कर. मनातील काम, क्रोध, अहंकार आदी वासनांचा त्याग कर. ॥२ ॥ कर्मकांड करून करून माणूस अहंकाराने बांधला जातो व इतरांनाही बरोबर घेऊन, दगडाला देव मानून त्याची पूजा-अर्चा करीत

बसतो. दगडाची सेवा करतो. ॥३॥ कबीर सांगतात, तो प्रभू परमात्मा भक्तीने प्राप्त होतो. स्वच्छ, निरागस मनाने प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण केल्याने प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होते. ॥४॥६॥

गरभवास महि कुलु नही जाती ॥ ब्रह्म बिंदु ते सभ उतपाती ॥१॥

कहु रे पंडित बामन कब के होए ॥ बामन कहि कहि जनमु मत खोए ॥१॥ रहाउ ॥

जौ तूं ब्राह्मणु ब्रह्मणी जाइआ ॥ तउ आन बाट काहे नही आइआ ॥२॥

तुम कत ब्राह्मण हम कत सूद ॥ हम कत लोहू तुम कत दूध ॥३॥

कहु कबीर जो ब्रह्मु बीचारै ॥ सो ब्राह्मणु कहीअतु है हमारै ॥४॥७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२४)

शब्दार्थ : कुलु – कूळ; जाती – जात; उतपाती – उत्पत्ती; तउ – तर; आन – अन्य; बार – वाट, मार्ग; आइआ – आला; सूद – शूद्र; लोहू – रक्त; कत – कसे काय; ब्रह्मु – ब्रह्म प्रभू; बिचारै – विचार करतो; कहीअतु – म्हणतात;

भावार्थ : जीव मातेच्या गर्भात असताना त्यास कोणतीही जात-पात नसते. कूळही नसते. कारण सारे जीव हे प्रभू परमात्म्याचे अंश असतात. ॥१॥ हे पंडिता! सांग बरे, तू ब्राह्मण केव्हा झालास? (हिंदू मतानुसार, जन्मताना सारे शूद्र असतात. नंतर संस्कारांनी ते ब्राह्मण म्हणून ओळखले जातात.) आईच्या पोटात असताना तू काही ब्राह्मण नव्हतास. उगाच ब्राह्मण, ब्राह्मण असा तोरा मिरवून आपला जन्म वाया घालवू नकोस. ॥१॥ जर तू खरंच ब्राह्मण असशील, ब्राह्मणीच्या उदरातून ब्राह्मण म्हणून जन्म घेतला असशील तर मग सांग बरं तू अन्य मार्गाने (योनीमार्ग सोडू) का बरं जन्मला नाहीस? इतर चारचौघांसारखा तू ही योनीमार्गातूनच जन्मलास ना? ॥२॥ मग तू ब्राह्मण कसा व मी शूद्र कसा? तुझ्या माझ्यात फरक काय? माझ्या शरीरात रक्त आहे आणि तुझ्या शरीरात दूध आहे का? ॥३॥ कबीर सांगतात, जो परब्रह्म परमात्म्याचा विचार करतो, त्याचे स्मरण करतो. त्यालाच मी ब्राह्मण समजतो. (ब्राह्मणीच्या पोटी जन्मल्याने ब्राह्मणत्व प्राप्त होत नाही.) ॥४॥७॥

अंधकार सुखि कबहि न सोई है ॥ राजा रंकु दोऊ मिलि रोई है ॥१॥

जउ पै रसना रामु न कहिबो ॥ उपजत बिनसत रोवत रहिबो ॥१॥ रहाउ ॥

जस देखीए तरवर की छाइआ ॥ प्रान गए कहु का की माइआ ॥२॥

जस जंती महि जीउ समाना ॥ मूए मरमु को का कर जाना ॥३॥

हंसा सरवरु कालु सरीर ॥ राम रसाइन पीउ रे कबीर ॥४॥८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२५)

शब्दार्थ : कबहि – कधीही; सोई – झोप; दोऊ – दोघेही; जउ पै – जोपर्यंत; उपजत – जन्मतो; बिनसत – मरतो, नष्ट होतो; रोवत – रडत; रहिबो – राहतो; जस – जसे; देखीए – दिसते; तरवर – वृक्ष; छाइआ – छाया; जंती – वाद्य वाजविणारा; मुए – मृत; मरमु – मर्म, रहस्य; हंसा – हंशाला; सरवरु – सरोवर; कालु – काळ, मरण;

भावार्थ : अज्ञान, अंधकारात बुडालेल्या जीवाला सुखाची निद्रा प्राप्त होत नाही. मग तो कोणीही असो. श्रीमंत असो वा भिकारी असो. दोघांचेही जीवन दुःखमयच होते. ॥१॥ जोपर्यंत जीव प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करीत नाही, तोपर्यंत जीव जन्ममृत्यूच्या चक्रात फिरतच राहतो व ह्या भवसागरातील दुःखे भोगत रडत राहतो. ॥१॥ रहाउ ॥ जशी वृक्षाची छाया दिसते पण टिकून राहत नाही. सूर्य मावळला की छायाही नष्ट होते. तशीच अवस्था मायेची आहे. प्राण गेल्यावर कसली माया अन् कसले काय? सारे काही नश्वर आहे. ॥२॥ ज्याप्रमाणे तार वाद्यातून निर्माण होणारा आवाज हा त्या वाद्यातच

सामावलेला असतो. वाजविणाऱ्याचा हात थांबला की तो आवाजही नाहीसा होतो. त्याप्रमाणे माणसाच्या शरीरातच प्राण समावलेला आहे. माणसाच्या शरीरातून प्राण निघून गेले, चैतन्य निघून गेले की ते शरीरही मृत होते. ॥३॥ ज्याप्रमाणे हंस सदैव सरोवराचे आसपास घिरट्या घालत राहतो, त्याचप्रमाणे मृत्यूही शरीराच्या आसपास कायम फिरत राहतो. तो जीवावर केव्हा झडप घालील सांगता येत नाही. म्हणून जीवा! प्राण आहे तोवर तू रामनामाचे अमृत प्राशन कर. ॥४॥८॥

जोति की जाति जाति की जोती ॥ तितु लागे कंचूआ फल मोती ॥१॥

कवनु सु घरु जो निरभउ कहीऐ ॥ भउ भजि जाइ अभै होइ रहीऐ ॥१॥ रहाउ ॥

तटि तीरथि नही मनु पतीआइ ॥ चार अचार रहे उरझाइ ॥२॥

पाप पुंन दुइ एक समान ॥ निज घरि पारसु तजहु गुन आन ॥३॥

कबीर निरगुण नाम न रोसु ॥ इसु परचाइ परचि रहु एसु ॥४॥९॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३२५)

शब्दार्थ : जोति – ज्योती स्वरूप परमात्मा; जाति – सृष्टी; तितु – त्याला; कंचूआ – काच; कवनु – कोण, कोणचे; निरभउ – निर्भय; भउ – भय; भजि जाइ – पळून जाते; अभै – अभय, भयरहित; तटि – नदीकाठ; तिरथि – तीर्थस्थान; मनु – मन; पतीआई – संतोष; चार अचार – चांगली वाईट कर्मे; उरझाइ – गुंतून; पारसु – परीस; रोसु – रोष, राग; परचाइ – मनएकाग्र; परचि – गुंतून रहा; एसु – ह्या;

भावार्थ : ही सृष्टी प्रभू परमात्म्याने निर्माण केली आहे. सृष्टीतील प्रत्येक जीवात त्याचा वास आहे. सृष्टीतील प्रत्येक जीवात बुद्धिरूपी प्रकाश आहे. त्यास दोन प्रकारची फळे लागतात, काच (दुष्ट बुद्धी) व मोती (सुबुद्धी). ॥१॥ अशी कोणती व्यक्ती आहे की जी भयमुक्त आहे? भय नष्ट झाले की माणूस निर्भय होतो. ॥१॥ रहाउ ॥ नदी किनारी, तीर्थस्थानी जाऊन राहिल्याने मनास संतोष प्राप्त होत नाही, तेथेही माणूस चांगली-वाईट कर्मे करीतच राहतो. ॥२॥ वास्तविक पाप आणि पुण्य एकच आहेत कारण त्या मनाच्या संकल्पना आहेत. प्रभू परमात्मरूपी परीस तुझ्या अंतःकरणातच आहे. त्याचे स्मरण कर. अन्य गोष्टींचा त्याग कर. सर्व कर्मकांड सोडून दे. ॥३॥ कबीर सांगतात – त्या निर्गुण प्रभू परमात्म्यास विसरू नकोस. त्याला ओळख आणि सदैव त्याच्या नामस्मरणात तल्लीन होऊ राहा. ॥४॥९॥

जो जन परमिति परमनु जाना ॥ बातन ही बैकुंठ समाना ॥१॥

ना जाना बैकुंठ कहा ही ॥ जानु जानु सभि कहहि तहा ही ॥१॥ रहाउ ॥

कहन कहावनु नह पतीअई है ॥ तउ मनु मानै जा ते हउमै जई है ॥२॥

जब लगु मनि बैकुंठ की आस ॥ तब लगु होइ नही चरन निवासु ॥३॥

कहु कबीर इह कहीऐ काहि ॥ साधसंगति वैकुंठे आहि ॥४॥१०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२५)

शब्दार्थ : परमिति – मर्यादपलीकडे; परमनु – मनाच्या पलीकडे; जाना – जाणले; बातन – शब्दाने; कहा ही – कोठे आहे; जानु – जाणे; सभि – सर्वजण; कहहि – सांगतात, म्हणतात; तहा ही – तेथे; कहन – सांगणे; कहावनु – ऐकणे; पती अई – संतोष, समाधान; तउ – तेव्हा; मानै – समाधान होते; जा ते – जेव्हा; हउमै – अहंकार; जई है – जातो, नष्ट होतो; आस – इच्छा; तब लगु – तोपर्यंत; होइनही – होत नाही; काहि – कोणाला; कहीऐ – सांगू; आहि – आहे;

भावार्थ : जो माणूस असे सांगतो, की मी त्या अमर्याद व मनाच्याही पलीकडे असलेल्या प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे, तर ते केवळ पोकळ शब्द आहेत असे खुशाल समजा. त्याला वास्तविक प्रभू परमात्म्याची अनुभूती प्राप्त झालेली

नाही. ॥१॥ सगळेच जण म्हणतात, की मला वैकुंठाची प्राप्ती व्हावी पण वैकुंठ आहे तरी कुठे, हे मला तरी अजून माहीत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ हे बंधू! केवळ सांगून किंवा ऐकून मनाला शांतता, संतोष प्राप्त होत नाही. जेव्हा मनातील अहंभाव नष्ट होतो, तेव्हाच मन शांत होते. ॥२॥ जोपर्यंत माणसाच्या मनात वैकुंठप्राप्तीची इच्छा आहे, तोपर्यंत त्यास प्रभू परमात्म्याच्या चरणाजवळ स्थान प्राप्त होत नाही. त्यासाठी पूर्णपणे निरिच्छ होणे आवश्यक आहे. ॥३॥ कबीर सांगतात, मी कसे कोणाला समजावून सांगू की बाबारे वैकुंठ अन्य कुठेही नाही. खरे वैकुंठ संतसंगतीत आहे. ॥४॥१०॥

उपजै निपजै निपजि समाई ॥ नैनह देखत इहु जगु जाई ॥१॥

लाज न मरहु कहहु घरु मेरा ॥ अंत की बार नही कछु तेरा ॥१॥ रहाउ ॥

अनिक जतन करि काइआ पाली ॥ मरती बार अगनि संगि जाली ॥२॥

चोआ चंदनु मरदन अंगा ॥ सो तनु जलै काठ कै संगी ॥३॥

कहु कबीर सुनहु रे गुनीआ ॥ बिनसैगो रूपु देखै सभ दुनीआ ॥४॥११॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२५)

शब्दार्थ : उपजै – उत्पन्न होते; निपजै – वाढते; निपजि समाई – उत्पन्न होऊन समाप्त होते; नैनह – डोळे; इहु – हे; जगु – जग; जाई – जाते; घरु – शरीर; अनिक – अनेक; काइआ – काया, शरीर; पाली – पालन केले; अगनि – अग्नी; जाली – जाळली; चोआ – अत्तर; मरदन – चोपडणे; काठ – लाकूड; गुनी आ – गुणवान; बिनसैगो – नष्ट होईल; **भावार्थ :** प्रथम जीव जन्माला येतो. मग तो मोठा होत होत अखेर एक दिवस मरून जातो. आमच्या डोळ्यादेखत हा सारा संसार, त्यातील जीव, असेच नष्ट होत आहेत. हीच जगरहाटी आहे. ॥१॥ हे शरीर माझे आहे असे म्हणताना तुला लाज कशी वाटत नाही? अंतसमयी तुझ्या बरोबर काहीही येणार नाही. शरीरही नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ अनेक यत्न करून तू तुझ्या ह्या शरीराचे पालनपोषण करतोस पण मेल्यावर ते अग्नीत जळून भस्म होणार आहे. ॥२॥ तू तुझ्या अंगाला चंदन, अत्तर आदी सुगंधी द्रव्ये चोपडतोस. तेच शरीर मेल्यावर लाकडांबरोबर जळून जाते. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे गुणीजनहो! नीट लक्षपूर्वक ऐका, हे शरीराचे रूप, सौंदर्य, सारे काही नष्ट होणार आहे आणि सारे जग ते नष्ट होताना पाहणार आहे. ॥४॥११॥

अवर मूए किआ सोगु करीजै ॥ तउ कीजै जउ आपन जीजै ॥१॥

मै न मरउ मरिबो संसारा ॥ अब मोहि मिलिओ है जीआवनहारा ॥१॥ रहाउ ॥

इआ देही परमल महकंदा ॥ ता सुख बिसरे परमानंदा ॥२॥

कूअटा एकु पंच पनिहारी ॥ टूटी लाजु भरै मति हारी ॥३॥

कहु कबीर इक बुधि बीचारी ॥ न ओहु कूअटा ना पनिहारी ॥४॥१२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२५)

शब्दार्थ : अवर – अन्य, दुसरा; मूए – मृत्यू; सोगु – शोक; किआ – कशाला; मोहि – मला; मिलिओ – मिळाला, प्राप्त झाला; जीआवन हारा – जीवनदाता, परमेश्वर; इआ – ह्या; देही – शरीरावर; परमल – सुगंध; महकंदा – सुगंधित करतो; ता – तेव्हा; बिसरे – विसर पडतो; कूअटा – आड, लहान विहीर; पनिहारी – पाणी भरणारे; टूटी – तुटली; लाजु – दोर; मतिहारी – बुद्धी नष्ट; इक – एक; ओहु – तो;

भावार्थ : दुसऱ्याच्या मृत्यूचा तू का शोक करतोस? जेव्हा तू अमर राहणार अशी तुझी खात्री होईल तेव्हाच दुसऱ्याच्या मृत्यूचा शोक कर. ॥१॥ मी इतर जीवांसारखा मरणार नाही. कारण आता मला तो जीवनदाता प्रभू परमात्मा प्राप्त झाला

आहे. ॥१॥रहाउ ॥ लोक सुख भोगण्यासाठी ह्या शरीरावर नाना सुगंधी द्रव्ये चोपडतात, त्याचे लाड-कोड पुरवतात पण ह्या सर्व सुखात त्यांना प्रभू परमात्म्याचा विसर पडतो. ॥२॥ शरीर हे एखाद्या छोट्या आडासारखे आहे. पंचविकार त्यातून भोग विलासाचे पाणी भरित आहेत. मन विषयोपभोगात रममाण झाले आहे. पण ज्या जीवनरूपी दोराच्या साहाय्याने हा भोग चालू आहे, तो जीवनरूपी दोर मात्र जीर्णशीर्ण झाला आहे. केव्हा तुटेल ह्याचा काही भरवसा नाही. तरीही माणूस विषयभोगात रममाण होतो. ॥३॥ कबीर सांगतात, मी विचार केल्यामुळे एक गोष्ट मला जाणवली आहे, की विहीर (शरीर) कायम टिकणार नाही आणि पाणी भरणारी पंचेंद्रियेही नश्वर आहेत. ॥४॥१२॥

असथावर जंगम कीट पतंगा ॥ अनिक जनम कीए बहु रंगा ॥१॥

ऐसे घर हम बहुतु बसाए ॥ जब हम राम गरभ होइ आए ॥१॥रहाउ ॥

जोगी जती तपी ब्रह्मचारी ॥ कबहू राजा छत्रपति कबहू भेखारी ॥२॥

साकत मरहि संत सभि जीवहि ॥ राम रसाइनु रसना पीवहि ॥३॥

कहु कबीर प्रभ किरपा कीजै ॥ हारि परे अब पूरा दीजै ॥४॥१३॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३२५)

शब्दार्थ : असथावर – स्थावर; कीट – किडा; पतंगा – उडणारे किडे, पतंग; अनिक – अनेक; ऐसे – अशा तऱ्हेचे; बसाए – वसवले; कबहू – कधी; साकत – शाक्त; रसाइनु – अमृत, रसायन; प्रभ – प्रभू परमात्मा; हारि – पराभूत होऊन; परे – शरण आलो; पूरा – पूर्णतः; दीजै – द्या; जंगम – हलणारे, चल;

भावार्थ : मी मनुष्यजन्म घेण्यापूर्वी जड, चेतन, कीटक, पतंग आदी नाना योनीतून फिरून आलो आहे. ॥१॥ हे प्रभो! आईच्या उदरात येण्यापूर्वी नाना योनीत मी देह धारण केले व अनेक जन्म घेतले. ॥१॥रहाउ ॥ मी कधी योगी होतो, कधी यती होतो, ब्रह्मचारी होतो, कधी तपी होतो. केव्हा मी छत्रधारी राजा होतो तर कधी मी भिकारीही होतो. ॥२॥ जो प्रभू परमात्म्यास विसरतो, त्याच्यापासून विमुख होतो, तो जन्ममरणाच्या चक्रात अडकतो. सर्व संत अमर होतात. त्यांची जिव्हा सदैव रामरूपी अमृत प्राशन करते. त्यांच्या मुखात सदैव राम नाम असते. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे प्रभो! अनेक योनी फिरून वारंवार जन्म घेऊन मी आता हरलो आहे. तुला अनन्य भावाने शरण आलो आहे. माझ्या मधील सर्व दोष, सारी अपूर्णता दूर करून मला पूर्णत्व दे. तुझ्यात एकरूप करून घे. ॥४॥१३॥

॥ गउडी कबीर जीकी नाली रलाइ लिखिआ महला ५ ॥

कबीरजींची गउडी रागातील पदे महला ५ यांच्या पदासह

ऐसो अचरजु देखिओ कबीर ॥ दधि कै भोलै बिरोलै नीरु ॥१॥रहाउ ॥

हरी अंगूरी गदहा चरै ॥ नित उठि हासै हीगै मरै ॥१॥

माता भैसा अंमुहा जाइ ॥ कुदि कुदि चरै रसातलि पाइ ॥२॥

कहु कबीर परगटु भई खेड ॥ लेले कउ चूधै नित भेड ॥३॥

राम रमत मति परगटी आई ॥ कहु कबीर गुरि सोझी पाई ॥४॥११४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२६)

शब्दार्थ : ऐसो – असे; अचरजु – आश्चर्य; दधि – दही; बिरोलै – घुसळणे; नीरु – पाणी; अंगूरी – अंकुर, कोंब; गदहा – गाढव; हरी – हिरवा; हासै हीगै – हासत खिदळत; माता – मस्तवाल; भैसा – रेडा; अंमुहा – उधळतो; रसातल – नरक; परगटु – प्रगट; खेड – खेळ; लेले – कोकरू; कउ – ला; चूधै – चोखते; भेड – मेंढी;

खंड २ [४५२]

भावार्थ : कबीर सांगतात, मी एक असे आश्चर्य पाहिले की कोणीएक जीव दही समजून पाणी घुसळत बसला आहे. भावार्थ असा, की प्रभुभक्ती समजून तो अन्यान्य कर्मकांडात आपला वेळ व श्रम वाया घालवीत आहे. ॥१ ॥ रहाउ ॥ गाढव हिरवे गवत खात आहे व आनंदाने ही ही करून खिंकाळत आहे. भावार्थ असा, की मूर्ख माणूस विषयविकारांचा उपभोग घेऊन त्यातच आनंदाने रममाण होतो व अखेर त्यातच मरतो. ॥१ ॥ हा जीव माजलेल्या रेड्यासारखा उधळतोय. अहंकाराने मत्त होऊन त्याचाच गर्व करतोय. ह्या विषयोपभोगाने, अहंकारामुळे तो अखेर नरकात जातो. त्याचा अधःपात होतो. ॥२ ॥ कबीर सांगतात, मी आता हा खेळ ओळखला आहे. मेंढी आपल्या पिलाचे स्तन चोखत आहे. भाव असा की संसारात असे विपरीत घडत आहे की मन मोहमायेवर ताबा ठेवण्याऐवजी मोहमायेत अडकून विषयविकारात मग्न झाले आहे. ॥३ ॥ कबीर सांगतात, सतगुरूकडून मला हे समजले आहे की, रामनामात रममाण झाल्याने हे ज्ञान प्राप्त होते. ॥ ४ ॥ १ ॥ १४ ॥

॥ गउडी गुआरेरी पंचपदे (२) ॥

जिउ जल छोडि बाहरि भइओ मीना ॥ पूरब जनम हउ तप का हीना ॥१॥
 अब कहु राम कवन गति मोरी ॥ तजीले बनारस मति भई थोरी ॥१ ॥ रहाउ ॥
 सगल जनमु सिव पुरी गवाइआ ॥ मरती बार मगहरि उठि आइआ ॥२ ॥
 बहुतु बरस तपु कीआ कासी ॥ मरनु भइआ मगहर की बासी ॥३ ॥
 कासी मगहर सम बीचारी ॥ ओछी भगति कैसे उतरसि पारी ॥४ ॥
 कहु गुर गज सिव सभु को जानै ॥ मुआ कबीरु रमत स्त्री रामै ॥५ ॥१५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२६)

शब्दार्थ : जिउ – जसे; छोडि – सोडून; बाहरि – बाहेर; कवन – कोणती; मोरी – माझी; तजीले – त्याग केला, सोडून दिली; सम बीचारी – सारखे मानले; ओछी – तुच्छ, हलक्या प्रतीची; गज – गजानन; मुआ – मेला; सिव – शिव;

भावार्थ : ज्याप्रमाणे जळाबाहेर पडलेली मासोळी तडफडून मरून जाते, त्याप्रमाणे मी पूर्वजन्मी तप केले नाही म्हणून ह्या जन्मी दुःख भोगतो आहे. ॥१ ॥ हे प्रभो! आता मला कोणती गती प्राप्त होणार ? मी काशी सोडून निघून आलो आहे. माझी बुद्धी भ्रष्ट झाली आहे का ? ॥२ ॥ मला लोक म्हणतात, अरे वेड्या तू सारा जन्म काशी क्षेत्रात घालवलास आणि आता मरणाच्या वेळी (काशी क्षेत्रात मृत्यू आल्यास मुक्ती मिळते असा समज आहे.) काशी सोडून मगहरला निघून आलास. (मगहरला मरण आल्यास पुढचा जन्म गाढवाचा येतो असा समज आहे.) हे तुझी बुद्धी भ्रष्ट झाल्याचेच लक्षण नाही का ? ॥३ ॥ लोक म्हणतात, हे कबीरा! तू काशी व मगहर सारखेच समजलास. अरे अशा चुकीच्या विचाराने, अर्धवट भक्तीने तू हा भवसागर कसा काय पार करणार ? ॥४ ॥ कबीर सांगतात – गुरू गणेशजी, शिवशंकर, सारेजण जाणतात की कबीर तर रामनामाशी एकरूप होऊन संसाराच्या मोहातून केव्हाच मुक्त झाला आहे. ॥५ ॥

चोआ चंदन मरदन अंगा ॥ सो तनु जलै काठ कै संग ॥१ ॥
 इसु तन धन की कवन बडाई ॥ धरनि परै उरवारि न जाई ॥१ ॥ रहाउ ॥
 राति जि सोवहि दिन करहि काम ॥ इकु खिनु लेहि न हरि को नाम ॥२ ॥
 हाथि त डोर मुखि खाइओ तंबोर ॥ मरती बार कसि बाधिओ चोर ॥३ ॥
 गुरमति रसि रसि हरि गुन गावै ॥ रामै राम रमत सुखु पावै ॥४ ॥

किरपा करि कै नामु द्रिडाई ॥ हरि हरि बासु सुगंध बसाई ॥५ ॥

कहत कबीर चेति रे अंधा ॥ सति रामु झूठा सभु धंधा ॥६ ॥१६ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३२६)

शब्दार्थ : चोआ – अत्तर; इसु – ह्या; राति – रात्री; सोवहि – झोपतो; इकु – एका; खिनु – क्षण; न लेहि – घेत नाही; हाथि – हातात; डोर – पाश, फास; तंबोर – तांबूल, विडा; कसि – कसून; बाधिओ – बांधतो; द्रिडाई – दृढ करतो; बासु – वास; सति – सत, सत्य, कायम राहणारा; धरनि – धरती; उरवारि – अलीकडे (संसारातच); न जाई – जात नाही.

भावार्थ : ज्या शरीरावर चंदन, अत्तर आदी सुगंधी द्रव्ये चोपडून त्याचे कौतुक केले जाते, ते शरीर अखेर सरणावर ठेवून जाळले जाते. ॥१ ॥ अशा ह्या नश्वर देहाचा, धनाचा कशाला उगाच अभिमान बाळगतोस ? ते शेवटी इथेच धरणीवर पडून राहणार आहे. ह्यापैकी काहीही तुझ्याबरोबर येणार नाही. ॥१ ॥ रहाउ ॥ माणूस रात्रभर झोपतो. दिवसा चरितार्थासाठी कामधंदा करतो. पण प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करण्यासाठी त्याला क्षणभरही वेळ मिळत नाही. ॥२ ॥ जो मनुष्य तोंडात विडा चघळत गर्वनि पतंगबाजीसाठी हातात दोर घेऊन ऐट करतो, त्याला मरताना यमदूत बांधून घेऊन जातात. त्याच्या पुढे त्या गर्विष्ठ माणसाचे काही चालत नाही. ॥३ ॥ जो माणूस गुरूकडून उपदेश प्राप्त करून, सर्वांशी प्रेममय आचरण करून मनापासून प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतो, तो रामनामात रमून जाऊन सुख प्राप्त करतो. ॥४ ॥ ज्याच्यावर गुरू कृपा करतो व ज्याच्या मनात प्रभुनाम दृढ करतो असा माणूस प्रभुनामाचा सुगंध आपल्या हृदयात धारण करतो. ॥५ ॥ कबीर सांगतात – हे अज्ञान, अंधकारात वावरणाऱ्या जीवा, प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. तोच एकमात्र सत्य-कायम राहणारा आहे. बाकी सारे जग नष्ट होणार आहे. ॥६ ॥१६ ॥

॥ गउडी कबीरजी तिपदे चार तुके २ ॥

(कबीरजीची गउडी रागातील पदे - त्रिपदी व चार ओळींची)

जम ते उलटि भए है राम ॥ दुख बिनसे सुख कीओ बिसराम ॥

बैरी उलटि भए है मीता ॥ साकत उलटि सुजन भए चीता ॥१ ॥

अब मोहि सरब कुसल करि मानिआ ॥ सांति भई जब गोबिदु जानिआ ॥१ ॥ रहाउ ॥

तन महि होती कोटि उपाधि ॥ उलटि भई सुख सहजि समाधि ॥

आपु पछानै आपै आप ॥ रोगु न बिआपै तीनौ ताप ॥२ ॥

अब मनु उलटि सनातनु हूआ ॥ तब जानिआ जब जीवत मूआ ॥

कहु कबीर सुखि सहजि समावउ ॥ आपि न डरउ न अवर डरावउ ॥३ ॥१७ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२६)

शब्दार्थ : जम – यम; उलटि – बदलले, बदलून; भए – झाला; बिनसे – नष्ट झाले, नाहीसे झाले; बिसराम – विश्राम; मीता – मित्र; चीता – मनःपूर्वक, मनापासून; मोहि – मला; तन महि – शरीरात; होती – होतात; उपाधि – व्याधी, रोग; आपु – स्वतः; बिआपै – व्यापतो; तिनौ ताप – तीन ताप, शारीरिक, दैविक, आध्यात्मिक; सनातनु – ईश्वररूप; जीवत मूआ – जिवंतपणी विषयविकारांना मारणे; समावउ – सामावून जाणे; डरउ – घाबरणे; डरावउ – घाबरविणे.

भावार्थ : यमाकडून (संसारातून) मी माझे चित्त प्रभू परमात्म्याकडे वळवले आहे. ह्या सांसारिक गोष्टीकडून मी माझे चित्त आध्यात्मिकतेकडे वळवले आहे. त्यामुळे माझे दुःख दूर होऊन मी सुखी झालो आहे. जे काल माझे वैरी होते ते आता मित्र

झाले आहेत. पूर्वी ते परमात्म्यापासून दूर होते. आता ते पूर्णपणे बदलून प्रभूचे भक्त-सज्जन बनले आहेत. ॥१॥ आता मला सर्वत्र आनंदी आनंदच दिसत आहे. जेव्हा मला प्रभू परमात्म्याच्या सत्य स्वरूपाचे ज्ञान झाले तेव्हा माझे मन शांत झाले. ॥१॥ रहाउ ॥ माझ्या मनात विषयविकारांचे कोटी कोटी रोग होते. पण आता प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाल्यापासून, सहज समाधीचा अनुभव प्राप्त झाल्यापासून, माझे स्वस्वरूप मी ओळखल्यामुळे माझी त्रिविध तापांतून मुक्तता झाली आहे. आता मला विकार त्रास देऊ शकत नाहीत. ॥२॥ आता माझी चित्तवृत्ती पालटली आहे. आता माझे मन माझ्या मूळ रूपाशी, प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाले आहे. त्यामुळे माझे मन या मोहमायारूपी संसारात राहूनही मोहमायेच्या पलीकडे गेले आहे. कबीर सांगतात – मी आता सहज सुखात तल्लीन झालो आहे. आता मी कोणास घाबरत नाही किंवा कोणास घाबरवीतही नाही. ॥३॥१७॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

पिंडि मूऐ जीउ किह घरि जाता ॥ सबदि अतीति अनाहदि राता ॥
जिनि रामु जानिआ तिनहि पछानिआ ॥ जिउ गूंगे साकर मनु मानिआ ॥१॥
ऐसा गिआनु कथै बनवारी ॥ मन रे पवन द्रिड सुखमन नारी ॥१॥ रहाउ ॥
सो गुरु करहु जि बहुरि न करना ॥ सो पदु रवहु जि बहुरि न रवना ॥
सो धिआनु धरहु जि बहुरि न धरना ॥ ऐसे मरहु जि बहुरि न मरना ॥२॥
उलटी गंगा जमुन मिलावउ ॥ बिनु जल संगम मन महि न्हावउ ॥
लोचा समसरि इहु बिउहारा ॥ ततु बीचारि किआ अवरि बीचारा ॥३॥
अपु तेजु बाइ प्रिथमी आकासा ॥ ऐसी रहत रहउ हरि पासा ॥
कहै कबीर निरंजन धिआवउ ॥ तितु घरि जाउ जि बहुरि न आवउ ॥४॥१८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२७)

शब्दार्थ : पिंडि – शरीर; मूऐ – मेल्यावर; किह – कोठे; जाता – जातो; सबदि – शब्द, ब्रह्म; अतीति – पलीकडे; राता – एकरूप झाला; जिनि – ज्याने; गूंगा – मुका; साकर – साखर; गिआनु – ज्ञान; बनवारी – वनमाळी; पवन – श्वास; सुखमन – सुषुम्ना; नारी – नाडी; करहु – कर; बहुरि – परत; रवहु – प्राप्त कर; मिलावउ – संगम; नावउ – स्नान करावे; लोचा – डोळ्याने; समसरि – समान, एकरूप; बिउहारा – व्यवहार; ततु – तत्त्व, परमतत्त्व, मूलतत्त्व; अपु – पाणी; तेजु – तेज, अग्नी; बाइ – वायू; आकासा – आकाश; ऐसी – अशाप्रकारचे; रहत रहउ – जीवन जगा; पासा – जवळ; तितु – त्या; घरि – घर, अवस्था; जि – जेथून; बहुरि – परत; आवउ – येणे.

भावार्थ : जेव्हा शरीर मृत होते. तेव्हा आत्मा कोठे जातो? त्या वेळी आत्मा सर्व सीमा ओलांडून, सर्व बंधनांच्या पलीकडे जाऊन, त्या अनाहत शब्दरूप प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ज्याने प्रभू परमात्म्यास जाणले त्यालाच त्याची महती कळली. अन्य कोण काय जाणणार? त्याचे वर्णन कसे करता येणार? मुक्या माणसाने साखर खाल्ली की त्याची गोडी त्याला कळते पण तो ती शब्दात व्यक्त करू शकत नाही तसेच हेही आहे. ॥१॥ प्रभू परमात्म्याने मला असे ज्ञान दिले आहे, की त्यामुळे माझा प्राण सुषुम्ना नाडीत स्थिर झाला आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ हे जीवा! तू असा गुरू प्राप्त कर, की परत दुसरा गुरू धारण करण्याची गरजच पडणार नाही. ह्या गुरूच्या मार्गदर्शनाचे तू प्रभू प्राप्त करशील. असे स्थिर पद प्राप्त कर की परत अन्य कोणत्याही पदाची आस राहाणार नाही. असे ध्यान धर की अन्य कोणतेही ध्यान धरण्याची गरज उरणार नाही. असे मरण मरावे की परत मरणच येणार नाही. जो जीव संसारात राहून मोहमायेच्या पाशात अडकत नाही तो जीव

मुक्त होतो. त्याची जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका होते. त्याला परत मरण येत नाही.॥२॥ इडा व पिंगला ह्या नाड्यांच्या गंगा-यमुनांच्या जळहीन संगमात स्नान कर म्हणजे संसारातील मोहमायेपासून विन्मुख होऊन मनाला एकाग्र करून आपल्या आत्म्यात स्थिर होऊन राहा. तुझा व्यवहार असा असावा की सर्वांकडे तू सम दृष्टीने पाहावे. हेच साऱ्या सृष्टीचे मूळ तत्त्व आहे. ह्या तत्त्व चिंतनाखेरीज अन्य कोणत्याही चिंतनाचे काय काम ? ॥३॥ ज्याप्रमाणे पृथ्वी, आप, तेज, वायू व आकाश ही पंचतत्त्वे प्रभू परमात्म्याशी एकरूप असतात, त्याप्रमाणे तूही प्रभू परमात्म्यापाशी एकरूप होऊन राहा. कबीर सांगतात, हे जीवा ! तू त्या निरंजन प्रभू परमात्म्याचे सदैव ध्यान कर आणि अशा अवस्थेप्रत पोहोच, त्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जा, म्हणजे तुला परत या संसारातील जन्ममरणाच्या चक्रात यावेच लागणार नाही.॥४॥१८॥

॥ गडडी कबीरजी तिपदे १५ ॥

कंचन सिऊ पाईऐ नही तोलि ॥ मनु दे रामु लीआ है मोलि ॥१॥

अब मोहि रामु अपुना करि जानिआ ॥ सहज सुभाइ मेरा मनु मानिआ ॥१॥ रहाउ ॥

ब्रह्मै कथि कथि अंतु न पाइआ ॥ राम भगति बैठे घरि आइआ ॥२॥

कहु कबीर चंचल मति तिआगी ॥ केवल राम भगतु निज भागी ॥३॥११॥११॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२७)

शब्दार्थ : कंचन – सोने; पाईऐ – प्राप्त करून; तोलि – वजन, तोलून; मनु – मन; लिआ – घेतला; मोलि – मोल देऊन; मोहि – मला; ब्रह्मै – प्रभू परमात्मा; अंतु – अंत, शेवट, पूर्णज्ञान; तिआगी – त्याग करणे; भागी – भाग्यात.

भावार्थ : बाजारात जाऊन सोने देऊन, त्या बदल्यात परमेश्वर विकत घेता येत नाही. त्यास आपले मन अर्पण केल्याने प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो ॥१॥ मी माझे मन प्रभुचरणी अर्पण करून त्यास विकत घेतले आहे. आता प्रभू परमात्म्याने मला आपला म्हणून स्वीकारले आहे. त्यामुळेच माझे मन सहजसमाधीत मग्न झाले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ ज्या प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करून प्रत्यक्ष ब्रह्माही त्याला प्राप्त करू शकला नाही, तोच प्रभू परमात्मा माझ्या भक्तिनिष्ठेने मला प्राप्त झाला आहे. ॥२॥ कबीर सांगतात, मी माझी इतस्ततः भटकणारी चंचल मती सोडून, माझे चित्त प्रभू परमात्म्याचे ठायी एकाग्र केले. आता केवळ प्रभुभक्ती माझ्या भाग्यात आली आहे. ॥३॥११॥११॥

जिह मरनै सभु जगतु तरासिआ ॥ सो मरना गुर सबदि प्रगासिआ ॥१॥

अब कैसे मरउ मरनि मनु मानिआ ॥ मरि मरि जाते जिन रामु न जानिआ ॥१॥ रहाउ ॥

मरनो मरनु कहै सभु कोई ॥ सहजे मरै अमरु होइ सोइ ॥२॥

कहु कबीर मनि भइआ अनंदा ॥ गइआ भरमु रहिआ परमानंदा ॥३॥२०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२७)

शब्दार्थ : जिह – ज्या; मरनै – मृत्यूला; तरासिआ – त्रासले; प्रगासिआ – प्रगटले; सभु – सगळे; कैसे – कसा, का ?; मानिआ – मान्य केले; जिन – ज्याने; जानिआ – जाणले; सहजे – सहजावस्था; सोई – तो; भइआ – झाला; गइआ – गेला; भरमु – भ्रम; रहिआ – राहतो, वास करतो.

भावार्थ : ज्या मृत्यूने साऱ्या संसाराला घाबरवून सोडले आहे, त्या मृत्यूचे सत्यस्वरूप काय आहे त्याचे ज्ञान मला सतगुरूच्या उपदेशाने प्राप्त झाले आहे. ॥१॥ आता मी मनाने सांसारिक मोहमायेच्या मरणाचा स्वीकार केला आहे. त्यामुळे

जन्ममरणाच्या चक्रातून माझी सुटका झाली आहे. आता मरण मला मारू शकत नाही. ज्यांनी प्रभू परमात्म्याचे स्वरूप जाणले नाही ते वारंवार मरतात. ॥१॥रहाउ॥ सर्व जीवांना मरणाची भीती वाटते. आता मी मरणार, आता मी मरणार, असा सर्व जीव आक्रोश करत असतात. पण जो सहजावस्था प्राप्त करून मरतो, तो मरूनही अमर होतो. ॥२॥ कबीर सांगतात, प्रभुकृपेने माझे मन आनंदित झाले आहे. माझ्या मनातील मृत्यूबद्दलच्या साऱ्या शंका, सारे भ्रम आता नाहीसे झाले आहेत आणि माझे मन परमानंदात स्थिर होऊन राहिले आहे. ॥३॥२०॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

कत नही ठउर मूलु कत लावउ ॥ खोजत तन महि ठउर न पावउ ॥१॥
 लागी होइ सु जानै पीर ॥ राम भगति अनीआले तीर ॥१॥रहाउ ॥
 एक भाइ देखउ सभ नारी ॥ किआ जानउ सह कउन पिआरी ॥२॥
 कहु कबीर जा कै मसतकि भागु ॥ सभ परहरि ता कउ मिलै सुहागु ॥३॥२१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२७)

शब्दार्थ : ठउर – ठिकाण, जागा; कत – कोठेही; मूलु – मूळ औषधी; लावउ – लाऊ; लागी – लागली; पीर – पीडा, वेदना; भगति – भक्ती; आनिअले – अणकुचीदार बाण; एक भाइ – एकमेव परमेश्वराचे रूपात; नारी – स्त्री जीव; किया – कसे; जानउ – जाणू; सह – परमेश्वरास; कउन – कोण; पिआरी – प्रिय; मसतकि – कपाळी; भागु – भाग्य; परहरि – त्यागून, सोडून; ता कउ – त्याला; सुहागु – सौभाग्य.

भावार्थ : हे बंधू! शोध घेऊनही मला माझ्या शरीरात अशी एकही जागा आढळत नाही की जेथे औषध लावून मी माझी पीडा, व्यथा दूर करू शकेन. कारण ही पीडाच आगळी वेगळी आहे. ही व्यथा प्रभुविरहाची आहे. प्रभुप्राप्ती शिवाय ती दूर होणार नाही. ॥१॥ प्रभुभक्तीचा तीर हा असा अमोघ तीर आहे, की त्याची व्यथा ज्याला तो तीर लागला आहे त्यालाच कळेल. ॥१॥रहाउ॥ मी साऱ्या जीवरूपी स्त्रियांना समदृष्टीने पाहतो. ह्यातली कोणती स्त्री, कोणता जीव प्रभू परमात्म्यास प्रिय आहे ते मी कसे ओळखू शकणार ? ॥२॥ कबीर सांगतात, ज्या जीवरूपी स्त्रीच्या भाग्यात तसे लिहिले असेल, त्याच जीवास तो प्रभू परमात्मा जवळ करतो व त्या जीवाची विरहव्यथा दूर करतो. ॥३॥२१॥

जा कै हरि सा ठाकुरु भाई ॥ मुकति अनंत पुकारणि जाई ॥१॥
 अब कहु राम भरोसा तोरा ॥ तब काहू का कवनु निहोरा ॥१॥रहाउ ॥
 तीनि लोक जा कै हहि भार ॥ सो काहे न करै प्रतिपार ॥२॥
 कहु कबीर इक बुधि बीचारी ॥ किआ बसु जउ बिखु दे महतारी ॥३॥२२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : जाकै – ज्याला; हरि सा – हरीसारखा; ठाकूर – मालक; मुकति – मुक्ती; पुकारणि जाई – बोलावत राहते; कहु – म्हणा; भरोसा – आधार; तोरा – तुझा; काहु – कशाला; कवनु – कोणाचा; निहोरा – गरज, उपकार, मर्जी; हहि – आहेत; सो – तो प्रभू परमात्मा; काहे – का; प्रतिपार – प्रतिपाळ, संभाळ; बसु – वश; बिखु – विष; महतारी – माता.

भावार्थ : हे बंधो ! तो प्रभू परमात्मा ज्याचा स्वामी आहे त्याला साऱ्या मुक्ती शोधीत येतात. ॥१॥ ज्याला प्रभू परमात्म्याचा

आधार प्राप्त झाला आहे, तो अन्य कोणाकडे कशाला पाहील ? ॥१॥रहाउ ॥ जो प्रभू परमात्मा तीनही लोकांचा भार वाहतो आहे. तो तुझा, प्रभूच्या दासाचा प्रतिपाळ का बरे करणार नाही ? ॥२॥ कबीर सांगतात, खूप विचार केल्यावर माझ्या हे लक्षात आले आहे की जर आई आपल्याच हाताने मुलाला विष पाजणार असेल तर कोण काय करणार ? त्याला कोणीही वाचवू शकणार नाही. ॥३॥२२॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

बिनु सत सती होइ कैसे नारि ॥ पंडित देखहु रिदै बीचारि ॥१॥
 प्रीति बिना कैसे बधै सनेहु ॥ जब लग रसु तब लग नही नेहु ॥१॥रहाउ ॥
 साहनि सतु करै जीअ अपनै ॥ सो रमये कउ मिलै न सुपनै ॥२॥
 तनु मनु धनु ग्रिहु सउपि सरीरु ॥ सोई सुहागनि कहै कबीरु ॥३॥२३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : बिनु – विना; सत – सदाचार, शील; रिदै – हृदयात; कैसे – कसे; बधै – वाढेल; सनेहु – स्नेह, प्रेम; जब – जेव्हा, जोपर्यंत; रसु – मोह-माया; नेहु – स्नेह, प्रेम; साहनि – माया; सतु – सत्य; सउपि – सोपवणे.

भावार्थ : हे पंडितजन हो! आपल्या अंतः करणात जरा विचार करून पाहा बरं. सत्य आचरणाशिवाय कोणी जीवरूपी स्त्री सती होईल का? सत्याचरणाशिवाय कोणी जीव त्या सतरूपी परमेश्वरास प्राप्त करू शकेल का? ॥१॥ प्रभू परमात्म्याविषयी मनात प्रेमभाव उत्पन्न झाल्याशिवाय प्रभूचा स्नेह प्राप्त होत नाही. जोपर्यंत जीव मायेच्या मोहात अडकला आहे, तोपर्यंत त्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेम उत्पन्न होणार नाही. ॥१॥रहाउ ॥ मोहमाया हेच सत्य आहे अशी जोवर मनाची धारणा आहे, तोवर त्यास स्वप्नातही प्रभू परमात्मा प्राप्त होणार नाही. ॥२॥ कबीर सांगतात, जी जीवरूपी स्त्री आपले तन, मन, धन, सर्वस्व पतिप्रभूच्या चरणी समर्पित करते, त्या जीवास प्रभू परमात्म्याच्या प्रेमाचे सौभाग्य प्राप्त होते. ॥३॥२३॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

बिखिआ बिआपिआ सगल संसारु ॥ बिखिआ लै डूबी परवारु ॥१॥
 रे नर नाव चउडि कत बोडी ॥ हरि सिउ तोडि बिखिआ संगि जोडी ॥१॥ रहाउ ॥
 सुरि नर दाधे लागी आगि ॥ निकटि नीरु पसु पीवसि न झागि ॥२॥
 चेतत चेतत निकसिओ नीरु ॥ सो जलु निरमलु कथत कबीरु ॥३॥२४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : बिखिआ – विषयविकार, माया; बिआपिआ – व्यापले; लै डूबी – घेऊन बुडाली; परवारु – परिवार, कुटुंब; चउडि – मोकळे मैदान, विस्तीर्ण; बोडी – बुडवली; दाधे – जळाले; निकटि – निकट, जवळ; नीरु – पाणी; पीवसिन – न पिता; झागि – निघून, प्रयत्न; चेतत चेतत – वारंवार स्मरण केल्याने; निकसिओ – निघते, प्राप्त होते.

भावार्थ : सारे जग विषयविकारांनी व्यापलेले आहे. मायेच्या पाशात सारा संसार बुडून गेला आहे. ॥१॥ हे मानवा! तू प्रभू परमात्म्याशी विन्मुख होऊन, विषयविकारांचे अधीन होऊन तुझी जीवरूपी नौका ह्या संसाररूपी सागरात का बुडवायला

निघाला आहेस ? ॥ १ ॥ रहाउ ॥ ह्या विषयविकारांच्या आगीने सारे देवदेवता, नर-नारी जळत आहेत, ही आग विझवू शकेल असे प्रभुनामाचे जलही त्यांच्या जवळच आहे. पण माणूस ते प्राप्त करण्याचा प्रयत्नही करीत नाही. ॥२॥ कबीर सांगतात, प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करताच प्रभुनामरूपी जल भक्ताच्या हृदयात प्रगट होते. ते नामरूपीजल अमृतासमान निर्मल असते व त्याने मायारूपी तृष्णेची आग विझून जाते. ॥३॥२४॥

॥ गडडी कबीर जी ॥

जिह कुलि पूतु न गिआन बीचारी ॥ बिधवा कस न भई महतारी ॥१॥
जिह नर राम भगति नहि साधी ॥ जनमत कस न मुओ अपराधी ॥१॥ रहाउ ॥
मुचु मुचु गरभ गए कीन बचिआ ॥ बुडभुज रूप जीवे जग मझिआ ॥२॥
कहु कबीर जैसे सुंदर सरूप ॥ नाम बिना जैसे कुबज कुरूप ॥३॥२५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : जिह – ज्या; कुलि – कुलात; पूतु – पुत्र; गिआन – ज्ञान; बिधवा – विधवा; भई – झाली; महतारी – माता; जनमत – जन्मत:च; कस – का; मुओ – मेला; मुचुमुचु – अनेकानेक; कीन – का; बचिआ – वाचला; बुडभुज – विकृत हाताचा, तुटक्या हाताचा; कुबज – कुबडे; कुरूप – कुरूप.

भावार्थ : ज्या कुलात प्रभू परमात्म्याचे चिंतन करणारा पुत्र जन्मत नाही, त्या कुपुत्राची आई असल्या पुत्राला जन्म देण्यापूर्वीच विधवा का झाली नाही ? ॥१॥ ज्या माणसाने जन्माला येऊन प्रभू परमात्म्याची भक्ती केली नाही, असा पापी जन्मत:च का मेला नाही ? ॥१॥ रहाउ ॥ अनेक गर्भ आईच्या पोटात असतानाच अकाली गळून पडतात. पण हे पापी जीव कसे काय वाचले ? असले भयानक कुरूप लोक जगात नीचतम जीवन जगतात. कबीर सांगतात, प्रभुनामाविहीन सुंदर शरीर हे कुब्जेहून ही कुरूप समजावे. ॥३॥२५॥

जो जन लेहि खसम का नाउ ॥ तिन कै सद बलिहारै जाउ ॥१॥
सो निरमलु निरमल हरि गुन गावै ॥ सो भाई मेरै मनि भावै ॥१॥ रहाउ ॥
जिह घट रामु रहिआ भरपूरि ॥ तिन की पग पंकज हम धूरि ॥२॥
जाति जुलाहा मति का धीरु ॥ सहजि सहजि गुण रमै कबीरु ॥३॥२६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : लेहि – घेतो; खसम – परमेश्वर; बलिहारै – समर्पित; मनि भावै – मनाला आवडतो; घट – शरीर, देह; पग – चरण; पंकज – कमळ; धूरि – धूळ; मति – बुद्धी; धीरु – धैर्यवान

भावार्थ : जो माणूस प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करतो, त्याच्यावर मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. ॥१॥ जो माणूस निर्मल अंतःकरणाने, निर्मल प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतो, तो माझा बंधू माझ्या मनाला आवडतो. ॥१॥ रहाउ ॥ ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्मा पूर्णपणे वास करतो त्याच्या चरणकमलाची मी धूळ आहे. ॥२॥ कबीर सांगतात, मी जातीचा विणकर आहे पण माझी मनोबुद्धी स्थिर आहे. प्रभुकृपेने मी सहजपणे प्रभू परमात्म्याच्या गुणात रममाण होतो. ॥३॥२६॥

खंड २ [४५९]

॥ गउडी कबीर जी ॥

गगनि रसाल चुऐ मेरी भाठी ॥ संचि महा रसु तनु भइआ काठी ॥१ ॥
उआ कउ कहीऐ सहज मतवारा ॥ पीवत राम रसु गिआन बीचारा ॥१ ॥रहाउ ॥
सहज कलालनि जउ मिलि आई ॥ आनंदि माते अनदिनु जाई ॥२ ॥
चीनत चीतु निरंजन लाइआ ॥ कहु कबीर तौ अनभउ पाइआ ॥३ ॥२७ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : गगनि – आकाशात; रसाल – रसाळ, अमृत; चुऐ – ठिबकते; भाठी – भट्टी; संचि – साठवले, संचय केला; तनु – शरीर; भइआ – झाले; काठी – काष्ठ, लाकडे, सरपण; उआकउ – त्याला; मतवारा – मस्त वाल; कलालनि – दारू गाळणारी, दारू पाजणारी; अनदिनु – प्रत्येक दिवस; चीनत – चिंतन; चितु – चित्त; तौ – त्यामुळे.

भावार्थ : माझ्या दशम द्वाररूपी भट्टीतून प्रभुनामरूपी अमृत सतत ठिबकत आहे. हे नामामृत प्राप्त करण्यासाठी मी माझे शरीररूपी इंधन जाळीत आहे. ॥१ ॥ ज्याने जाणीवपूर्वक विचार करून रामनामरूपी रसायन प्राशन केले आहे, तो सहजच प्रभू परमात्म्याच्या नामात मस्त होऊन जातो. प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातो. ॥१ ॥रहाउ ॥ जेव्हा प्रभुनामरूपी अमृत पिणारे प्रभूचे भक्त एकत्र भेटतात, तेव्हा ते सारे अहोरात्र प्रभुनामाच्या आनंदात मस्त होऊन जातात. ॥२ ॥ कबीर सांगतात, जेव्हा मी जाणीवपूर्वक माझे चित्त त्या निरंजन प्रभू परमात्म्याशी जोडले, तेव्हा मला प्रभू परमात्मा माझ्या अंतरातच आहे अशी अनुभूती प्राप्त झाली. ॥३ ॥२७ ॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

मन का सुभाउ मनहि बिआपी ॥ मनहि मारि कवन सिधि थापी ॥१ ॥
कवनु सु मुनि जो मनु मारै ॥ मन कउ मारि कहहु किसु तारै ॥१ ॥रहाउ ॥
मन अंतरि बोलै समु कोई ॥ मन मारे बिनु भगति न होई ॥२ ॥
कहु कबीर जो जानै भेउ ॥ मनु मधुसूदन त्रिभवण देउ ॥३ ॥२८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२८)

शब्दार्थ : सुभाउ – स्वभाव; बिआपी – व्यापते; मारि – मारून; कवन – कोणाची; सिधि – सिद्धी; थापी – प्राप्त केली; कवनु – कोण; सु – तो; कहहु – सांगा; किसु – कोणाला; तारै – तारतो; बिनु – विना; जानै – जाणतो; भेउ – भेद, रहस्य; देउ – देव.

भावार्थ : माणसाचे मन, मनाच्या संकल्प विकल्पाने सतत पूर्णपणे व्यापून राहिलेले असते. अशा स्थितीत मन मारण्यात काय अर्थ आहे ? ॥१ ॥ असा कोणता मुनी आहे ज्याने आपले मन मारले आहे ? मनातील संकल्प विकल्प बंद पाडले आहेत ? असा कोणी मुनी असेलच तर मग सांगा बरे, त्याने कोणास तारले ? मनास मारणे कोणासही शक्य झालेले नाही. म्हणून मनाला मारण्याऐवजी मनाला उन्नत करण्याचा प्रयत्न करावा हेच उचित होय. ॥१ ॥रहाउ ॥ माणसाच्या मनात जे विचार येतात तेच तो मुखावाटे बोलतो, म्हणून मनातील कुविचार नष्ट केल्याशिवाय प्रभुभक्ती करणे शक्य नाही. ॥२ ॥ कबीर सांगतात, ज्या माणसाने हे रहस्य जाणले, त्याचे मन त्रिभुवनाचा स्वामी जो प्रभू परमात्मा त्या मधुसूदनाशी एकरूप होऊन जाते. ॥३ ॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

ओइ जु दीसहि अंबरि तारे ॥ किनि ओइ चीते चीतनहारे ॥१॥

कहु रे पंडित अंबरु का सिउ लागा ॥ बूझै बूझनहारु सभागा ॥१॥रहाउ ॥

सूरज चंदु करहि उजीआरा ॥ सभ महि पसरिआ ब्रहम पसारा ॥२॥

कहु कबीर जानैगा सोइ ॥ हिरदै रामु मुखि रामै होइ ॥३॥२९॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३२९)

शब्दार्थ : ओइ – हे; जु – जे; दीसहि – दिसते; अंबरि – आकाशात; किनि – कोणी; चीते – चित्रित केले; चीतनहारे – चित्रकाराने; सिउ लागा – जोडला आहे, आधार कोणाचा आहे; बूझै – जाणतो; बूझनहारु – जाणणारा; सभागा – भाग्यवान; करहि – करतात; उजीआरा – उजेड, प्रकाश; पसारा – पसरलेला; जानैगा – जाणेल; सोइ – तोच; हिरदै – हृदयात.

भावार्थ : हे आकाशरूपी फलकावर जे तारे दिसत आहेत, ते कोणत्या चित्रकाराने चितारले आहेत ? ॥१॥ हे पंडिता! सांग बरं ह्या आकाशाला कोणाचा आधार आहे? क्वचितच कोणी भाग्यवान हे रहस्य जाणतो. ॥१॥रहाउ ॥ ज्या प्रमाणे चंद्र, सूर्य सर्वत्र प्रकाश पसरवितात, सारे जग उजळून टाकतात, त्या प्रमाणेच ह्या सान्या विश्वात त्या प्रभू परमात्म्याचा प्रकाश पसरलेला आहे. सान्या विश्वात तो प्रभू पसरून राहिला आहे. ॥२॥ कबीर सांगतात, ज्याच्या मुखात सदैव त्या प्रभुरामाचे नाव आहे, ज्याच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा वास करत आहे तोच हे रहस्य जाणतो. ॥३॥२९॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

बेद की पुत्री सिंग्रिती भाई ॥ सांकल जेवरी लै है आई ॥१॥

आपन नगरु आप ते बाधिआ ॥ मोह कै फाधि काल सरु सांधिआ ॥१॥रहाउ ॥

कटी न कटै तूटि नह जाई ॥ सा सापनि होइ जग कउ खाई ॥२॥

हम देखत जिनि सभु जगु लूटिआ ॥ कहु कबीर मै राम कहि छूटिआ ॥३॥३०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२९)

शब्दार्थ : बेदकी पुत्री – वेदांची कन्या; सिंग्रिती – स्मृती; सांकल – साखळी; जेवरी – दावे, कर्मकांडाची दोरी; लै है आई – घेऊन आली; नगरु – नागरिक, जनता; बाधिआ – बांधले; कटी न कटै – कापले तरी कापले जात नाही; फाधि – पाश, बंधन; सरु – शर, बाण; सांधिआ – रोखला, ताणला; सा – ती; सापनि – सर्पिणी; हम देखत – आमच्या देखत; लूटिआ – लुटले; छूटिआ – सुटलो, सुटका झाली.

भावार्थ : स्मृती ही वेदांचीच उत्पत्ती आहे. वेदांची पुत्री आहे. ती स्वतः बरोबर कर्मकांड-रूपी दावे, साखळदंड घेऊन आली आहे. ॥१॥ ह्या स्मृतींनी आपल्याच उपासकांना कर्मकांडाच्या बंधनात घट्ट बांधून ठेवले आहे. मोहपाशात बांधून ठेवून डोक्यावर सतत मृत्यूची तलवार टांगून ठेवली आहे. ॥१॥रहाउ ॥ हे मोहमायेचे व कर्मकांडाचे बंधन इतके घट्ट आहे, की ते कापू म्हटले तरी कापता येत नाही, तोडू म्हटले तरी तोडता येत नाही. या मायारूपी सर्पिणीने सारे जग गिळून टाकले आहे. ॥२॥ कबीर सांगतात, ह्या स्मृतीने सांगितलेल्या कर्मकांडाने व त्या मोहमायेने माझ्या डोक्यादेखत सारे जग वश केले आहे, लुटले आहे. पण मी मात्र प्रभुरामाच्या नामाच्या आधारामुळे त्या कर्मकांडातून, त्या मोहमायेच्या पाशातून मुक्त झालो आहे. ॥३॥३०॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

देइ मुहार लगामु पहिरावउ ॥ सगल त जीनु गगन दउरावउ ॥१ ॥
अपनै बीचारि असवारी कीजै ॥ सहज कै पावडै पगु धरि लीजै ॥१ ॥रहाउ ॥
चलु रे बैकुंठ तुझहि ले तारउ ॥ हिचहि त प्रेम कै चाबुक मारउ ॥२ ॥
कहत कबीर भले असवारा ॥ बेद कतेब ते रहहि निरारा ॥३ ॥३१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२९)

शब्दार्थ : मुहार – ओठाळी; लगामु – लगाम; पहिरावउ – घालतो; सगल – सगळे; जीनु – घोड्यावर बसण्यासाठी गादी; दउरावउ – दौडवतो, पळवतो; अपनै बीचारि – आपल्या ब्रह्मविचारावर; असवारी – स्वारी; कीजै – करा; पावडै – रिकीब; हिचहि – थांबलास; मारउ – मारीन; असवारा – स्वार; निरारा – वेगळा, निराळा.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मी माझ्या इतस्ततः भटकणाऱ्या मनरूपी घोड्याला भक्तिरूपी लगाम घालून त्याला इतर सर्व गोष्टीपासून निवृत्त करून नामस्मरणाच्या आकाशात दौडवतो. ॥१ ॥ आपल्या विचारावर स्वार होऊन सहज अवस्थारूपी रिकीबीत पाय घट्ट रोवून ठेवतो. ॥१ ॥ रहाउ ॥ हे मनरूपी घोड्या! चल मी तुला वैकुंठाची फेरी करून आणतो. जर ह्या मार्गावर चालताना तू मध्येच थांबलास, अडखळलास, तर मी प्रेमरूपी चाबूक मारून तुला सरळ मार्गावर आणीन. ॥२ ॥ कबीर सांगतात, हे भल्या स्वारा! तू वेद-कुराण-कतेब पासून, त्यातील कर्मकांडापासून स्वतःस दूर ठेव. ॥३ ॥३१ ॥

॥ गउडी गुआरेरी ॥

जिह मुखि पांचउ अंप्रित खाए ॥ तिह मुख देखत लूकट लाए ॥१ ॥
इकु दुखु रामराइ काटहु मेरा ॥ अगनि दहै अरु गरभ बसेरा ॥१ ॥रहाउ ॥
काइआ बिगूती बहु बिधि भाती ॥ को जारे को गडि ले माटी ॥२ ॥
कहु कबीर हरि चरण दिखावहु ॥ पाछै ते जमु किउ न पठावहु ॥३ ॥३२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२९)

शब्दार्थ : जिह – ज्या; पांचउ – पाच प्रकारचे, दूध, दही, तूप, साखर, मध हे अमृतमय पंचामृत; तिह – त्या; लूकट – कोलीत, पेटते लाकूड; काटहु – दूर कर; दहै – जाळणे; बसेरा – वसणे; बिगुती – खराब, दूषित; को – कोणी; जारे – जाळतो; गडि – गाडतात, पुरतात; दिखावहु – दाखव; पठावहु – पाठव.

भावार्थ : ज्या मुखाने पंचामृताची चव चाखली आहे त्याच मुखावर मरणोत्तर जळत्या कोलिताने अग्नी ठेवला जातो. ॥१ ॥ हे प्रभुरामा! ह्या मोहरूपी तृष्णेच्या अग्निने जळत राहून, परत परत गर्भवास करून, जे जन्ममरणाचे दुःख आहे, त्यापासून माझे रक्षण कर. ॥२ ॥ हे शरीर नाना प्रकारे दूषित होते व अखेर मेल्यावर कोणी त्यास जाळून टाकतात तर कोणी त्यास मातीत पुरून टाकतात. कबीर सांगतात- हे प्रभो! मला तुझ्या चरणांचे दर्शन घडू दे. त्या नंतर मग खुशाल यमराजाला पाठव. ॥३ ॥३२ ॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

आपे पावकु आपे पवना ॥ जारै खसमु त राखै कवना ॥१ ॥
राम जपत तनु जरि की न जाइ ॥ राम नाम चितु रहिआ समाइ ॥१ ॥रहाउ ॥

खंड २ [४६२]

का को जरै काहि होइ हानि ॥ नट वट खेलै सारिगपानि ॥२॥

कहु कबीर अखर दुइ भाखि ॥ होइगा खसमु त लेइगा राखि ॥३॥३३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२९)

शब्दार्थ : आपे – प्रभू स्वतः; पावकु – अग्नी; पवना – वारा; जरै – जाळतो; खसमु – परमेश्वर; राखै – रक्षण करतो; त – तर; कवना – कोण; जरि – जळून; चितु – चित्तात; नट वट – नटाच्या वेशात; अखर – अक्षर; दुइ – दोन; भाखि – उच्चार कर; लेइगा राखि – रक्षण करील.

भावार्थ : प्रभू परमात्माच अग्नी आहे. तोच पवनही आहे. जर प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल की एखाद्या जीवास जाळावयाचेच तर त्या जीवाचे रक्षण कोणीही करू शकत नाही. ॥१॥ रामनामाचा जप करताना हा देह जळून गेला तरी हरकत नाही, पण माझे मन रामनामाशी सदैव एकरूप होऊन राहो. ॥१॥ रहाउ ॥३॥ असे झाल्याने कोणाचे काही जळत नाही. कोणाचे काही नुकसान होत नाही. कारण हा सर्व प्रभू परमात्मरूपी नटवराचा खेळ आहे. ॥२॥ कबीर सांगतात, केवळ 'राम' ही अक्षरे सदैव मनात दृढपणे धारण कर. जर त्या प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल, तर तो तुझे रक्षण करील. ॥३॥३३॥

॥ गउडी कबीर जी दुपदे २ ॥

ना मै जोग धिआन चितु लाइआ ॥ बिनू बैराग न छुटसि माइआ ॥१॥

कैसे जीवनु होइ हमारा ॥ जब न होइ राम नाम अधारा ॥१॥रहाउ ॥

॥कहु कबीर खोजउ असमान ॥ राम समान न देखउ आन ॥२॥३४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३२९)

शब्दार्थ : जोग – योग; धिआन – ध्यान; बैराग – वैराग्य; छुटसि – सुटका; माइआ – माया; अधारा – आधार, आसरा; खोजउ – शोधणे; असमान – आकाश; देखउ – दिसणे; आन – अन्य.

भावार्थ : कबीर सांगतात, मनात वैराग्य उत्पन्न होण्यासाठी लोक योगमार्गाचा अवलंब करतात, पण मी योगमार्गाकडे वळलो नाही आणि वैराग्य उत्पन्न झाल्याशिवाय मायेपासून सुटका होत नाही. ॥१॥ आता जर रामनामाचा आधार नसेल, तर माझ्या जीवनाचे काय होणार ? ॥१॥ रहाउ ॥ कबीर सांगतात, मी सान्या जगात अगदी आकाशापर्यंत सर्वत्र शोध घेतला पण प्रभू रामासारखा अन्य कोणीही दिसत नाही. ॥२॥

॥ गउडी कबीर जी ॥

जिही सिरि रचि रचि बाधत पाग ॥ सो सिरु चुंच सवारहि काग ॥१॥

॥ इसु तन धन को किआ गरबईआ ॥ राम नामु काहे न द्विदीआ ॥१॥रहाउ ॥

॥ कहत कबीर सुनहु मन मेरे ॥ इही हवाल होहिगे तेरे ॥२॥३५॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३०)

शब्दार्थ : जिही – ज्या; सिरि – डोक्यावर; रचि रचि – सजवून; बाधत – बांधतो; पाग – पटका, फेटा; सो – ते; चुंच – चोच; सवारहि – साफ करणे, स्वच्छ करणे; काग – कावळा; इसु – ह्या; किआ – करतो; गरबईआ – गर्व; हवाल – दशा; होहिगे – होईल.

खंड २ [४६३]

भावार्थ : कबीर सांगतात, ज्या मस्तकावर तू चापून चोपून फेटा बांधतोस, त्याच मस्तकावर मेल्यावर कावळे टोच्या मारतात. ॥१॥ अरे जीवा! ह्या शरीराचा, धनाचा तू गर्व का करतोस ? प्रभुरामाचे नाम चित्तात का दृढ करीत नाहीस ? ॥१॥ रहाउ ॥ कबीर सांगतात, बा मना! मी काय सांगतो ते नीट ध्यानपूर्वक ऐक. मरणानंतर तुझीही हीच अवस्था होणार आहे. ॥२॥ ३५ ॥

॥ रागु गउडी गुआरेरी असटपदी कबीर जी की ॥

राग गउडी गुआरेरी, अष्टपदी कबीरजीची

राग गउडी गुआरेरी अष्टपदी कबीरजींची

१ ओंअकार सतिगुर प्रसादि

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

सुखु मांगत दुखु आगै आवै ॥ सो सुखु हमहु न मांगिआ भावै ॥१॥
 ॥ बिखिआ अजहु सुरति सुख आसा ॥ कैसे होई है राजा राम निवासा ॥१॥ रहाउ ॥
 ॥ इसु सुख ते सिव ब्रहम डराना ॥ सो सुखु हमहु साचु करि जाना ॥२॥
 ॥ सनकादिक नारद मुनि सेखा ॥ तिन भी तन महि मनु नही पेखा ॥३॥
 ॥ इसु मन कउ कोई खोजहु भाई ॥ तन छूटे मनु कहा समाई ॥४॥
 ॥ गुर परसादी जैदेउ नामां ॥ भगति कै प्रेमि इनही है जानां ॥५॥
 ॥ इसु मन कउ नही आवन जाना ॥ जिस का भरमु गइआ तिनि साचु पछाना ॥६॥
 ॥ इसु मन कउ रूपु न रेखिआ काई ॥ हुकमे होइआ हुकमु बूझि समाई ॥७॥
 ॥ इस मन का कोई जानै भेउ ॥ इह मनि लीण भए सुखदेउ ॥८॥
 ॥ जीउ एकु अरु सगल सरीरा ॥ इसु मन कउ रवि रहे कबीरा ॥९॥ १॥ ३६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३०)

शब्दार्थ : हमहु - आम्हाला; मांगिआ - मागणे; भावह - आवडते; बिखिआ - विषयवासना, विष; अजहु - अजूनही; सुरति - ध्यान; आसा - आशा; इसु - ह्या; डराना - घाबरतात; सो - ते; सेखा - शेषनाग; पेखा - पाहिले; खोजहु - शोधा; छूटे - सुटल्यावर, नष्ट झाल्यावर; जैदेउ - भक्त जयदेव; आवन - येणे; जाना - जाणे; भरमु - भ्रम; तिनि - त्याने; साचु - सत्य; पछाना - ओळखले; रूपु - रूप; रेखिआ - आकार; हुकमे - परमेश्वरी आज्ञेने; हुकमु - आज्ञा; बुझि - समजून; भेद - रहस्य; लीण - लीन; सुखदेउ - सुख देणारा ईश्वर; जीउ - आत्मा; एकु - एक; अरु - आणि; सगल - सगळे; सरीरा - शरीरात; रवि रहे - स्मरण करत, तल्लीन होतात.

भावार्थ : जर सुख मागायला गेले की दुःख पुढे येऊन उभे राहते तर असले सुख मागायला मला मुळीच आवडत नाही. ॥१॥ मानवी मन हे विषयविकारातच अडकून पडते. त्यातच सुख प्राप्त व्हावे अशी आशा बाळगते. अशा मनात प्रभू परमात्म्याचा वास कसा होणार ? ॥१॥ रहाउ ॥ ज्या वैषयिक सुखाला, मायावी सुखाला प्रत्यक्ष शिव, ब्रह्मदेवही घाबरतात, त्या सुखाला आम्ही माणसे खरे सुख मानून कवटाळून बसतो. ॥२॥ नारद, सनकादी मुनी, शेषनाग आदींनीही मायेच्या आवरणामुळे आपल्या अंतरातच असलेल्या प्रभू परमात्म्यास ओळखले नाही. ॥३॥ अरे कोणीतरी ह्या मनाचा शोध घ्या रे! मेल्यावर,

खंड २ [४६४]

ह्या देहाचे पतन झाल्यावर हे मन कोठे बरे जाते ? ॥४॥ सतगुरुकृपेने भक्त जयदेव, भक्त नामदेव यांनी भक्तीच्या मार्गाने हे रहस्य जाणले आहे. ॥५॥ हा आत्मा जन्मतही नाही आणि मरतही नाही. ज्याच्या मनातील मायामूलक भ्रम नष्ट झाला आहे तोच हे रहस्य जाणतो. ॥६॥ वास्तविक आत्म्याला कोणतेही रूप नाही. कोणताही आकार नाही. प्रभू परमात्म्याच्या आज्ञेनुसार तो आकार घेतो, रूप धारण करतो व प्रभू परमात्म्याच्याच इच्छेनुरूप तो परमात्म्यात विलीन होऊन जातो. ॥७॥ कोणी विरळा जीव आत्माचे हे रहस्य जाणतो. तो त्या आत्म्याच्या आधारे प्रभू परमात्म्याच्या स्वरूपात विलीन होऊन जातो. ॥८॥ हा आत्मा सर्व शरीरात वास करतो. तो सर्व शरीरात सामावलेला, सर्वव्यापी आहे. कबीर त्या आत्म्याच्या द्वारा परमात्म्याचे सदैव स्मरण करीत आहे. ॥९॥ ३६॥

॥ गडडी गुआरेरी ॥

अहिनिसि एक नाम जो जागे ॥ केतक सिध भए लिव लागे ॥१॥ रहाउ ॥

॥ साधक सिध सगल मुनि हारे ॥ एक नाम कलिप तर तारे ॥१॥

॥ जो हरि हरे सु होहि न आना ॥ कहि कबीर राम नाम पछाना ॥२॥ ३७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३०)

शब्दार्थ : अहिनिसि – अहर्निश, रात्रंदिवस; जागे – जागृत असतो; केतक – कित्येक; सिध भए – यशस्वी झाले, सफल झाले; लिव लागे – तल्लीन होऊन; हारे – हरले, पराभूत झाले; कलिपतर – कल्पतरू; होहि – होतात; आना – अन्य; पछाना – ओळखले.

भावार्थ : जे लोक अहोरात्र प्रभुनामात तल्लीन होतात व मायेपासून सावध राहतात, ते प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन सिद्धपुरुषांच्या कोटीत जाऊन पोहोचतात. ॥१॥ रहाउ ॥ अनेक योगसाधक, मुनीजन, परमेश्वर प्राप्त करण्यात अपयशी ठरले. प्रभुनाम हा असा एक मात्र कल्पतरू आहे की ज्यामुळे भक्त संसारसागर तरून जातो. ॥१॥ जे प्रभुनामात रंगून जातात ते प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जातात. कबीर सांगतात, असे भक्त फक्त रामनामच जाणतात अन्य कोणासही जाणत नाहीत. ॥२॥ ३७॥

॥ गडडी भी सोरठि भी ॥

(गडडी व सोरठी सुद्धा)

१ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो. ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरुच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

रे जीअ निलज लाज तुहि नाहि ॥ हरि तजि कत काहू के जांहि ॥१॥ रहाउ ॥

॥ जा को ठाकुरु ऊचा होई ॥ सो जनु पर घर जात न सोहि ॥१॥

॥ सो साहिबु रहिआ भरपूरि ॥ सदा संगि नाही हरि दूरि ॥२॥

॥ कवला चरन सरन है जा के ॥ कहु जन का नाही घर ता के ॥३॥

॥ सभु कोऊ कहै जासु की बाता ॥ सो संग्रथु निज पति है दाता ॥४॥

॥ कहै कबीरु पूरन जग सोई ॥ जा के हिरदै अवरु न होई ॥५॥ ३८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३०)

शब्दार्थ : जिअ – जीव; निलज – निर्लज्ज; तोहि – तुला; तजि – सोडून; कत – कोठे; काहु – कोणीकडे; उंचा – मोठा; पर घर – दुसऱ्याच्या घरी; जात – जाणे, जातो; सो – ते; संगि – संगतीने; कवला – लक्ष्मी; सरन – शरण; जासु – ज्याचे; संग्रथु – समर्थ; अवरु – अन्य.

भावार्थ : अरे निर्लज्ज जीवा! तुला जरा सुद्धा कशी लाज वाटत नाही? तू हरीला सोडून अन्य कोणाचा आसरा शोधत आहेस? ॥१॥ रहाउ ॥ अरे ज्याचा मालक सर्वश्रेष्ठ प्रभू परमात्मा आहे, तो अन्य कोणाकडेही जात नाही. ॥१॥ अरे तो परमात्मा सर्वत्र भरून राहिला आहे. तो सदैव तुझ्या जवळच आहे. मुळीच दूर नाही. ॥२॥ ती समृद्धीची देवता लक्ष्मी ज्याच्या चरणाची दासी आहे त्या प्रभूच्या घरी काही कमी कसे असणार? ॥३॥ ज्या प्रभू परमात्म्याची महती सर्व लोक गातात, तो सर्वसामर्थ्यवान प्रभू परमात्मा साऱ्या जगाचा पती आहे. तो महान दाता आहे. ॥४॥ कबीर सांगतात, सर्व जगात तोच जीव परिपूर्ण आहे, ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्य कोणासही स्थान नाही. ॥५॥ ३३८ ॥

कउनु को पूतु पिता को का को ॥ कउनु मरै को देइ संतापो ॥१॥
हरि ठग जग कउ ठगउरी लाई ॥ हरि के बिओग कैसे जीअउ मेरी माई ॥१॥ रहाउ ॥
कउन को पुरखु कउन की नारी ॥ इआ तत लेहु सरीर बिचारी ॥२॥
कहि कबीर ठग सिउ मनु मानिआ ॥ गई ठगउरी ठगु पहिचानिआ ॥३॥ ३३९ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३९)

शब्दार्थ : कउनु – कोण; को – कोणाचा; संतापो – दुःख; ठगउरी – गुंगी आणणारी मुळी; बिओग – वियोग; कैसे – कसे; जीअउ – जगू; तत – तत्त्व, तथ्य; सिउ – संगे, सह; मनु मानिआ – मन एकरूप झाले.

भावार्थ : कोण कोणाचा पुत्र आहे? कोण कोणाचा पिता आहे? कोण मरतो? कोण कोणाला दुःख देतो? ॥१॥ ही सारी त्या प्रभू परमात्म्याची लीला आहे, माया आहे. ह्या मायेच्या मोहात त्याने हे सारे जग गुंगवून टाकले आहे. पण हे माझ्या माते! मी परमेश्वराशिवाय जगूच शकत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ कोण कोणाचा पती? कोण कोणाची पत्नी? हा सारा केवळ शारीरिक विचार आहे. आध्यात्मिक पातळीवर सर्व एकच आहेत. त्यात काहीही भेद नाही. ॥२॥ कबीर सांगतात, ही सारी माया उत्पन्न करणाऱ्या जादूगार प्रभू परमात्म्यास ज्याने ओळखले व ज्याचे मन त्या प्रभूशी एकरूप झाले, त्याची मोहमायेतून सुटका होते. ॥३॥ ३३९ ॥

अब मो कउ भए राजा राम सहाई ॥ जनम मरन कटि परम गति पाई ॥१॥ रहाउ ॥
साधू संगति दीओ रलाइ ॥ पंच दूत ते लीओ छडाइ ॥
अंम्रित नामु जपउ जपु रसना ॥ अमोल दासु करि लीनो अपना ॥१॥
सतिगुर कीनो परउपकारु ॥ काढि लीन सागर संसार ॥
चरन कमल सिउ लागी प्रीति ॥ गोबिंदु बसै नितानित चीत ॥२॥
माइआ तपति बुझिआ अंगिआरु ॥ मनि संतोखु नामु आधारु ॥
जलि थलि पूरि रहे प्रभ सुआमी ॥ जत पेखउ तत अंतरजामी ॥३॥
अपनी भगति आप ही द्रिडाई ॥ पूरब लिखतु मिलिआ मेरे भाई ॥
जिसु क्रिपा करे तिसु पूरन साज ॥ कबीर को सुआमी गरीब निवाज ॥४॥ ४० ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३९)

शब्दार्थ : मो – मला; पाई – प्राप्त झाली; रलाई – मिलाप, भेट; पंचदूत – पाच विकार; छडाइ – सुटका; लीनो – घेतले; अमोल – मोल न घेता, विनामूल्य; कीनो – केले; परउपकार – परोपकार; काढि लीन – काढले, बाहेर काढले; सिउ – संगे, सह, च्या बरोबर; निता नित – सदैव; तपति – ताप, आग; बुझिआ – विझली, विझवली; अंगिआरु – अंगार, जाळ; जली – पाण्यात; थली – जमिनीवर; जली थली – जळी स्थळी; जत – जेथे; देखउ – पाहतो; तत – तेथे; अंतर जामी – अंतर्यामी, परमात्मा; द्रिडाई – दृढ करतो; पुरब – पूर्वी; लिखतु – लिहिल्याप्रमाणे; मिलिआ – मिळाले, प्राप्त झाले; जिसु – ज्याच्यावर; तिसु – त्याला; पूरन – संपूर्ण, परिपूर्ण; साज – सामग्री; गरीब निवाज – दीनांचा कैवारी.

भावार्थ : तो राजाराम माझा साहाय्यकर्ता असल्यावर मी कोणाला कशाला भिऊ ? आता माझी जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका झाली व मला परमगती प्राप्त झाली आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ त्या प्रभू परमात्म्याने मला संतसज्जनांची संगत प्राप्त करून दिली. त्यामुळे कामक्रोधादी पंचविकाररूपी शत्रूंपासून माझी सुटका झाली आहे. माझी वाणी आता अमृतमय अशा प्रभुनामाचा जप जपते. मला प्रभूने कोणतेही मोल न मागता आपल्यात विलीन करून घेतले आहे. ॥१॥ सतगुरूने माझ्यावर फार मोठे उपकार केले आहेत. त्याने मला संसारसागरातून बाहेर काढले आहे. त्यामुळेच माझ्या मनात प्रभू परमात्म्याच्या चरणकमलाविषयी प्रीती निर्माण झाली. आता माझ्या अंतःकरणात सदैव त्या प्रभू परमात्म्याचा वास आहे. ॥२॥ माझ्या मनातील मायेचा अंगार आता पूर्णपणे विझला आहे. प्रभुनामाच्या साहाय्याने मला पूर्ण संतोष प्राप्त झाला आहे. आता मला समजले आहे की तो प्रभू परमात्मा जळी, स्थळी सर्वत्र भरून राहिला आहे. मी जिकडे पाहतो तेथे तेथे - मी जे जे पाहतो ते ते, मला परमेश्वरस्वरूप दिसते. ॥३॥ त्या प्रभू परमात्म्यानेच माझ्या मनात त्याची भक्ती दृढ केली आहे. माझ्या पूर्वसंचितानुसार माझ्या भाग्यात जे लिहिले होते ते मला प्राप्त झाले आहे. प्रभू परमात्म्याची ज्याच्यावर कृपा होते त्याच्या उद्धारासाठी तो सारे योग-संयोग जुळवून आणतो. कबीर सांगतात, तो माझा स्वामी प्रभू परमात्मा दीनांचा कैवारी आहे. ॥४॥४०॥

जलि है सूतकु थल है सूतकु सूतक ओपति होई ॥

जनमे सूतकु मूए फुनि सूतकु सूतक परज बिगोई ॥१॥

कहु रे पंडीआ कउन पवीता ॥

ऐसा गिआनु जपहु मेरे मीता ॥१॥ रहाउ ॥

नैनहु सूतकु बैनहु सूतकु सूतकु स्रवनी होई ॥

ऊठत बैठत सूतकु लागै सूतकु परै रसोई ॥२॥

फासन की बिधि सभु कोऊ जानै छूटन की इकु कोई ॥

कहि कबीर रामु रिदै बिचारै सूतकु तिनै न होई ॥३॥४१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३१)

शब्दार्थ : सूतकु – सुतक, अपवित्रता; उपति – उत्पत्ती; मुए – मरण; फुनि – परत; परज – प्रजा; बिगोई – दुःखी; पवीता – पवित्र; गिआनु – ज्ञान; मीता – मित्रा; नैनहु – डोळ्यांनी; बैनहु – वाणीत; स्रवनी – ऐकण्यात; रसोई – स्वयंपाकघर; फासन – फसणे; छुटन – सुटका; रिदै – हृदयात; तिनै – त्याला.

भावार्थ : कबीरांच्या काळी सोवळे ओवळे, विटाळ चांडाळ. शिवाशिव, सोहेर सुतक, पवित्र अपवित्र यांचे फार प्रस्थ माजले होते. यावर टीका करताना कबीर सांगतात – पाणी अपवित्र आहे, जमीन अपवित्र आहे, वास्तविक सारी उत्पत्तीच

अपवित्र आहे. कोणी जन्मला की सुतक, कोणी मेला की परत सुतक, ह्या अपवित्रतेच्या भ्रामक कल्पनेने सारी माणसे दुःखी झाली आहेत. ॥१॥ अरे पंड्या! सांग बर ह्या जगात काय पवित्र आहे ? कोण पवित्र आहे ? ह्या गोष्टीचा तू वारंवार नीट विचार करून उत्तर दे. ॥१॥ रहाउ ॥ परस्त्रीकडे वाईट नजरेने पाहाणे ही डोळ्याची अपवित्रता आहे. अपशब्द उच्चारणे ही वाणीची अपवित्रता आहे. दुसऱ्याची निंदानालस्ती कानांनी ऐकणे ही कानांची अपवित्रता आहे. उठता बसता सर्वत्र अपवित्रता आहे. अन्नातही अपवित्रता आहे. ॥२॥ सगळे जगच ह्या पवित्र-अपवित्रतेच्या विचारात फसले आहे. त्यातून कोणीच सुटत नाही. कबीर सांगतात ज्याच्या हृदयात तो प्रभू परमात्मा राम वास करतो त्याला अपवित्रता स्पर्शही करू शकत नाही. ॥३॥ ४१ ॥

झगरा एकु निबेरहु राम ॥ जउ तुम अपने जन सौ कामु ॥१॥ रहाउ ॥
 इहु मनु बडा कि जा सउ मनु मानिआ ॥ रामु बडा कै रामहि जानिआ ॥१॥
 ब्रहमा बडा कि जासु उपाइआ ॥ बेदु बडा कि जहां ते आइआ ॥२॥
 कहि कबीर हउ भइआ उदासु ॥ तीरथु बडा कि हरि का दास ॥३॥ ४२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३१)

शब्दार्थ : झगरा – वैचारिक द्वंद्व, झगडा, भांडण, शंका; निबेरहु – निवारण कर; जउ – जर; इहु – हे; जा – ज्याच्या; सउ – बरोबर, संग; मनु – मन; मानिआ – एकरूप झाले; जासु – ज्याने; उपाइआ – उत्पन्न केले; जहां – ज्यापासून; आईआ – उत्पन्न झाले; उदासु – उदास, साशंक; तीरथु – तीर्थक्षेत्र.

भावार्थ : हे रामराया! जर माझ्याकडून, या तुझ्या सेवकाकडून तुला काही काम करून घ्यायचे असेल, काही सेवा करून घ्यायची असेल, तर माझ्या मनातील एक शंका निवारण कर. ॥१॥ रहाउ ॥ सांग बरे, हे मन शक्तिमान आहे की ज्या प्रभू परमात्म्याशी हे मन लीन होते तो प्रभू परमात्मा बलवान आहे ? राम श्रेष्ठ की रामाचे सत्यस्वरूप जाणणारा श्रेष्ठ ? ॥१॥ सांग बरे, ब्रह्मदेव श्रेष्ठ की त्या ब्रह्मदेवास उत्पन्न करणारा प्रभू परमात्मा श्रेष्ठ ? वेद (ज्ञान) श्रेष्ठ की ज्याच्यापासून वेद (ज्ञान) उत्पन्न झाले तो मूळ स्रोत श्रेष्ठ ? ॥२॥ कबीर सांगतात, मला हाच प्रश्न पडलाय की तीर्थस्नान श्रेष्ठ की प्रभूचा दास श्रेष्ठ ? ॥३॥ ४२ ॥

॥ रागु गउड़ी चेती ॥

देखौ भाई ग्यान की आई आंधी ॥
 सभै उडानी भ्रम की टाटी रहै न माइआ बांधी ॥१॥ रहाउ ॥
 दुचिते की दुइ थूनि गिरानी मोहु बलेडा टूटा ॥
 तिसना छानि परी धर ऊपरि दुरमति भांडा फूटा ॥१॥
 आंधी पाछे जो जलु बरखै तिहि तेरा जनु भीनां ॥
 कहि कबीर मनि भइआ प्रगासा उदै भानु जब चीना ॥२॥ ४३ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३१)

शब्दार्थ : आंधी – वादळ; सभै – सर्व; टाटी – ताटी, झोपडी; माइआ बांधी – मायेने बांधलेले; दुचिते – द्वैत; दुइ – दोन्ही; थूनि – खांब, आधारस्तंभ; बलेडा – वासा; टूटा – तुटला, मोडतो; तिसना – तृष्णा; छानि – छप्पर; परी – मोडून पडते; धर – धरती; पाछे – नंतर, पाठोपाठ; बरखै – वर्षते; तिहि – त्याने; तेरा जनु – तुझे भक्त; भीनां – भिजतात; प्रगासा – प्रकाश; उदै – उगवला; भानु – सूर्य; चीना – जाणले, पाहिले.

भावार्थ : बंधूनो पाहा! माझ्या मनात सत्य ज्ञानाचा असा जबरदस्त झंझावात आला आहे की त्याने मनातील मायामूलक भ्रमाचे छप्पर उडून गेले आहे. मायेच्या भिंती कोलमडून पडल्या आहेत. ॥१॥ रहाउ ॥ द्वैताचे दोन्ही खांब उन्मळून पडले आहेत. मोहाचे वासेही तुटून पडले आहेत. मायारूपी तृष्णेचे छप्पर उडून गेले. मनातील दुर्वासनारूपी भांडी फुटून गेली. ॥१॥ हे बंधू! ह्या वादळा पाठोपाठ प्रभुनामाचा मेघ बरसणार आहे व त्यात हे प्रभू, तुझे भक्त चिंब भिजणार आहेत. कबीर म्हणतात की, जेव्हा मी ज्ञानरवीचा उदय झालेला पाहिला, तेव्हा माझ्या मनातही सत्य ज्ञानाचा प्रकाश पसरला. ॥२॥ ४३॥

गउडी चेती

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

हरि जसु सुनहि न हरि गुन गावहि ॥ बातन ही असमानु गिरावहि ॥१॥
 ऐसे लोगन सिउ किआ कहीऐ ॥
 जो प्रभ कीए भगति ते बाहज
 तिन ते सदा डराने रहीऐ ॥१॥ रहाउ ॥
 आपि न देहि चुरू भरि पानी ॥ तिह निंदहि जिह गंगा आनी ॥२॥
 बैठत उठत कुटिलता चालहि ॥ आपु गए अउरन हू घालहि ॥३॥
 छाडि कुचरचा आन न जानहि ॥ ब्रहमा हू को कहिओ न मानहि ॥४॥
 आपु गए अउरन हू खोवहि ॥ आगि लगाइ मंदर मै सोवहि ॥५॥
 अवरन हसत आप हहि काने ॥ तिन कउ देखि कबीर लजाने ॥६॥ १ ॥४४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३२)

शब्दार्थ : जसु – यश, कीर्ती; सुनहि न – ऐकली, नाही; गावहि – गायली; जो – ज्यास; कीए – केले; बाहज – बाहेर; तिन – त्याला, त्यांचे पासून; डराने – घाबरावे, भयावे; आपि – स्वतः; चुरू – चुलुकभर; तिह – ते, त्यांची; जि – ज्याने; आनी – आणली; कुटिलता – दुष्टपणा; छाडी – सोडून; कुचरचा – कुचाळक्या, कुतर्क; काने – काणा, तिरळा, एका डोळ्याने अंधळा; लजाने – लाज वाटते.

भावार्थ : काही लोक प्रभू परमात्म्याचे यशोगान ऐकत नाहीत किंवा त्याचे गुणगानही करीत नाहीत आणि गप्पा मात्र अशा लंब्याचौड्या करतात की जणू काही आकाशच ते खाली आणणार आहेत. ॥१॥ अशा माणसांबद्दल काय बोलावे बरे? जे प्रभू परमात्म्याची भक्ती करीत नाहीत त्यांच्यापासून चार हात दूरच राहावे. ॥१॥ रहाउ ॥ अशी माणसे तहानलेल्याला एक घोटभर पाणीही देणार नाही. पण गंगा आणणाऱ्याची निंदा मात्र करतील. ॥२॥ उठता बसता सदैव त्यांची चाल दुष्टपणाचीच असते. असे लोक आपण स्वतः आपले आयुष्य तर वाया घालवतातच पण इतरांना त्याच कुमार्गाला नेतात. ॥३॥ असे लोक कुचाळक्या करण्याशिवाय अन्य काही करीत नाहीत. त्यांना प्रत्यक्ष ब्रह्मदेवांनी चार चांगल्या गोष्टी सांगितल्या तरी ते त्या मनावर घेत नाहीत. ॥४॥ असे लोक स्वतः कुमार्गाने जातातच, पण दुसऱ्यांनाही त्या मार्गावर ओढून नेतात. स्वतःच्या घराला स्वतःच आग लावून मंदिरात घोरत पडतात. ॥५॥ त्यांचे स्वतःचे वागणे दोषास्पद असतेच, पण तरीही ते दुसऱ्याला हसतात. कबीर सांगतात, अशा लोकांना पाहून मलाच त्यांची लाज वाटते. ॥६॥ १ ॥ ४४॥

॥ रागु गउडी बैरागणि कबीर जी ॥

राग गउडी बैरागणि कबीरजीची पदे

॥ १ ओंअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

जीवत पितर न मानै कोऊ मूएं सिराध कराही ॥
पितर भी बपुरे कहु किउ पावहि कऊआ कूकर खाही ॥१॥
मो कउ कुसलु बतावहु कोई ॥ कुसलु कुसलु करते जगु बिनसै
कुसलु भी कैसे होई ॥१॥ रहाउ ॥
माटी के करि देवी देवा तिसु आगै जीउ देही ॥
ऐसे पितर तुमारे कहीअहि आपन कहिआ न लेही ॥२॥
सरजीउ काटहि निरजीउ पूजहि अंतकाल कउ भारी ॥
राम नाम की गति नही जानी भै डूबे संसारी ॥३॥
देवी देवा पूजहि डोलहि पारब्रहमु नही जाना ॥
कहत कबीर अकुलु नही चेतिआ
बिखिआ सिउ लपटाना ॥४॥ १ ॥४५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३२)

शब्दार्थ : जीवत – जिवंत; पितर – माता पिता; न मानै – मान देत नाही; मुएं – मेलेल्या; सिराध – श्राद्ध; कराहि – करतात; बापुरे – बापडे, बिचारे; पावहि – प्राप्त करतात; कउआ – कावळा; कूकर – कुत्रा; खाही – खातात; मो – मला; कुसलु – कुशल, खुशाली, सुख, आनंद; बिनसै – नाश पावते; माटी – माती; जिउ देही – बळी देतात; कहीअहि – सांगण्याप्रमाणे; न लेही – घेत नाहीत; सरजीउ – सजीव; निरजीउ – निर्जीव; डोलहि – भटकत राहतात; अकुलु – अकाल पुरुष, प्रभू परमात्मा; बिखिआ – विषयवासना; लपटाना – गुंतून पडणे.

भावार्थ : माणसाची काय रीत आहे पाहा ! आई बाप जिवंत असताना त्यांचा आदर करावा, मान राखावा असे कधी त्यास वाटत नाही. मेल्यावर मात्र त्यांचे श्राद्ध करतो. भोजनास पंचपक्वान्ने करतो. पण त्या बिचाऱ्या पितरांना त्यातला एक घासही मिळत नाही. त्यांच्या नावाने ठेवलेला पिंड कावळे-कुत्रेच खाऊन टाकतात. ॥१॥ खरोखर आनंद आनंद म्हणतात तो कसा मिळेल ते कोणी मला सांगेल का ? सारे जग सुख सुख म्हणतच विनाश पावत आहे. पण कोणालाच सुख प्राप्त होत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ मातीच्या मूर्ती बनवून त्यांना देवदेवता समजून त्यांना जिवंत प्राण्याचा बळी देतात. तुमचे पितरही हेच सांगतात, की श्राद्धाचेवेली त्यांना जे हवे ते तुम्ही त्यांना न देता तुम्हाला वाटेल तेच करता. ॥२॥ निर्जीव मूर्तीपुढे तुम्ही सजीवांचा बळी देता. ह्याचे परिणाम तुम्हाला अंतकाळी भोगावे लागतील. रामनामाचे माहात्म्य तुम्हाला कळलेच नाही. तुम्ही संसाराच्या कर्मकांडात बुडून गेला आहात. ॥३॥ तुम्ही देवदेवतांची पूजा करित भटकत राहता. पण तुम्हाला परब्रह्म परमात्म्याची यत्किंचितही जाणीव नाही. कबीर सांगतात, काय ही माणसाची अवस्था, त्या अकाल पुरुषाचे चिंतन करण्याऐवजी, तो विषयवासनेत रममाण होतो. अशांना सुखाची प्राप्ती कधीच होणार नाही. ॥४॥१॥४५॥

जीवत मरै मरै फुनि जीवै ऐसे सुनि समाइआ ॥

अंजन माहि निरंजनि रहीऐ बहुडि न भवजलि पाइआ ॥१॥

खंड २ [४७०]

मेरे राम ऐसा खीरु बिलोईए ॥

गुरमति मनूआ असथिरु राखहु इन बिधि अंग्रितु पीओईए ॥१ ॥ रहाउ ॥

गुर कै बाणि बजर कल छेदी प्रगटिआ पदु परगासा ॥

सकति अधेर जेवडी भ्रमु चूका निहचलु सिव घरि बासा ॥२ ॥

तिनि बिनु बाणै धनखु चढाईए इहु जगु बेधिआ भाई ॥

दह दिस बूडी पवनु झुलावै डोरि रही लिव लाई ॥३ ॥

उनमनि मनूआ सुनि समाना दुबिधा दुरमति भागी ॥

कहु कबीर अनभउ इकु देखिआ राम नामि लिव लागी ॥४ ॥२ ॥४६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३२)

शब्दार्थ : सुनि – शून्य; अंजन – काजळ, मायारूपी काजळ; निरंजन – निःशकलंक, मायारहित; रहिए – राहा; बहुडि – परत; खीरु – क्षीर, खीर, दूध; बिलोईए – घुसळणे; मनुआ – मन; असथिरु – स्थिर; इसबिधि – अशाप्रकारे; बजर – वज्र; कल – कठीण, अविद्या; छेदी – छेदतो; प्रगटिआ – प्रगट होते; पदु – पद, ज्ञान; परगासा – प्रकाश; सकति – शक्ती, माया; अधेर – अंधार; जेवडी – रस्सी; निहचलु – निश्चल; बासा – वास, निवास; तिनि – तिने, त्या मायेने; बिनु – विना; बाणै – बाण; धनखु – धनुष्य; वेधिआ – वेध घेतला; दहदिस – दशदिशा; बूडी – पतंग; डोरि – दोर; उनमनि – मनाची एक अवस्था. ज्यात मनात प्रभू परमात्माशिवाय अन्य विचारच येत नाहीत; अनभउ – अनुभव.

भावार्थ : माणसाने आपल्या मनातील, संसारातील मोहमायेला मारून आपले जगातील व्यवहार इतर चारचौघांप्रमाणे चालविले पाहिजेत. असा माणूस मायेच्या जगात राहूनही मायेचा काळा डाग स्वतःस लागून देता मायारहित प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन राहतो. अशा माणसास जन्ममरणाच्या चक्रात परत पडावे लागत नाही. ॥१ ॥ हे प्रभू परमात्मा ! सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागून माझे मन स्थिर होऊ दे. त्यामुळे मी भक्तीरूपी दूध घुसळून - ह्या जगातील व्यवहार करता करता - त्यातून प्रभुनामामृताचे नवनीत प्राप्त करू शकेन. ॥१ ॥ रहाउ ॥ सतगुरूच्या उपदेशरूपी वज्राने सर्व कलिक्लेश, सान्या दुर्वासना छिन्नभिन्न होऊन जातात व अंतःकरणात प्रभू परमात्म्याचा ज्ञानरूपी प्रकाश पसरतो. मायेची अंधकाररूपी शृंखला तुटून पडते. सारे भ्रम नष्ट होतात. मन निश्चल होऊन प्रभुलोकात वास करते. ॥२ ॥ ह्या मायेने धनुष्यावर बाण न चढवताच सारे जग विद्ध केले आहे. ह्या मायेने मोहित झालेला माणूस पतंगाप्रमाणे मायारूपी हवेच्या थपडा खात दाही दिशांना भरकटत असतो. पण ज्या जीवाने त्या प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन आपल्या मनाचा दोर त्याच्या हाती दिला आहे. तो मायेच्या प्रभावापासून दूर राहतो. ॥३ ॥ ज्या माणसाने मनाची उन्मनी अवस्था प्राप्त केली आहे, जो शून्य समाधीत स्थिर झाला आहे, त्याच्या मनातील द्वैत, दुर्विचार नष्ट होतात. कबीर सांगतात, मी हा अनुभव घेऊनच रामनामाशी एकरूप झालो आहे. ॥४ ॥२ ॥४६ ॥

॥ गउडी बैरागणि तिपदे ३ ॥

उलटत पवन चक्र खटु भेदे सुरति सुंन अनरागी ॥

आवै न जाइ मरै न जीवै तासु खोजु बैरागी ॥१ ॥

मेरे मन मन ही उलटि समाना ॥

गुर परसादि अकलि भई अवरै नातरु था बेगाना ॥१ ॥ रहाउ ॥

खंड २ [४७१]

निवरै दूरि दूरि फुनि निवरै जिनि जैसा करि मानिआ ॥
 अलउती का जैसे भइआ बरेडा जिनि पीआ तिनि जानिआ ॥२ ॥
 तेरी निरगुन कथा काइ सिउ कहीऐ ऐसा कोइ बिबेकी ॥
 कहु कबीर जिनि दीआ पलीता तिनि तैसी झल देखी ॥३ ॥३ ॥४७ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३३)

शब्दार्थ : उलटत पवन – श्वासोच्छ्वासाची गती उलटी करून, प्राणायाम करून; खटू चक्र – षटचक्रे (कुंडलिनी योगात, कुंडलिनी शक्ती, प्राणशक्ती मणक्यातील सहाचक्रातून वर चढून दशमद्वारात जाऊन पोहोचते असे सांगतात. ती सहाचक्रे अशी - मूलाधार, स्वाधिष्ठान, मणिपूर, अनाहत, विशुद्ध व आज्ञाचक्र.) अनरागी – अनुराग, प्रेम; तासु – त्याचा; खोजु – शोध; अकलि – अकल, बुद्धी; अवरै – अन्य; नातरु – नाहीतर; निवरै – जवळ; जिनि – ज्याने; जैसा – जसा; मानिआ – मानले; अलउती – कुंडलिनी, साखर; बरेडा – मेरुदंड, सरबत; काइ सिउ – कोणाला, कोणाजवळ; बिबेकी – विवेकी, ज्ञानी; पलिता – पलिता, पोत, उजेडाचे साधन; झल – झलक, अनुभूती.

भावार्थ : हे बैरागी, हे योगी लोक श्वास रोखून धरून, प्राणायामाद्वारे कुंडलिनी शक्ती जागृत करून षटचक्र भेदून प्रभू परमात्म्याप्रती मनात प्रेम उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न करतात. त्या ऐवजी विषयविकारांपासून, मायेपासून मुक्त होऊन, जो येत नाही, जात नाही, जन्मत नाही, मरत नाही त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त कर. ॥१ ॥ बा माझ्या मना ! तू मायेपासून मुक्त होऊन प्रभू परमात्म्याशी एकरूप होऊन जा. मला हे ज्ञान सतगुरूच्या कृपेमुळे प्राप्त झाले नसते तर मी प्रभू परमात्म्यास पारखा झालो असतो. ॥१ ॥ रहाउ ॥ जी माया, जे विषयविकार पूर्वी जवळ होते ते आता दूर गेले आहेत व जो प्रभू परमात्मा दूर होता तो आता मला माझ्याजवळच आहे अशी अनुभूती मला प्राप्त झाली आहे. जो जसे मागतो तसे फल त्याला प्राप्त होते. साखरेची चव कशी आहे हे वर्णन करून कसे सांगणार ? ज्याने खडीसाखरेच्या सरबताची चव चाखली त्यालाच ती समजते. त्याचप्रमाणे प्रभू परमात्म्याची महती त्यालाच कळते ज्याने त्याची अनुभूती प्राप्त केली आहे. ॥२ ॥ तुझे, निर्गुणनिराकाराचे वर्णन मी कोणाला कसे सांगू ? असा विचारी, विवेकी कोणी मला दिसतच नाही. कबीर सांगतात, ज्याच्या चित्तात प्रभुकृपेचा जितका प्रकाश पडला आहे तितकीच त्याला प्रभू परमात्म्याची अनुभूती प्राप्त होते. ॥३ ॥३ ॥४७ ॥

तह पावस सिंधु धूप नही छहीआ तह उतपति परलउ नाही ॥
 जीवन मिरतु न दुखु सुखु बिआपै सुंन समाधि दोऊ तह नाही ॥१ ॥
 सहज की अकथ कथा है निरारी ॥
 तुलि नही चढै जाइ न मुकाती हलुकी लगै न भारी ॥१ ॥ रहाउ ॥
 अरध उरध दोऊ तह नाही राति दिनसु तह नाही ॥
 जलु नही पवनु पावकु फुनि नाही सतिगुर तहा समाही ॥२ ॥
 अगम अगोचरु रहै निरंतरि गुर किरपा ते लहीऐ ॥
 कहु कबीर बलि जाउ गुर अपुने सतसंगति मिलि रहीऐ ॥३ ॥४ ॥४८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३३)

शब्दार्थ : तह – तेथे; पावस – पाऊस, ऋतू; सिंधू – समुद्र; धूप – ऊन; छहीआ – छाया; उतपति – उत्पत्ती; परलऊ – प्रलय, विनाश; मिरतु – मृत्यु; दुःख – दुःख; सुखु – सुख; दोऊ – द्वैत; अकथ कथा – सांगता येत नाही, वर्णन

करता येत नाही अशी कथा; निरारी – निराळी, आगळी वेगळी; तुलि – तुलना; मुकाती – अन्त; हलकु – हलकी; दिवसु – दिवस; जलु – जल, पाणी; पवनु – पवन, वारा; पावकु – अग्नी; समाहि – सामावलेला; अगम – अगम्य; अगोचरु – अगोचर, डोळ्यास न दिसणारा; रहै – राहतो; किरपा – कृपा; लहीऐ – प्राप्त होते.

भावार्थ : हे बंधो! तेथे पाऊस नाही, समुद्र नाही, ऊन नाही, सावली नाही. तेथे उत्पत्ती नाही, विनाश नाही, जन्म नाही, मरण नाही. सुख दुःखाचा व्याप नाही. शून्यावस्था नाही, समाधी अवस्था नाही. सर्व द्वैताच्या पलीकडील ही मनाची अवस्था आहे. ॥१॥ हे बंधू! मनाच्या ह्या सहजावस्थेचे वर्णन करताच येत नाही. ती एक निराळीच अवस्था आहे. त्याची कशाशी तुलनाच करता येत नाही. ती कधी संपत ही नाही, ती कधी हलकी वाटत नाही वा जड वाटत नाही. सारे काही समान आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ त्या अवस्थेत कोणी उच्च नाही, कोणी नीच नाही. तेथे दिवस नाही, रात्र नाही, कालाची संकल्पनाच नाही. ती एक अकाल अवस्था आहे. तिथे पाणी नाही, वारा नाही, अग्नी सुद्धा नाही. सारे काही त्या सतगुरु प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन गेले आहे. ॥२॥ तेथे केवळ अगम्य अगोचर प्रभू परमात्म्याचा सदैव वास असतो. अशी स्थिती सतगुरूच्या कृपेनेच प्राप्त होते. कबीर सांगतात, अशा सतगुरूवर मी माझे प्राण ओवाळून टाकतो. अशा सतगुरूची संगत मला सदैव लाभू दे. ॥३॥ ॥४॥ ॥४८॥

॥ गडडी २ ॥

पपु पुंनु दुइ बैल बिसाहे पवनु पूजी परगासिओ ॥

त्रिसना गूणि भरी घट भीतरि इन बिधि टांड बिसाहिओ ॥१॥

ऐसा नाइकु रामु हमारा ॥

सगल संसारु कीओ बनजारा ॥१॥ रहाउ ॥

कामु क्रोधु दुइ भए जगाती मन तरंग बटवारा ॥

पंच ततु मिलि दानु निबेरहि टांडा उतरिओ पारा ॥२॥

कहत कबीरु सुनहु रे संतहु अब ऐसी बनि आई ॥

घाटी चढत बैलु इकु थाका चलो गोनि छिटकाई ॥३॥ ॥५॥ ॥४९॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३३)

शब्दार्थ : पापु – पाप; पुंनु – पुण्य; दुइ – दोन; बिसाहे – खरेदी केले; पवनु – श्वास; पूजी – पुंजी, संपत्ती; परगासिओ – प्रगट केली, जन्मणे; त्रिसना – तृष्णा; गूणि – गोण, पोते; टांड – माल; बिसाहिओ – खरेदी केला; नाइकु – नायक, मालक; बनजारा – व्यापारी; कामु – काम; क्रोधु – क्रोध; जगाती – जकात घेणारे, कर गोळा करणारे; बटवारा – चोर, डाकू, लुटारू; ततु – तत्त्व; निबेरहि – संपवतात; टांडा – व्यापाराचा माल लादलेला बैलांचा तांडा; उतरिओ पार – पार पडतो, पूर्ण होतो; बनिआई – बनली आहे; घाटी – घाटाचा रस्ता; इकु – एक; थाका – थकला; चलो – पळाला, चालता झाला, निघून गेला; गोनि – बोजा, पोते; छिटकाई – झटकून, टाकून.

भावार्थ : ह्या संसारात वावरणाऱ्या प्रत्येक जीवरूप व्यापाऱ्याने (कर्म करणारा) पाप आणि पुण्य हे दोन बैल खरेदी केले आहेत. जन्माला येताना निश्चित श्वासांची पुंजी घेऊन प्रत्येकजण जन्माला आला आहे. तृष्णा, हावरूपी माल त्याने भरून घेतला आहे व जीवास व्यापार (कर्म) करावयास जगात पाठवले आहे. ॥१॥ आमचा राम आमचा (नायक) मालक आहे. त्याने साऱ्या जगाला व्यापार करावयास, कर्म करावयास सांगितले आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ काम आणि क्रोध हे दोघे सगळ्यांकडून कर वसूल करतात. श्वासरूपी भांडवलाची पुंजी कमी होते. मनात उठणारे तरंग, संकल्प विकल्प तर डाकू बनून आम्हाला

लुटतात. काम, क्रोध व मनाची अस्थिरता आमची आयुष्याची सारी पुंजीच संपवतात. पंच तत्त्वे एकत्र येऊन ह्या लुटारूंनी लुटलेला माल वाटून घेतात व व्यापाराकरिता आणलेला माल (श्वास) संपवून टाकतात. ॥२॥ कबीर सांगतात, संतजन हो एका. आता अशी अवस्था झाली आहे की जीवनाची ही अवघड वाट चढायची वेळ आली आहे. एक बैल थकून पळून गेला आहे. त्याने पाठीवरील विकारांचे ओझे फेकून दिले आहे. भाव असा, की प्रभुप्राप्तीची अवघड वाट सुरू झाली आहे. पण विषयविकारांचे ओझे वाहून पुण्यरूप बैल थकून गेला आहे. त्या जीवाची पुण्याची राशी संपली आहे. त्यामुळे प्रभुप्राप्तीची अवघड वाट चढणे आता अशक्य झाले आहे. ॥३॥ ॥५॥ ॥४९॥

॥ गडडी पंचपदी ३ ॥

पेवकडै दिन चारि है साहरडै जाणा ॥

अंधा लोकु न जाणई मूरखु एआणा ॥१॥

कहु डडीआ बाधै धन खडी ॥

पाहू घरि आए मुकलाऊ आए ॥१॥ ॥रहाउ ॥

ओह जि दिसै खूहडी कउन लाजु वहारी ॥

लाजु घडी सिउ तूटि पडी उठि चली पनिहारी ॥२॥

साहिबु होइ दइआलु क्रिपा करे अपुना कारजु सवारे ॥

ता सोहागणि जाणीऐ गुर सबदु बीचारे ॥३॥

किरत की बांधी सभ फिरै देखहु बीचारी ॥

एस नो किआ आखीऐ किआ करे विचारी ॥४॥

भई निरासी उठि चली चित बंधि न धीरा ॥

हरि की चरणी लागि रहु भजु सरणि कबीरा ॥५॥ ॥६॥ ॥५०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३४)

शब्दार्थ : पेवकडै – माहेर; साहरडै – सासर; जाणा – जाणे; जाणई – जाणणे; एआणा – अडाणी, अज्ञानी; डडीआ – धोतर; धन – स्त्री; पाहु – पाहुणे; मुकलाऊ – घेऊन जाणे; ओह – ही; खूहडी – विहीर; कउन – कोणती (स्त्री); लाजु – दोर; वहारी – सोडणे, विहिरीत सोडणे; घडी – घडा, कळशी, (शरीर); तूटि पडी – तुटून पडली; उठि चली – निघून गेली; पनिहारी – पाणी भरणारी; कारजु – कार्य; सवारे – पूर्ण करतो, सावरतो; किरत – कर्म; एसनो – ह्याला; किआ आखीऐ – काय सांगावे, काय वर्णावे; निरासी – निराश; चित – चित्त; धीरा – धैर्य.

भावार्थ : मोहमायेने अंधळे झालेले व अज्ञानी लोक ही साधी गोष्ट जाणत नाहीत, की मुलीने माहेरी फार थोडेच दिवस राहायचे असते. नंतर सासरीच जायचे असते. त्याचप्रमाणे जीवाचे ह्या जगातील वास्तव्य फार थोड्या काळाकरिता असते. त्याचे खरे स्थान परलोकातच असते. ॥१॥ काय आश्चर्य आहे पाहा, सासरचे लोक सुनेला घेऊन जाण्यासाठी आले आहेत. पण त्याचे भान स्त्रीला नाही. ती अजूनही घरचेच साधे कपडे करून घरकामात गुंतून पडली आहे. भावार्थ असा, की मृत्यू जीवाला परलोकात घेऊन जाण्यासाठी येऊन ठेपला आहे, तरीही हा जीव प्रभुपतीकडे जाण्याची तयारी करायची सोडून ह्या मायारूपी संसारातच अडकून पडला आहे. ॥१॥ ॥रहाउ ॥ ही कोण बरे स्त्री येथे विहिरीत दोर सोडून उभी आहे? तिचा दोर श्वासरूपी-शरीररूपी कळशीपासून तुटून पडला आहे आणि हे पाणी भरणारी स्त्री हे जग सोडून परलोकात निघून जात आहे. भावार्थ असा, की हा जीवात्मा ह्या संसारात मायेच्या मोहात रममाण झाला आहे पण त्याला हे कळत

नाही की एक दिवस हे सर्व उपभोग येथेच सोडून त्यास मृत्यू परलोकी घेऊन जाणार आहे. ॥२॥ जर प्रभू परमात्म्याची कृपा होईल, तर तो त्या जीवात्म्याची (स्त्री) प्रपंचाच्या मोहमायेतून सुटका करील. त्याच्याच कृपेने जीवात्मा (स्त्री) गुरूच्या मार्गदर्शनाप्रमाणे वागून भाग्यवंत होऊन पतिरूप प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करील. ॥३॥ पण थोडा विचार केला की कळून येते की यात त्या जीवात्म्याचा तरी काय दोष ? तो तरी अन्य काय करू शकणार ? सारे जीव आपल्या पूर्वकर्माच्या संस्काराने बांधले गेल्यानेच ह्या संसारात भटकत फिरत राहतात. ॥४॥ जीवाच्या आशा पूर्ण होत नाहीत. तो अंतःकरणात धैर्य धरून प्रभूला शरण जात नाही व अखेर निराश होऊन जीव ह्या जगातून निघून जातो. कबीर सांगतात, अशी ही बिकट अवस्था टाळण्याकरिता हे जीवा! तू प्रभू परमात्म्याच्या चरणी लीन हो. प्रभू परमात्म्याला शरण जाऊन त्याचा आश्रय घे. ॥५॥६॥५०॥

॥ गउडी ॥

जोगी कहहि जोगु भल मीठा अवरु न दूजा भाई ॥
रुंडित मुंडित एकै सबदी एक कहहि सिधि पाई ॥१॥
हरि बिनु भरमि भुलाने अंधा ॥
जा पहि जाउ आपु छुटकावनि ते बाधे बहु फंधा ॥१॥रहाउ ॥
जह ते उपजी तही समानी इह बिधि बिसरी तब ही ॥
पंडित गुणी सूर हम दाते एहि कहहि बड हम ही ॥२॥
जिसहि बुझाए सोई बूझै बिनु बूझे किउ रहीऐ ॥
सतिगुरु मिलै अंधेरा चूकै इन बिधि माणकु लहीऐ ॥३॥
तजि बावे दाहने बिकारा हरि पदु द्रिडु करि रहीऐ ॥
कहु कबीर गुंगै गुडु खाइआ पूछे ते किआ कहीऐ ॥४॥७॥५१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३४)

शब्दार्थ : रुंडित मुंडित – कानफाटे गोसावी व संन्यासी; एकै सबदी – अलख योगी; कहहि – सांगतात; सिधि – सिद्धी; पाई – प्राप्त केली; भरमि – भ्रमात; भुलाने – भूलून; जा पहि – ज्याच्याजवळ; छुटकावनि – सुटका होण्यासाठी; बाधे – बद्ध, बांधलेले; फंधा – फास; जह – ज्यापासून; उपजे – उत्पन्न; तही – त्यातच; बिसरी – विसरतो; बुझाए – ज्ञान देतो; बुझै – समजतो, जाणतो; अंधेरा – अज्ञान, अंधकार; चुकै – नष्ट होतो; इनबिधी – अशाप्रकारे; माणकु – माणीक; लहीऐ – प्राप्त होतो; बावे – डावे; दाहने – उजवे; गुंगै – मुका; गुडु – गूळ.

भावार्थ : योगीलोक सांगतात, परमेश्वरप्राप्तीसाठी योगमार्ग हाच सर्वश्रेष्ठ मार्ग आहे. ह्याचासारखा दुसरा कोणताही अन्य मार्ग नाही. संन्यासी सांगतात, संन्यासमार्गाने जाऊनच आम्ही सिद्धी प्राप्त केली आहे. हाच मार्ग सर्वोत्तम आहे. ॥१॥ कबीर सांगतात, हे सारे लोक अंधळे आहेत. प्रभू परमात्म्यास विसरून भ्रमात भटकत आहेत. मी ज्यांच्या ज्यांच्याकडे अहंकारापासून मुक्ती मिळावी म्हणून गेलो ते सगळे स्वतःच अहंकारात बुडून गेले होते. ॥१॥ रहाउ ॥ ज्यातून हा अहंभाव उत्पन्न होतो त्या मोहमायेच्या पाशात सारे जग बुडून गेले आहे. त्या मायेच्या बंधनातच सारे जग भ्रमित झाले आहे. विद्वान पंडित, गुणीजन, शूरवीर, हे सगळे आम्हीच दानशूर, आम्हीच सर्व श्रेष्ठ असा टेंभा मिरवतात. ॥२॥ ज्याला प्रभू परमात्मा तशी बुद्धी देतो त्यासच सत्यज्ञान प्राप्त होते. अशा ज्ञानाशिवाय जीवन व्यर्थ होय. जेव्हा सतगुरू प्राप्त होतो, तेव्हाच अहंकाररूपी अंधकार नष्ट होतो व प्रभुनामरूपी रत्नाची प्राप्ती होते. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे जीवा! तू वाईट विकारांचा त्याग कर. प्रभुचरणावर आपले चित्त दृढ कर. त्यामुळे जे काही प्राप्त होणार आहे त्याचे शब्दात वर्णन करणे अशक्य आहे.

जसे एखाद्या मुक्या माणसाने गूळ खाल्ला, तर तो त्याची चव कशी सांगणार ? तसेच हे आहे. परमेश्वरप्राप्ती हा अनुभूतीचा विषय आहे, वर्णनाचा नाही. ॥४ ॥७ ॥५१ ॥

॥ राग गउडी पूरबी १ कबीर जी ॥

राग गउडी पुरबी कबीरजींचे १ पद

१ ओअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

जह कछु अहा तहा किछु नाही पंच ततु तह नाही ॥
इडा पिंगुला सुखमन बंदे ए अवगन कत जाही ॥१ ॥
तागा तूटा गगनु बिनसि गइआ तेरा बोलतु कहा समाई ॥
एह संसा मो कउ अनदिनु बिआपै मो कउ को न कहै समझाई ॥१ ॥रहाउ ॥
जह बरभंडु पिंडु तह नाही रचनहारु तह नाही ॥
जोडणहारो सदा अतीता इह कहीऐ किसु माही ॥२ ॥
जोड़ी जुडै न तोड़ी तूटै जब लगु होइ बिनासी ॥
का को ठाकुरु का को सेवकु को काहू कै जासी ॥३ ॥
कहु कबीर लिव लागि रही है जहा बसे दिन राती ॥
उआ का मरमु ओही परु जानै ओहु तउ सदा अबिनासी ॥४ ॥१ ॥५२ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३४)

शब्दार्थ : जह – जेथे; तहा – तेथे; अहा – होता; किछु – काहीही; इडा पिंगला सुखम – इडा, पिंगला व सुषुम्ना ह्या तीन नाड्या, योगशास्त्र असे सांगते की मेंदूतून निघालेल्या ह्या तीन नाड्या माणसाच्या मणक्यातून खाली माकडहाडापर्यंत गेल्या आहेत. शेवटी त्यांच्या टोकाला मूलाधार चक्रात ईश्वरीशक्ती निद्रिस्त असते. योगमार्गाने ती जागृत केल्यास ती इडापिंगला व सुषुम्नातून वर चढून अखेर दशमद्वारात मेंदूतील आज्ञाचक्रात जाऊन पोहोचते. बंदे – हे जीवा; अवगन – इडा पिंगला व सुषुम्ना ह्या नाड्यांचा समूह; कव – कोठे; जाही – जाते; तागा – श्वासरूपी सूत; गगन – आकाश, दशमद्वार; बोलतु – बोलायला लावणारी शक्ती, आत्म शक्ती; कहा – कोठे; एह – हा; संसा – संशय, शंका; मो कउ – मला; अनदिनु – रात्रदिवस; बिआपै – व्यापतो; को – कोणी; वरभंडु – ब्रह्मांड; रचनहारु – रचनाकार, विणकर; जोडणहारो – जोडणारा; अतीता – निर्लेप; इह – हा; कहीऐ – सांग; किसु – कशात; माहि – मध्ये; जोड़ी – जोडून; जुडै – जुळणे; तोड़ी – तोडून; तूटै – तुटते; जब लगु – जोपर्यंत; बिनासी – विनाशी; पिंडं – शरीर; काको – कोण, कोणाचा; को काहु – कोण कोणाकडे; जासी – जातो; उआ – त्याचे, त्या प्रभूचे; मरमु – मर्म; ओही – तोच; परु – प्रभू परमात्मा; जानै – जाणतो; तउ – तर; अबिनासी – अविनाशी.

भावार्थ : सहजावस्था प्राप्त झाल्यावर, मनाचे संकल्प-विकल्प, मनाचे सारे व्यापार थांबले आहेत. आता पंचतत्त्वाचे बनलेले शरीराचाही मोह उरला नाही. हे जीवा ! इडा, पिंगला व सुषुम्ना ह्या नाड्यांच्या समूहांना योगद्वारे जागृत करण्याचीही आता गरज उरली नाही. ॥१ ॥ आता माझ्या मनावरचा मोहमायेचा बंध तुटला आहे. मी मोहमायेपासून विषयविकारांपासून मुक्त झालो आहे. भेदभाव करणारी बुद्धी, वितंडवाद करणारी बुद्धी नष्ट झाली आहे. माझ्यामध्ये हा बदल कसा झाला

खंड २ [४७६]

ह्याचे मला राहून राहून आश्चर्य वाटते. मला कोणी ते समजावून सांगेल का ? ॥१॥ रहाउ ॥ पूर्वी मला साऱ्या सांसारिक सुखाचा लोभ होता पण आता मला माझ्या शरीराचाही मोह उरला नाही. मोहाचे ताणे बाणे विणणारे मनही आता उरले नाही. आता केवळ तो सर्व मायेपासून अलिप्त असणारा प्रभू परमात्माच माझे मन व्यापून राहिला आहे. पण मी माझी ही अवस्था कोणाला सांगू ? ॥२॥ जोपर्यंत माणसाच्या मनात ह्या नश्वर देहाबद्दल, ह्या नश्वर जगाबद्दल आसक्ती आहे, तोपर्यंत प्रभू परमात्म्याशी जीवात्मा जोडू म्हटले तरी जोडता येत नाही किंवा मोहमायेचे पाश तोडू म्हटले तरी तुटत नाहीत. मनाच्या अशा अवस्थेत प्रभू परमात्मा त्या जीवाचा मालक राहत नाही, किंवा तो जीव प्रभूचा सेवक बनू शकत नाही. अशा स्थितीत त्या जीवाची काय गती होते ? ॥३॥ कबीर सांगतात, ज्या ठिकाणी प्रभू परमात्मा रात्रंदिवस वास करतो, त्या ठिकाणी माझे मन एकाग्र होते. प्रभूचे मर्म केवळ तो प्रभू परमात्माच जाणतो. तोच सदैव स्थिर व अविनाशी आहे. ॥४॥ ॥१॥ ॥५२॥

सुरति सिद्धिदि दुइ कंनी मुंदा परमिति बाहरि खिंथा ॥
 सुंन गुफा महि आसणु बैसणु कल्प बिबरजित पंथा ॥१॥
 मेरे राजन मै बैरागी जोगी ॥ मरत न सोग बिओगी ॥१॥ रहाउ ॥
 खंड ब्रह्मंड महि सिंडी मेरा बटूआ सभु जगु भसमाधारी ॥
 ताड़ी लागी त्रिपलु पलटीऐ छूटै होइ पसारी ॥२॥
 मनु पवनु दुइ तूंबा करीहै जुग जुग सारद साजी ॥
 थिरु भई तंती तूटसि नाही अनहद किंगुरी बाजी ॥३॥
 सुनि मन मगन भए है पूरे माइआ डोल न लागी ॥
 कहु कबीर ता कउ पुनरपि जनमु नही खेलि गइओ बैरागी ॥४॥ ॥२॥ ॥५३॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३४)

शब्दार्थ : सुरति – ध्यान; सिद्धिदि – स्मृती; कंनी – कानात; मुंदा – मुद्रा; परमिति – यथार्थ ज्ञान; खिंथा – गोधडी; सुंन – शून्य; गुफा – गुहा; महि – मध्ये; आसणु – आसन; बैसणु – बसणे; कल्प – कल्पना; बिबरजित – विसर्जित, सोडून देणे, त्याग करणे; पंथा – पंथ, मार्ग; सोग – शोक; बिओगी – वियोगी, सर्वसंग परित्याग केलेला, विरक्त; सिंडी – शिंग; बटूआ – राखेचा बटवा; भसमाधारी – भस्मधारी; ताड़ी – समाधी; त्रिपलु – त्रिगुणात्मक माया; छूटै – सुटका; मनु – मन; पवनु – श्वास; तूंबा – सुकलेला भोपळा; करीहै – करा; सारद – वीणेची मधली दांडी; साजी – बनवली; थिरु – स्थिर; तंती – वीणेची तार; किंगुरी – तार वाद्य; खेलि – खेळ.

भावार्थ : नाथपंथी योगी कानात मुद्रा घालतात. अंगावर घोंगडी घेतात. गुहेत जाऊन आसनस्थ होतात. तप करतात. ह्या सर्वांचा उल्लेख करून कबीर सांगतात. प्रभुचरणाशी मन एकाग्र करणे व प्रभुनामाचे स्मरण करणे ह्या माझ्या दोन मुद्रा आहेत. प्रभू परमात्म्याचे यथार्थ ज्ञान हीच मी पांघरलेली घोंगडी आहे. माझे मन हीच माझी गुहा आहे. मनाची शांत अवस्था हेच माझे आसन आहे. संसारातील मोहमायेचा, विषयविकारांचा त्याग करणे हाच माझा योग मार्ग आहे. ॥१॥ हे प्रभू परमात्मा! मी तुझ्या ठायी मन एकाग्र केलेला, मोहमायेपासून विरक्त झालेला योगी आहे. आता मला मृत्यू, शोक, वियोग कशाचेही भय वाटत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ प्रभू परमात्म्याची सर्वव्यापकता हेच शिंग आहे. सारे जग नाशवंत आहे. त्याचा त्याग हीच माझी भस्माची थैली आहे. त्रिगुणात्मक मायेचे यथार्थ स्वरूप जाणणे हीच माझी समाधी आहे. अशा रीतीने मी गृहस्थाश्रमात असूनही मुक्त आहे. ॥२॥ मी माझे मन व श्वास हे वीणेचे दोन भोपळे बनवले आहेत व सदा युगानुयुगे स्थिर असणारा प्रभू

परमात्मा त्यांना जोडणारा मधला भाग आहे. आता एकाग्र मनरूपी तार योग्य प्रकारे ताणली आहे. वीणा लावली आहे व त्यातून अनाहत नाद सतत निघत आहे. ॥३॥ तो अनाहत नाद ऐकून त्या नादात माझे मन मस्त होऊन गेले आहे. आता माया मला स्पर्शही करू शकत नाही. कबीर सांगतात, ज्याच्या मनाची अशी स्थिती होते तो पूर्ण विरक्त होतो व जन्ममरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ॥४॥२॥५३॥

गज नव गज दस गज इकीस पुरीआ एक तनाई ॥
 साठ सूत नव खंड बहतरि पाटु लगो अधिकाई ॥१॥
 गई बुनावन माहो ॥ घर छोडिऐ जाइ जुलाहो ॥१॥रहाउ ॥
 गजी न मिनीऐ तोलि न तुलीऐ पाचनु सेर अढाई ॥
 जौ करि पाचनु बेगि न पावै झगरु करै घरहाई ॥२॥
 दिन की बैठ खसम की बरकस इह बेला कत आई ॥
 छूटे कूंडे भीगै पुरीआ चलिओ जुलाहो रीसाई ॥३॥
 छोछी नली तंतु नही निकसै नतर रही उरझाई ॥
 छोडि पसारु ईहा रहु बपुरी कहु कबीर समझाई ॥४॥३॥५४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३५)

शब्दार्थ : गज नव – नऊ द्वार; गजदस – दहा इंद्रिये; गज इकीस – पाच तत्त्वे, पाच विषय, दहा प्राण – एक मन, अशा एकूण एकवीस गोष्टी; पुरीआ – पूर्ण; तनाई – ताणा; गज – वार; साठ सूत – साठ नाड्या; खंड – भाग; बहतरि – बहात्तर; पाटु – बाणा, (वस्त्रातील लांबीचा भाग) गई – गेली; बुनावन – विणण्यासाठी; माहो – सूत; घर – शरीर; जुलाहो – विणकर; मिनीऐ – मोजणे, मापणे; तोलि – काटा; तुलीऐ – वजन करणे; पाचनु – खळ; अढाई सेर – अडीच शेर; पाचनु – भोजन, आहार, अन्न; झगरु – झगडा, भांडण; घरहाई – घरधनी, मन; बैठ – बैठक, जीवन; खसम – स्वामी, परमात्मा; बरकस – विपरीत, उलट, प्रतिकूल; इह – ही; बेला – वेळ; छूटै – सुटका होणे, सुटून जाणे; कूंडे – बंधने; भीगै – भिजते; पुरीआ – शरीर; रीसाई – रूसून, नाराज होऊन; छोछी – मोकळी; नली – नळी; तंतु – श्वास; निकसै – निघणे, बाहेर पडणे; उरझाई – उलगाडणे, सुटे होणे.

भावार्थ : ह्या पदात कबीराने विणकराच्या व्यवसायातील दृष्टान्त देऊन मानवी जीवनाची ४० वार कापडाशी तुलना केली आहे. कबीर सांगतात. हे मानवी शरीर. हे नऊवार, (नऊद्वारे) दहावार (दहा इंद्रिये) व पाच तत्त्वे, पाच विषय, दहा प्राण व एक मन असे वार, एकवीस असा एकूण चाळीस वाराचा तागा आहे. साठ नाड्यांचे नऊ भाग व बहात्तर छोट्या नाड्यांचा ताणा ओढला आहे. ॥१॥ जेव्हा जीवरूपी विणकराला प्रभू परमात्म्याचे विस्मरण होते, तेव्हा वासना शरीराचा ताबा घेतात व जीव वासनेच्या अधीन होतो व पुनः पुन्हा जन्म घेतो. ॥१॥रहाउ ॥ शरीररूपी हा ताणाबाणा गजाने मोजता येत नाही. कोणत्याही तराजूने तोलता येत नाही. जसे, ताणा ताठ राहावा म्हणून त्यास खळ चोपडावी लागते तसे, ह्या शरीरास नीट ठेवण्यासाठी अडीच शेर अन्न लागते. वेळेवर शरीरास अन्न मिळाले नाही तर त्याची कुरबूर सुरू होते. ॥२॥ काही दिवसांचे भोगमय जीवन जगण्यासाठी जीव प्रभू परमात्म्याला विसरून जातो व जीवनात प्रभुप्राप्तीची मिळालेली सुसंधी हातची घालवून बसतो. अशी संधी परत परत हाती येत नसते. शेवटी जीवात्मा हे शरीर सोडून जातो. पण त्याचे मन वासनेत गुरफटलेलेच असते. जीवरूपी विणकर निराश होऊन ह्या जगातून निघून जातो. ॥३॥ श्वासोच्छ्वास थांबतो. श्वासाचा श्वास नलिकेशी असलेला संबंध संपतो. कबीर सांगतात. आता तरी शहाणा हो आणि ह्या वासनेच्या मोहमायेच्या जंजाळातून जीवाला मुक्त कर. ॥४॥३॥५४॥

एक जोति एका मिली किंवा होइ महोइ ॥
 जितु घटि नामु न ऊपजै फूटि मरै जनु सोइ ॥१ ॥
 सावल सुंदर रामईआ मेरा मनु लागा तोहि ॥१ ॥रहाउ ॥
 साधु मिलै सिधि पाईए कि एहु जोगु कि भोगु ॥
 दुहु मिलि कारजु ऊपजै राम नाम संजोगु ॥२ ॥
 लोगु जानै इहु गीतु है इहु तउ ब्रहम बीचार ॥
 जिउ कासी उपदेसु होइ मानस मरती बार ॥३ ॥
 कोई गावै को सुणै हरि नामा चितु लाइ ॥
 कहु कबीर संसा नही अंति परमगति पाइ ॥४ ॥१ ॥४ ॥५५ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३५)

शब्दार्थ : किंवा – का; महोइ – असंभव, होऊ शकत नाही; सावल – सावळा; सिधि – सिद्धी; इंहू – ह्या; दुहु – दोघे, दोघांचा; कारजु – कार्य; संजोगु – संयोगाने; लोगु – लोक; जानै – समजतात; इहु – हे; गीतु – गीत; तउ – तर; संसा – शंका, संशय.

भावार्थ : जेव्हा जीवात्मारूपी ज्योत परमात्म्याच्या परमज्योतीत एकरूप होऊन जाते, तेव्हा जीवात्मा व परमात्मा कधीही वेगळे होऊ शकत नाहीत. ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याचे नाम वसत नाही, तो अहंभावामुळे दुःख भोगतो. ॥१ ॥ हे माझ्या सावळ्या सुंदर रामा! सतगुरूच्या कृपेने माझे मन तुझ्या चरणाशी एकरूप झाले आहे. ॥१ ॥ रहाउ ॥ साधुसंतांच्या संगतीने जर सिद्धी प्राप्त होत असेल तर मग उगाचच योग, भोगाचे नादी कशाला लागावे ? जेव्हा सतगुरू व शिष्य एकरूप होतात, तेव्हा जीवनाची इतिकर्तव्यता होते व प्रभू परमात्म्याशी जीवाचा संयोग होतो. ॥२ ॥ लोकांना सतगुरूचा शब्द म्हणजे एक सामान्य गीत वाटते पण वास्तविक ते प्रभू परमात्म्याच्या गुणांचे चिंतन असते. ज्याप्रमाणे काशीत मृत्युसमयी रामनामाचा उपदेश प्राप्त झाला तर जीव मुक्त होतो त्याचप्रमाणे सतगुरूच्या शब्दाने जीवास मुक्ती प्राप्त होते. ॥३ ॥ कबीर सांगतात, जो कोणी मनुष्य अंतःकरणपूर्वक प्रभू परमात्म्याचे नामस्मरण करतो किंवा नाम श्रवण करतो, तो सर्व संशयापासून मुक्त होऊन परमगती प्राप्त करतो. ॥४ ॥१ ॥४ ॥५५ ॥

जेते जतन करत ते डूबे भव सागरु नही तारिओ रे ॥
 करम धरम करते बहु संजम अहंबुधि मनु जारिओ रे ॥१ ॥
 सास ग्रास को दातो ठाकुरु सो किउ मनहु बिसारिओ रे ॥
 हीरा लालु अमोलु जनमु है कउडी बदलै हारिओ रे ॥१ ॥रहाउ ॥
 त्रिसना त्रिखा भूख भ्रमि लागी हिरदै नाहि बीचारिओ रे ॥
 उनमत मान हिरिओ मन माही गुर का सबदु न धारिओ रे ॥२ ॥
 सुआद लुभत इंद्री रस प्रेरिओ मद रस लैत बिकारिओ रे ॥
 करम भाग संतन संगाने कासट लोह उधारिओ रे ॥३ ॥
 धावत जोनि जनम भ्रमि थाके अब दुख करि हम हारिओ रे ॥
 कहि कबीर गुर मिलत महा रसु प्रेम भगति निसतारिओ रे ॥४ ॥१ ॥५५ ॥५६ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३५)

शब्दार्थ : जेते – जितके; जतन – यत्न; संजय – संयम; अहंबुधि – अहंकार; मनु – मन; जाओ – जाळते; सास – श्वासोच्छ्वास; ग्रास – घास; सो – तो; बिसारिओ – विसरलास; अमोलु – अमूल्य, अनमोल; कउडी – कवडी; त्रिसना – तृष्णा; त्रिखा – तहान; भ्रमि – भ्रम; उनमत – मस्त उन्मत्त; मान – अहंकार; हिरिओ – दूर केले; सुआद – स्वाद; लुभत – लोभ; इंद्री – इंद्रिय; मद – मद्य; बिकारिओ – विकारात; कासट – काष्ठ, लाकूड; जोनि – योनी; महारसु – महारस, नामामृत; निसतारिआ – तरून गेलो.

भावार्थ : प्रभुभक्तीशिवाय कितीही प्रयत्न केलेत तरी ते तुम्हाला भवसागरात बुडण्यापासून वाचवू शकत नाहीत. व्रते, अनुष्ठाने, कर्मकांड, अन्यान्य घोर उपाय मनाला अहंकारांच्या जाळाने जाळून टाकतात. ह्या मार्गांनी जाणारे सगळेजण भवसागरात बुडून जातात. ॥१॥ हे बंधू! जो श्वास आणि घास देणारा प्रभू परमात्मा, त्याला तू कसा बरं विसरतोस? हे रत्नासारखे अमोल्य जीवन तू कवडीमोल का करतोस? ॥१॥ रहाउ ॥ तुला सदैव मोहमायेची तृष्णा व विषयविकारांची भूक लागली आहे. त्यांच्या जाळ्यातच तू भ्रमिष्टासारखा फिरत आहेस. तुझ्या हृदयात जरासुद्धा प्रभू परमात्म्याचा विचार येत नाही. विषयविकारांनी उन्मत्त होऊन तू अहंकाराने गर्विष्ठ झाला आहेस. सतगुरूचा उपदेश जरा सुद्धा मनावर घेतला नाहीस. ॥२॥ इंद्रिय उपभोगाच्या रसात रंगून, विषयविकारांचे मद्य पिऊन झिंगून गेला आहेस. ज्याच्या भाग्यात असेल तो संतसज्जनांच्या संगतीने भवसागर तरतो. जसे लाकडाच्या संगतीने लोखंड तरंगते, तसा तो भवसागर तरून जातो. ॥३॥ कबीर सांगतात, निरनिराळ्या योनीत जन्म घेऊन ह्या जन्ममरणाच्या चक्रात फिरता फिरता मी पुरता थकून गेलो होतो. हे दुःख सहन करता करता पूर्णपणे हताश झालो होतो. पण सतगुरू भेटताच त्याच्याकडून नामामृत प्राप्त झाल्याने माझ्या मनात प्रभुभक्ती निर्माण झाली ह्या प्रभुप्रीतीने व प्रभुभक्तीने मी ह्या सर्व यातनातून मुक्त झालो आहे. ॥४॥ १॥ ५॥ ५६॥

॥ गउडी ॥

कालबूत की हसतनी मन बउरा रे चलतु रचिओ जगदीस ॥
 काम सुआइ गज बसि परे मन बउरा रे अंकसु सहिओ सीस ॥१॥
 बिखै बाचु हरि राचु समझु मन बउरा रे ॥
 निरभै होइ न हरि भजे मन बउरा रे गहिओ न राम जहाजु ॥१॥ रहाउ ॥
 मरकट मुसटी अनाज की मन बउरा रे लीनी हाथु पसारि ॥
 छूटन को सहसा परिआ मन बउरा रे नाचिओ घर घर बारि ॥२॥
 जिउ नलनी सूअटा गहिओ मन बउरा रे माया इह बिउहारु ॥
 जैसा रंगु कसुंभ का मन बउरा रे तिउ पसरिओ पासारु ॥३॥
 नावन कउ तीरथ घने मन बउरा रे पूजन कउ बहु देव ॥
 कहु कबीर छूटनु नही मन बउरा रे छूटनु हरि की सेव ॥४॥ १॥ ५६॥ ५७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३५)

शब्दार्थ : कालबूत – आकार; हसतनी – हत्तीण; बउरा – वेडे; चलतु – खेळ; सीस – डोके; सुआई – स्वादाने; बिखे – विषयविकाराने; बाचू – वाचवून, बचावून; राचु – रचना केली; समझु – समज, जाण; गहिओ – आसरा घेणे; मरकट – माकड; मुसटी – मूठ, मुष्टी; लिनी – घेतो; छूटन – सुटका; नाचिओ – नाचतो; जिउ – ज्याप्रमाणे; नलनी – नळी; सुअटा – पोपट; गहिओ – गेले; बिउहारु – व्यवहार; कसुंभ – कुसुंब लाल रंगाचे एक प्रकारचे फूल; नावन – स्नान.

भावार्थ : शिकारी लोक हत्तीला पकडण्यासाठी कलाबुताची मायावी हत्तीण उभी करतात. त्या हत्तिणीला पाहून कामातुर होऊन हत्ती तिच्या जवळ येतो व नेमका सापळ्यात अडकतो व मग जन्मभर त्याला अंकुशाचा मार सहन करावा लागतो. त्या प्रमाणे प्रभू परमात्म्याने ह्या जगात मायेचा पसारा मांडला आहे. जीव ह्या मायेकडे आकृष्ट होऊन विषयविकारांत मग्न होतो. त्यामुळे जीवनात नाना दुःखे भोगतो. बा वेड्या मना! तू नीट विचार करून ह्या विषयविकारांपासून दूर राहा. अरे वेड्या मना! तू भयमुक्त होऊन त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर, त्या प्रभुनामाचा आश्रय घे. ॥१॥ रहाउ ॥ मूठभर चण्यासाठी माकड मदाच्या पुढे हात पसरते व त्याच्या बेडीत अडकून जन्मभर दारोदार नाचत फिरते. त्या कैदेतून कसे सुटावे ह्या विवंचनेतच ते सदैव राहते. ॥२॥ त्याच प्रमाणे हे वेड्या मना ! क्षणभराच्या विषयोपभोगापायी तू कायमचा मोहमायेच्या जाळ्यात सापडतोस व जन्मभर त्यातून सुटण्यासाठी धडपडत राहतोस. थोड्याशा आमिषास फसून नळीच्या सापळ्यावर पोपट बसतो मग कितीही धडपडला तरी त्याची त्यातून सुटका होत नाही. तसाच हा मायेचा पसारा आहे. कुसुंब फुलाचा रंग फार सुंदर दिसतो पण तो फार अल्पकाळ टिकतो. त्याचप्रमाणे ह्या जगातील वैषयिक सुखे सुद्धा क्षण काळ टिकणारी आहेत. हा विश्वाचा पसारा नश्वर आहे. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे वेड्या मना! तू कितीही तीर्थात स्नान केलेस, कितीही देव-देवतांची पूजा केलीस तरी तुला मुक्ती मिळणार नाही. केवळ प्रभुनामाचे स्मरण केल्यानेच तुला मुक्ती मिळेल. ॥४॥ १॥ ६॥ ५७॥

॥ गउडी ॥

अगनि न दहै पवनु नही मगनै तसकरु नेरि न आवै ॥
राम नाम धनु करि संचउनी सो धनु कतही न जावै ॥१॥
हमरा धनु माधउ गोबिंदु धरणीधरु इहै सार धनु कहीऐ ॥
जो सुखु प्रभ गोबिंद की सेवा सो सुखु राजि न लहीऐ ॥१॥ रहाउ ॥
इसु धन कारणि सिव सनकादिक खोजत भए उदासी ॥
मनि मुकंदु जिहवा नाराइनु परै न जम की फासी ॥२॥
निज धनु गिआनु भगति गुरि दीनी तासु सुमति मनु लागा ॥
जलत अंभ थंभि मनु धावत भरम बंधन भउ भागा ॥३॥
कहै कबीरु मदन के माते हिरदै देखु बीचारी ॥
तुम घरि लाख कोटि अस्व हसती हम घरि एकु मुरारी ॥४॥ १॥ ७॥ ५८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३६)

शब्दार्थ : दहै - जाळतो; मगनै - उधळणे; तसकरु - चोर; नेरि - निकट; संचउनी - साठा, संचय; धनु - धन, संपत्ती; माधउ - माधव; गोबिंदु - गोविंद; धरणी धरु - धरणीधर; राजि - राज्य; लहिऐ - प्राप्त होते, मिळते; इसु - ह्या; खोजत - शोधत; जिहवा - जीभ; परै - पडते; तासु - त्याच्याबरोबर; सुमति - चांगली बुद्धी; जलत - जळणारा; अंभ - पाणी; थंभि - आसरा, स्तंभ, आधार; मदन - कामवासना; माते - मस्त, मत्त; अस्व - अश्व घोडा; हसती - हत्ती.

भावार्थ : प्रभुनाम हे असे एकच धन आहे, की ज्याला अग्नी जाळू शकत नाही, वारा उडवू शकत नाही. चोर चोरून नेऊ शकत नाही. असे धन साठवले तर ते कधीही कुठेही जात नाही. सदैव आपल्या जवळच राहते. ॥१॥ माधव, गोविंद, धरणीधर हेच आमचे सारे धन आहे. प्रभू परमात्म्याची सेवा करण्यात जे सुख आहे, ते सुख राजवैभवात ही नाही. ॥१॥ रहाउ ॥

हे सुख प्राप्त व्हावे म्हणून शिव, सनक आदी भगवत्भक्त शोधत हिंडत असतात व अखेर निराश होतात. ज्याच्या मनात प्रभू परमात्म्याचे नाव आहे जिन्हेवर नारायणाचे नाव आहे, त्याला यम पकडू शकत नाही. ॥२॥ प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान, प्रभूची भक्ती हेच खरेखुरे धन आहे. ज्याला सतगुरूकडून हे धन प्राप्त होते, त्याची बुद्धी त्या परमात्म्याशी एकरूप होते. मायेच्या तृष्णेत जळणाऱ्यास प्रभुनाम हे पाण्यासारखे आहे. इतस्ततः भटकणाऱ्या मनास प्रभुनामाचा आधार वाटतो. प्रभुनामाने सारे भ्रम नष्ट होतात, सारी बंधने गळून पडतात व जीव मुक्त होतो. ॥३॥ कबीर सांगतात, कामविकाराने मत् झालेल्या जीवा! जरा विचार कर. तुझ्या घरी लाखो हत्ती, कोटी कोटी अश्ववैभव असले, तर माझ्याजवळ त्याहून सरस असे प्रभुनामाचे धन आहे. ॥४॥ १॥ ७॥ ५८॥

॥ गउडी ॥

जिउ कपि के कर मुसटि चनन की लुबधि न तिआगु दइओ ॥
जो जो करम कीए लालच सिउ ते फिरि गरहि परिओ ॥१॥
भगति बिनु बिरथे जनमु गइओ ॥
साधसंगति भगवान भजन बिनु कही न सचु रहिओ ॥१॥ रहाउ ॥
जिउ उदिआन कुसम परफुलित किनहि न घ्राउ लइओ ॥
तैसे भ्रमत अनेक जोनि महि फिरि फिरि काल हइओ ॥२॥
इआ धन जोबन अरु सुत दारा पेखन कउ जु दइओ ॥
तिन ही माहि अटकि जो उरझे इंद्री प्रेरि लइओ ॥३॥
अउध अनल तनु तिन को मंदरु चहु दिस ठाटु ठइओ ॥
कहि कबीर भै सागर तरन कउ मै सतिगुर ओट लइओ ॥४॥ १॥ ८॥ ५९॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३६)

शब्दार्थ : जिउ – ज्याप्रमाणे; कपि – माकडे; मुसटि – मूठभर; चनन – चणे; लुबधि – लोभ; तिआगु – त्याग; जो जो – जे जे; कीए – केले; लालच – लोभ; फिरि – फिरून, परत; गरहि – गळ्यात; बिनु – विना, शिवाय; बिरथे – व्यर्थ; गइओ – गेला; सचु – सदा स्थिर राहाणारा प्रभू परमात्मा; उदिआन – उजाडमाळरान; कुसम – फूल; परफुलित – उमलणे; घ्राउ – वास, सुगंध; जोबन – यौवन; दारा – पत्नी, स्त्री; पेखन – पाहून; दइओ – दिले; अटकि – अडकून; उरझे – गुंतले; इंद्री – इंद्रिये; प्रेरि – प्रेरणा; अउध – आयुष्य; अनल – अग्नी; तनु – शरीर; मंदरु – घर; ठाटु – थाट; भै – भय; ओट – आश्रय.

भावार्थ : ज्या प्रमाणे माकडाच्या हातात मूठभर चणे आले तर तो त्याच्या लोभात अडकून पडतो व त्यातून सुटू शकत नाही, त्याप्रमाणे माणूस लोभवश होऊन जे जे कर्म करतो त्या त्या कर्माच्या लोभात पडून माणूस परत परत त्यात अडकून पडतो. ॥१॥ प्रभुभक्तीशिवाय मानवाने जन्म वाया घालवला. संतसज्जनांच्या संगतीत प्रभूचे नामस्मरण केल्याशिवाय तो प्रभू परमात्मा अंतःकरणात स्थिर होत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ ज्या प्रमाणे ओसाड माळावर फुललेल्या फुलाचा वास कोणापर्यंत पोहचू शकत नाही, त्याचे फुलणे व्यर्थ जाते. त्याप्रमाणे वारंवार जन्म घेऊनही प्रभुनामाशिवाय जीवन व्यर्थ होते. ॥२॥ जीवनात प्राप्त झालेले धन, यौवन, स्त्री, हे सगळे थोडा काळ जीवाच्या मनाला विरंगुळा प्राप्त व्हावा म्हणून प्रभूने रचलेली ही माया आहे. पण माणूस त्यातच गुंतून पडतो. त्याची इंद्रिये, त्यास ह्या मायेकडे खेचून नेतात व जीव अनेक योनीत जन्ममरणाच्या चक्रात फिरत राहतो. ॥३॥ हे मानवी शरीर ही गवताची झोपडी आहे. माणूस त्याला थाटमाट करून सजवतो.

खंड २ [४८२]

पण त्याच्या हे लक्षात येत नाही की हे शरीर नाशवंत आहे. आयुष्यातील जाणारा प्रत्येक दिवस हा ह्या शरीररूपी झोपडीस जाळत चालला आहे, संपवत चालला आहे. कबीर सांगतात, हा भवसागर तरून जाण्यासाठी मी सत्यगुरूला शरण गेलो आहे. ॥४॥१॥८॥५९॥

पानी मैला माटी गोरी ॥ इस माटी की पुतरी जोरी ॥१॥
मै नाही कछु आहि न मोरा ॥ तनु धनु सभु रसु गोबिंद तोरा ॥१॥ रहाउ ॥
इस माटी महि पवनु समाइआ ॥ झूठा परपंचु जोरि चलाइआ ॥२॥
किनहू लाख पांच की जोरी ॥ अंत की बार गगरीआ फोरी ॥३॥
कहि कबीर इक नीव उसारी ॥ खिन महि बिनसि जाइ अहंकारी ॥४॥१॥१९॥६०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३६)

शब्दार्थ : पानी – वीर्य; माटी – माती, शरीर; गोरी – गोरी, शुभ्र; पुतरी – पुतळा; जोडी – जोडली, बनवली; आहि – हे; पवनु – पवन, श्वास, प्राण; किनहु – कोणी; गगरिआ – घागर, मडकी; फोरी – फुटली, फोडली; नीव – पाया, उसारी – बनवली, बांधली; बिनसि – नाश होते.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याने पित्याच्या वीर्याच्या मळकट थेंबापासून व मातेच्या रक्तापासून ह्या जीवाची उत्पत्ती घडवली आहे. हा मातीचा पुतळा, हे शरीर बनवले आहे. ॥१॥ हे प्रभो! ह्या जगात माझं असं काही नाही. हे तन, हे धन सारं काही प्रभो तुझेच आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ ह्या मातीच्या पुतळ्यात तू प्राण फुंकलास आणि हा लटका प्रपंच, हा मायेचा पसारा निर्माण केलास. ॥२॥ जीवाने ह्या संसारात पाच पाच लाख रुपयाची संपत्ती जमा केली, तरी शेवटी त्याचा हा शरीररूपी घडा सुद्धा फुटून जातो. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे अहंकारी जीवा! ह्या शरीररूपी पायावर तू ही जी ऐश्वर्याची इमारत उभी केली आहेस, ती एका क्षणात नष्ट होणार आहे. ॥४॥१॥१९॥६०॥

॥ गउडी ॥

राम जपउ जीअ ऐसे ऐसे ॥ धू प्रहिलाद जपिओ हरि जैसे ॥१॥
दीन दइआल भरोसे तेरे ॥ सभु परवारु चडाइआ बेडे ॥१॥ रहाउ ॥
जा तिसु भावै ता हुकमु मनावै ॥ इस बेडे कउ पारि लघावै ॥२॥
गुर परसादि ऐसी बुधि समानी ॥ चूकि गई फिरि आवन जानी ॥३॥
कहु कबीर भजु सारिगपानी ॥ उरवारि पारि सभ एको दानी ॥४॥२॥१०॥६१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३७)

शब्दार्थ : जीअ – जीव; ऐसे ऐसे – अशा प्रकारे; जैसे – जसे; परवारु – परिवार; बेडे – नाव, होडी; जा – जसे; तिसु – तिला; भावै – आवडेल, वाटेल; ता – तर; मनावै – मानावयास लावेल; लघावै – लावील; समानी – सामावून गेली; उरवारि – इहलोक; पारि – परलोक.

भावार्थ : हे जीवा! रामनामाचा जप अशा दृढ श्रद्धेने कर जसा धृव, प्रल्हादाने केला. ॥१॥ हे दीनदयाळा, प्रभू परमात्म्या ! तुझ्या भरवशावरच मी माझा सारा परिवार तुझ्या नामरूपी जहाजावर चढवला आहे. अर्थात सारी इंद्रिये तुझ्या अधीन केली आहेत. ॥१॥ रहाउ ॥ हे प्रभो! तुझ्या आज्ञेत सारे जीव वागतात. जसे तू करावयास सांगतोस तसेच ते करतात. अशा जीवांना तू विषयविकारांच्या लाटांपासून वाचवतोस. ॥२॥ सतगुरुकृपेने जीवाला अशी बुद्धी प्राप्त होते की तो जीव

खंड २ [४८३]

जन्ममरणाच्या चक्रातून कायमचा मुक्त होतो. ॥३॥ कबीर सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचं स्मरण करावे. तोच एकमात्र दाता आहे. तोच तुला ह्या भवसागरातून पार करील. ॥४॥

जोनि छाडि जउ जग महि आइओ ॥ लागत पवन खसमु बिसराइओ ॥१॥

जीअरा हरि के गुना गाउ ॥१॥ रहाउ ॥

गरभ जोनि महि उरध तपु करता ॥ तउ जठर अगनि महि रहता ॥२॥

लख चउरासीह जोनि भ्रमि आइओ ॥ अब के छुटके ठउर न ठाइओ ॥३॥

कहु कबीर भजु सारिगपानी ॥ आवत दीसै जात न जानी ॥४॥१॥१॥६२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३७)

शब्दार्थ : जोनि – योनी; छाडि – सोडून; महि – मध्ये; खसमु – स्वामी, प्रभू परमात्मा; बिसराइओ – विसरतो; जीअरा – हे जीवा; गरभ – गर्भात; तउ – तेव्हा; लख चउरासीह – चौऱ्याऐंशी लक्ष; भ्रमि – फिरून; छुटके – सुटल्यावर; ठउर – आधार; ठाव न ठाइओ – ठिकाणा मिळत नाही; दीसै – दिसतो; आवत – येताना; जात – जाताना; जानी – जाणणे, कळणे, ज्ञान होणे.

भावार्थ : हा जीव, मातेच्या पोटातून बाहेर आला आणि जगाची थोडीशी हवा लागल्याबरोबर प्रभू परमात्म्यास विसरून गेला. ॥१॥ हे जीवा! तू प्रभू परमात्म्याचे गुणगान कर. ॥१॥ रहाउ ॥ ज्या वेळी हा जीव गर्भात राहून अधोमुख होऊन तपश्चर्या करत होता, तेव्हा जठराग्नीचे चटके सुखेनैव सहन करत होता. तेव्हा प्रभूने तुझे रक्षण केले. ॥२॥ चौऱ्याऐंशी लक्ष योनीमध्ये फिरल्यानंतर हा मानवदेह तुला प्राप्त झाला आहे. त्याचे सार्थक करायचे सोडून तू मोहमायेच्या नादाने इकडे-तिकडे भटकत राहिलास, तर तुला कोणाचाही, प्रभू परमात्म्याचाही आधार मिळणार नाही. ॥३॥ कबीर सांगतात, हे जीवा! जो कधी जन्मत नाही, कधी मृत्यू पावत नाही अशा सदा स्थिर अविनाशी प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. ॥४॥१॥१॥६२॥

गउडी पूरबी

सुरग बासु न बाछीऐ डरीऐ न नरकि निवासु ॥

होना है सो होई है मनहि न कीजै आस ॥१॥

रमईआ गुन गाईऐ ॥ जा ते पाईऐ परम निधानु ॥१॥ रहाउ ॥

किआ जपु किआ तपु संजमो किआ बरतु किआ इसनानु ॥

जब लगु जुगति न जानीऐ भाउ भगति भगवान ॥२॥

संपै देखि न हरखीऐ बिपति देखि न रोइ ॥

जिउ संपै तिउ बिपति है बिध ने रचिआ सो होइ ॥३॥

कहि कबीर अब जानिआ संतन रिदै मझारि ॥

सेवक सो सेवा भले जिह घट बसै मुरारि ॥४॥१॥१॥२॥६३॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३७)

शब्दार्थ : सुरग – स्वर्ग; बासु – वास; बाछीऐ – आशा करणे, इच्छा करणे; डरीऐ – घाबरणे; होना – होणार; न कीजै – करू नकोस; आस – आशा; संजमो – संयम; बरतु – व्रत; जुगति – युक्ती; संपै – संपत्ती; न हरखीऐ – हरखून जाऊ

नका, आनंदित होऊ नको; बिपति – विपत्ती; रोड – रडणे; जिउ – ज्या प्रमाणे; तिउ – त्या प्रमाणे; बिध – विधी; रचिआ – योजना केली; मझारि – मध्ये; सो – तो.

भावार्थ : हे जीवा! तू स्वर्ग प्राप्तीची लालसा धरू नकोस किंवा नरकाची चिंता करू नकोस. जे होणार असेल, जशी प्रभू परमात्म्याची इच्छा असेल तसे होईल. तू तुझे मन निर्विकार कर. ॥१॥ तू प्रभू परमात्म्याचे गुणगान कर. त्यामुळे तुला परमगती प्राप्त होईल. प्रभू परमात्मा प्राप्त होईल. ॥१॥ रहाउ ॥ बा जीवा! जोपर्यंत तुला प्रभू परमात्म्याच्या भावभक्तीची युक्ती समजली नाही, तोपर्यंत तू कितीही जप, तप, संयम, व्रत, तीर्थस्नान केलेस तरी ते सारे व्यर्थ होय. ॥२॥ हे जीवा! तू ऐश्वर्याला भुलून हरखून जाऊ नकोस. विपत्ती आली, दारिद्र्य आले तरी दुःखी होऊ नकोस. त्या विधात्याने जसे ठरवले असेल त्याप्रमाणे तुला ऐश्वर्य वा विपदा प्राप्त होईल. ॥३॥ कबीर सांगतात, संतसज्जनांच्या संगतीने आता हे ज्ञान माझ्या हृदयात स्थिर झाले आहे. मला आता हेही कळले आहे की तोच सेवक खरा की ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्म्याचा वास आहे. ॥४॥१॥१२॥६३॥

रे मन तेरो कोड नही खिंचि लेइ जिनि भारु ॥

बिरख बसेरो पंखि को तैसो इहु संसारु ॥१॥

राम रसु पीआ रे ॥ जिह रस बिसरि गए रस अउर ॥१॥ रहाउ ॥

अउर मुए किआ रोईए जउ आपा थिरु न रहाइ ॥

जो उपजै सो बिनसि है दुखु करि रोवै बलाइ ॥२॥

जह की उपजी तह रची पीवत मरदन लाग ॥

कहि कबीर चिति चेतिआ राम सिमरि बैराग ॥३॥२॥१३॥६४॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३७)

शब्दार्थ : खिंचि – खेचून घेणे; जिनि – ज्याचा; बिरख – वृक्ष; बसेरि – पक्ष्यांची घरटी; तैसो – तसा; मुए – मरण; किआ – कशाला; बलाइ – व्यर्थ; जह – जेथून; तह – तेथे; पीवत – प्याल्याने; लाग – लागून.

भावार्थ : बा मना! तू जो ह्या सर्वांचा भार खेचून स्वतःच्या डोक्यावर घेत आहेस, त्यापैकी कोणीही तुझा भार घेणार नाही. जसे पक्षी काही काळ झाडावर घरटे बांधतात, तसे हे सारे नातेवाईक थोड्या काळा करताच तुझ्याजवळ आले आहेत. हाच जगाचा नियम आहे. ॥१॥ हे जीवा! तू प्रभुनामामृताचे प्राशन कर. प्रभुनामाला विसरून तू अन्यत्र कोठे भटकत आहेस ? ॥१॥ रहाउ ॥ अरे, तू स्वतः अमर नाहीस. तूही एक दिवस मरणार आहेस. मग दुसऱ्याच्या मरणाचे तू का दुःख करतोस ? अरे, जो जीव जन्माला आला तो मरणारच. त्याचे दुःख करून रडत बसण्यात काय अर्थ आहे ? ॥२॥ संतसज्जनांच्या संगती राम नामरस प्राशन करता करता ज्या प्रभू परमात्म्यापासून हा जीव उत्पन्न झाला, त्या महापुरुष परमात्म्यातच तो जीव विलीन होऊन जातो. कबीर सांगतात, मी माझ्या चित्तात प्रभू परमात्म्याचे चिंतन केले, त्यामुळे मी विरक्त होऊन सदैव प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणात निमग्न झालो आहे. ॥३॥२॥१३॥६४॥

॥ रागु गउडी ॥

पंथु निहारै कामनी लोचन भरी ले उसासा ॥

उर न भीजै पगु ना खिसै हरि दरसन की आसा ॥१॥

उडहु न कागा कारे ॥ बेगि मिलीजै अपुने राम पिआरे ॥१॥ रहाउ ॥

खंड २ [४८५]

कहि कबीर जीवन पद कारनि हरि की भगति करीजै ॥

एकु आधारु नामु नाराइन रसना रामु रवीजै ॥२॥१॥१४॥६५॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३७)

शब्दार्थ : पंथू – वाट; निहारै – निरखून पाहणे; कामनी – कामिनी, प्रेमिका, जीवात्मा; उर – हृदय; भीजै – भिजणे, तृप्त होणे; खिसै – मागे घेणे; उडह – उडणे; कागा – कावळा; कारे – काळा; बेगि – वेगाने, लवकर; रसना – जीभ; रवीजै – रंगून जाणे.

भावार्थ : ज्या प्रमाणे प्रेमिका आपल्या प्रियकराच्या वाटेकडे डोळे लावून बसते, उसासे टाकते, प्रियकराच्या विरहाने डोळे भरून येतात, त्याचप्रमाणे भक्ताची अवस्था होते. प्रभुप्राप्तीच्या मार्गावरून त्याची पावले ढळत नाहीत. प्रभुदर्शनाशिवाय त्याच्या मनाची तृप्ती होत नाही. त्याला सदैव प्रभुदर्शनाची आस लागून राहिलेली असते. ॥१॥ हे काळ्या कावळ्या, उडून जा. मनातील कुविचार नष्ट होऊ देत व माझ्या प्रियतम रामाशी माझे लवकर मिलन होऊ दे. ॥१॥ रहाउ ॥ कबीर सांगतात, जीवनाची सत्य अवस्था प्राप्त होण्यासाठी, जीवनाचे सार्थक होण्यासाठी प्रभू परमात्म्याची भक्ती करा. जीवनाचा एकमेव आधार जो राम त्याचे सदैव स्मरण करा व हृदय प्रभुनामात रंगून जा. ॥२॥१॥१४॥६५॥

॥ रागु गउडी ॥

॥ आस पास घन तुरसी का बिरवा माझ बना रसि गाऊं रे ॥

उआ का सरूपु देखि मोही गुआरनि मो कउ छोडि न आउ न जाहू रे ॥१॥

तोहि चरन मनु लागो सारिंगधर ॥ सो मिलै जो बडभागो ॥१॥ रहाउ ॥

बिंद्रावन मन हरन मनोहर किसन चरावत गाऊ रे ॥

जा का ठाकुरु तुही सारिंगधर मोहि कबीरा नाऊ रे ॥२॥२॥१५॥६६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३८)

शब्दार्थ : तुरसी – तुळस; बिरवा – झुडपे; माझ – मध्ये; बना – वनात; रसि – गोड आवाज; उआ – त्याचे; सरूपु – स्वरूप; गुआरनि – गवळणी; मो – मला; छोडि – सोडून; तोहि – तुझ्या; बिंद्रावन – वृंदावन; मन हरन – मनाचे हरण करणारा; किसन – कृष्ण; चरावत – चारतो; जाका – ज्याचा; मोहि – माझे.

भावार्थ : आसपास तुळशीची असंख्य रोपे आहेत, त्या तुळशीच्या वनात तो श्रीकृष्ण प्रेमाने गात आहे. त्या श्रीकृष्णाचे दर्शन करून गौळणी प्रेमाने विव्हळ होऊन त्यास विनंती करित आहेत की, हे कृष्णा! आम्हाला सोडून तू कोठेही जाऊ नकोस. सदैव आमच्या जवळच राहा. ॥१॥ हे प्रभो! तुझ्या चरणी ज्याचे मन जडले तो मोठा भाग्यवान होय. ॥१॥ रहाउ ॥ वृंदावनात तो मन हरण करणारा मनोहर श्रीकृष्ण गाई चारत होता. हे प्रभो! शारंगधरा! तूच माझा आधार आहेस, तूच माझा स्वामी आहेस. मी कबीर तुझ्या चरणाचा दास आहे. ॥२॥२॥१५॥६६॥

॥ गउडी पूरबी १२ ॥

बिपल वसत्र केते है पहिरे किआ बन मधे बासा ॥

कहा भइआ नर देवा धोखे किआ जलि बोरिओ गिआता ॥१॥

जीअ रे जाहिगा मै जानां ॥ अबिगत समझु इआना ॥

खंड २ [४८६]

जत जत देखउ बहुरि न पेखउ संगि माइआ लपटाना ॥१॥ रहाउ ॥
 गिआनी धिआनी बहु उपदेसी इहु जगु सगलो धंधा ॥
 कहि कबीर इक राम नाम बिनु इआ जगु माइआ अंधा ॥२॥१॥१६॥६७॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३८)

शब्दार्थ : बिपल – विपुल; बसत्र – वस्त्रे; केते – कितीही; पहिरे – परिधान केली; बासा – वासा; कहा – काय; धोखे – धोका, फसवणे; जलि – पाणी, तीर्थ; बोरिओ – बुडी मारणे; गिआता – लाभ; जीअरे – हे जीवा; जाहिगा – जाणारा; अबिगत – अव्यक्त; इआना – अडाणी, अज्ञानी; बहुरि – परत; पेखउ – पाहत; लिपटाना – लिपटून बसणे; गिआनी – ज्ञानी; धिआनी – ध्यानी; उपदेसी – उपदेश करतात; इहु – ह्या, हा; इआ – हे.

भावार्थ : नाना प्रकारची वस्त्र प्रावरणे घालून किंवा वनात जाऊन तपःश्रुत्या करून काय लाभ होणार ? देव थोडाच प्राप्त होणार आहे ? देवदेवतांची षोडशोपचारे पूजा करून तरी काय होणार ? तीर्थस्नान केल्यानेही काहीही लाभ होत नाही. ही सारी कर्मकांडे हा भ्रम आहे. ह्या कशानेही ईश्वर प्राप्त होत नाही. ॥१॥ हे जीवा! हे सारे जग नश्वर आहे हे मी जाणले आहे. त्या अव्यक्त प्रभू परमात्म्यास जाणण्याचा प्रयत्न कर. तू जे जसे पाहतोस ते तसे परत तुला दिसणार नाही कारण ही सारी सृष्टी मायेने वेढलेली आहे. ॥१॥ रहाउ ॥ या जगात कोणी ज्ञानाची चर्चा करतात. कोणी ध्यान धारणा करण्यास सांगतात. कोणी अन्यान्य उपदेश करतात. पण हा सारा मायेचा पसारा आहे. कबीर सांगतात प्रभू परमात्म्याच्या नामस्मरणाशिवाय अन्य काहीही खरे नाही. सारे जण मोहमायेमुळे अंधळे झाले आहेत. ॥२॥१॥१६॥६७॥

मन रे छाडहु भरमु प्रगटु होइ नाचहु इआ माइआ के डांडे ॥
 सूरु कि सनमुख रन ते डरपै सती कि सांचे भांडे ॥१॥
 डगमग छाडि रे मन बउरा ॥
 अब तउ जरे मरे सिधि पाईऐ लीनो हाथि संधउरा ॥१॥ रहाउ ॥
 काम क्रोध माइआ के लीने इआ बिधि जगु बिगुता ॥
 कहि कबीर राजा राम न छोडउ सगल ऊच ते ऊचा ॥२॥१॥१७॥६८॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३८)

शब्दार्थ : छाडहु – सोडून दे, टाकून दे; नाचहु – नाच; इआ – हे; डांडे – खेळ; सूरु – शूरवीर; सनमुख – सामोरे; रन – रण, युद्ध; डरपै – घाबरतो; सांचे – एक करणे, गोळा करणे; भांडे – भांडी; जरे – जळून; संध उरा – शेंदूर माखलेला नारळ, सतीचे व्रत; लीने – घेतलेले; इआ निधि – अशाप्रकारे; बिगुता – दुःखी होतो.

भावार्थ : हे मना! तू विषयविकारांमागे धावणे सोडून दे. हे विषयविकार, हे सारे मोहमायेचे खेळ आहेत. शूरवीर कधी रणभूमीला घाबरतो का ? सती जायला निघालेली स्त्री प्रपंचाचा विचार करत बसली तर ती सती होऊ शकेल का ? त्याचप्रमाणे हे मना! तू मोहमायेत गुंतून पडलास तर प्रभू परमात्म्यास कधीच प्राप्त करू शकणार नाहीस. ॥१॥ हे वेड्या मना! तुझी ही द्विधा वृत्ती सोड. मनाची ही दोलायमान अवस्था सोड. हाती सतीचे वाण घेतलेल्या स्त्रीला पतीच्या सरणावर स्वतःस जाळून घेतल्यावरच सतित्व प्राप्त होते. त्याचप्रमाणे मनाची ही द्विधा वृत्ती नष्ट केल्याशिवाय, विषयविकारांना, मोहमायेला जाळून टाकल्याशिवाय प्रभू परमात्मा प्राप्त होत नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ हा सारा संसार काम, क्रोध, मायेच्या

आहारी गेल्याने दुःखी झाला आहे. कबीर सांगतात, मी त्या सर्वश्रेष्ठ प्रभू परमात्म्यास त्या प्रभू रामरायास कधीही सोडणार नाही. ॥२॥२॥१७॥६८॥

फुरमानु तेरा सिरै ऊपरि फिरि न करत बीचार ॥
तुही दरीआ तुही करीआ तुझै ते निसतार ॥१॥
बंदे बंदगी इकतीआर ॥ साहिबु रोसु धरउ कि पिआरु ॥१॥ रहाउ ॥
नामु तेरा आधारु मेरा जिउ फूलु जई है नारि ॥
कहि कबीर गुलामु घर का जीआइ भावै मारि ॥२॥१८॥६९॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३३८)

शब्दार्थ : फुरमानु – फर्मान, आज्ञा; सिरैउपरि – भाग्यात; दरीआ – संसारसागर; करीआ – किनारा; निसतारा – पार होणे; बंदे – हे सजीवा; बंदगी – भक्ती, सेवा; इकतीआर – स्वीकार करणे, ग्रहण करणे; साहिबु – स्वामी, परमात्मा; रोसु – रोष, राग; नारि – पाण्यात; जीआइ – तार, रक्षण कर; मारि – मार.

भावार्थ : हे प्रभो! तुझी आज्ञा मला शिरसावंध आहे. त्यावर मी तुला काहीही विचारणार नाही. तुझ्या आज्ञेप्रमाणेच वागेन. तूच भवसागर निर्माण केला आहेस, त्यातून तारून नेणाराही तूच आहेस. ॥१॥ सेवा करणे, प्रभू परमात्म्याची भक्ती करणे, हे जीवांचे कर्तव्य होय. मग त्याचा मालक तो प्रभू परमात्मा त्याच्यावर नाराज होवो वा त्याच्यावर प्रेम करो. ॥१॥ रहाउ ॥ पाण्यात उमलणाऱ्या कमळाला ज्या प्रमाणे पाण्याचाच आधार असतो, त्याप्रमाणे हे प्रभो! तुझे नाम हाच माझा आधार आहे. कबीर सांगतात, हे प्रभो! मी तुझा गुलाम आहे. तुला वाटेल तर मला तार, वाटेल तर मार पण मी तुझे चरण सोडणार नाही. ॥२॥१८॥६९॥

॥ गउडी ॥

लख चउरासीह जीअ जोनि महि भ्रमत नंदु बहु थाको रे ॥
भगति हेति अवतारु लीओ है भागु बडो बपुरा को रे ॥१॥
तुम्ह जु कहत हउ नंद को नंदनु नंद सु नंदनु का को रे ॥
धरनि अकासु दसो दिस नाही तब इहु नंदु कहा थो रे ॥१॥ रहाउ ॥
संकटि नही परै जोनि नही आवै नामु निरंजन जा को रे ॥
कबीर को सुआमी ऐसो ठाकुरु जा कै माई न बापो रे ॥२॥१९॥७०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३८)

शब्दार्थ : नंदु – नंद; हेति – कारण, मुळे, पाहून; भागु – भाग्य; तुम्ह – तू; जु – जे; हउ – मी; नंदनु – मुलगा; काको – कोणाचा; जा कै – ज्याला.

भावार्थ : चौऱ्याऐंशी लक्ष योनीत जन्म घेऊन नन्दराजा थकून गेला. त्याच्या भक्तीवर प्रसन्न होऊन प्रभू परमात्म्याने श्रीकृष्णाच्या रूपात मानवदेह धारण केला व नन्दाच्या घरी प्रगट झाला. नन्दराज खरोखर महा भाग्यवान होय. ॥१॥ पण मनात एक शंका आहे. हा नन्दराजा, ज्याला तुम्ही श्रीकृष्णाचा पिता म्हणता, तो नंद हा कोणाचा पुत्र होता? जेव्हा ही पृथ्वी नव्हती, आकाश नव्हते, तेव्हा हा नंद, ज्याला तुम्ही प्रभू परमात्म्याचा पिता समजता, तो कोठे होता? भाव असा की प्रभू परमात्मा हा स्थळ कालाच्या ही अतीत आहे. त्यास स्थलकालाचे कोणतेच बंधन नाही. ॥१॥ रहाउ ॥ हे बंधू! तो प्रभू

खंड २ [४८८]

परमात्मा कधी जन्मत नाही, कधी मरत नाही. तो जन्ममरणाच्या दुःखाने कधी व्यथित होत नाही. त्याचे नावच मुळी निरंजन-कलंकरहित आहे. कबीर सांगतात, माझा स्वामी, तो प्रभू परमात्मा, तो कोणत्याही योनीत जन्मत नाही. त्यास कोणी आई नाही, कोणी बाप नाही. तो स्वयंभू आहे. ॥२॥१९॥७०॥

निंदउ निंदउ मो कउ लोगु निंदउ ॥ निंदा जन कउ खरी पिआरी ॥
 निंदा बापु निंदा महतारी ॥१॥ रहाउ ॥
 निंदा होइ त बैकुंठि जाईए ॥ नामु पदारथु मनहि बसाईए ॥
 रिदै सुध जउ निंदा होइ ॥ हमरे कपरे निंदकु धोइ ॥१॥
 निंदा करै सु हमरा मीतु ॥ निंदक माहि हमारा चीतु ॥
 निंदकु सो जो निंदा होरै ॥ हमरा जीवनु निंदकु लौरै ॥२॥
 निंदा हमरी प्रेम पिआरु ॥ निंदा हमरा करै उधारु ॥
 जन कबीर कउ निंदा सारु ॥ निंदकु डूबा हम उतरे पारि ॥३॥२०॥७१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३९)

शब्दार्थ : निंदउ – निंदा करा; लोगु – लोक हो; खरी – खूप; पिआरी – प्रिय; महतारी – माता; होइ – होत; जाईए – जातो; बसाईए – वसते; रिदै – हृदयात; सुध – शुद्ध; जउ – जेव्हा; सु – तो; मीतु – मित्र; चीतु – चित्त; लौरै – मागतो; सारु – चांगले, श्रेष्ठ; डूबा – बुडाला.

भावार्थ : निंदा करा, निंदा करा, लोक हो माझी खूप निंदा करा. प्रभूच्या ह्या सेवकाला निंदा खूप प्रिय आहे. निंदक हेच माझे पिता, हेच माझी माता, कारण आई-बाप मुलाच्या भल्यासाठीच त्याची निंदा करतात. तसेच निंदक माझ्या भल्यासाठीच माझी निंदा करतात. ॥१॥ रहाउ ॥ निंदा ऐकल्यामुळे माणसाचे अवगुण नष्ट होतात व त्यास वैकुंठ लोक प्राप्त होतो. त्याच्या हृदयात प्रभुनाम वास करते. निंदा ऐकल्याने हृदय शुद्ध होते. ज्याप्रमाणे कपडे आपटून, धोपटून धुतल्याने स्वच्छ होतात, निर्मळ होतात, त्याप्रमाणे निंदकांनी केलेल्या निंदेमुळे मन स्वच्छ होते, निर्मळ होते. ॥१॥ माझे निंदक हेच माझे खरे मित्र आहेत. त्यामुळे माझे चित्त सदैव त्यांचे ठायी लागले असते. जे माझी स्तुती करून माझ्यातले अवगुण नष्ट करण्यात अडथळा आणतात तेच माझे शत्रू होत. उलट निंदकामुळे फायदाच होतो. त्यांच्यामुळे माझे जीवन पवित्र होते. ॥२॥ निंदक हे माझे प्रिय मित्र आहेत. मी त्यांच्यावर प्रेम करतो. निंदक माझा उद्धार करतात. कबीर सांगतात, मला तर निंदकच श्रेष्ठ वाटतात, कारण त्यांच्यामुळे माझ्यातील दोष दूर होऊन मी भवसागर तरून जातो. पण बिचारे निंदक मात्र आपल्या अवगुणांमुळे भवसागरात बुडून मरतात. ॥३॥२०॥७१॥

राजा राम तूं ऐसा निरभउ तरन तारन राम राइआ ॥१॥ रहाउ ॥
 जब हम होते तब तुम नाही अब तुम हहु हम नाही ॥
 अब हम तुम एक भए हहि एकै देखत मनु पतीआही ॥१॥
 जब बुधि होती तब बलु कैसा अब बुधि बलु न खटाई ॥
 कहि कबीर बुधि हरि लई मेरी बुधि बदली सिधि पाई ॥२॥२१॥७२॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३९)

शब्दार्थ : तरन तारन – तारून नेणारी नौका; हम – अहंभाव, मी पणा; हहु – आहे; एक भए हहि – एक होऊन गेलो; पतीआही – संतुष्ट झाले; खटाई – कमी होणे; हरि लई – दूर केली, नष्ट केली; सिधि – सिद्धी.

भावार्थ : सर्व जीवात रममाण झालेला सर्व जीवांचा पालनकर्ता राजा राम तू निर्भय व सर्व जीवांना भवसागरातून तारून नेणारा तारणहार आहेस. ॥१॥ रहाउ ॥ जोपर्यंत माझ्या मनात अहंभाव होता, तोपर्यंत तू माझ्या अंतःकरणात प्रवेश केला नाहीस. जेव्हा तू माझ्या अंतःकरणात प्रवेश केलास तेव्हा माझ्यामधील अहंभाव नष्ट होऊन गेला. आता तू व मी एक होऊन गेलो. तुझ्या माझ्यातील द्वैतभाव संपला. आपण अभेद झालो. आता मी संतुष्ट झालो. ॥१॥ जोपर्यंत माझ्या मनात अहंभाव होता, जोपर्यंत माझी बुद्धी मोहमायेत अडकून पडली होती, तोपर्यंत मला आत्मिक बळ प्राप्त झाले नाही. मला प्रभू परमात्म्याची आठवणही झाली नाही. पण माझ्या मनात जेव्हा प्रभू परमात्म्याचा वास झाला, तेव्हापासून मला उच्च आध्यात्मिक बल प्राप्त झाले. आता प्रभू परमात्म्याने माझी सांसारिक बुद्धी नष्ट केली आहे व त्या बदली मला परिपूर्णता दिली आहे. ॥२॥ २१ ॥ ७२ ॥

॥ गउडी ॥

खट नेम करि कोठडी बांधी बसतु अनूपु बीच पाई ॥

कुंजी कुलफु प्रान करि राखे करते बार न लाई ॥१॥

अब मन जागत रहु रे भाई ॥

गाफलु होइ कै जनमु गवाइओ चोरु मुसै घरु जाई ॥१॥ रहाउ ॥

पंच पहरूआ दर महि रहते तिन का नही पतीआरा ॥

चेति सुचेत चित होइ रहु तउ लै परगासु उजारा ॥२॥

नउ घर देखि जु कामनि भूली बसतु अनूप न पाई ॥

कहतु कबीर नवै घर मुसे दसवै ततु समाई ॥३॥ २२ ॥ ७३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३३९)

शब्दार्थ : खट नेम – षटचक्र; कोठडी – शरीर; बांधी – बनवले; बसतु – वस्तू; अनूपु – अनुपमेय; बीच – मध्ये; कुंजी – किल्ली; कुलफु – कुलूप; बार न लाई – वेळ लागला नाही; जागत रहु – जागा राहा, सावध राहा; गाफलु – गाफील, गहाळ; मुसै – लुटतात; पहरूआ – पहारेकरी, ज्ञानेंद्रिये; दर – द्वार, दारात; पतीआरा – विश्वास; चेति – चित्त; सुचेत – सावधान; तउ – तेव्हा; परगासु – प्रगटेल; उजारा – प्रकाश, उजेड; नउ घर – नऊ द्वारे; जु – जीव; मुसे – लुटणे; दसवै – दहावे; ततु – तत्त्व.

भावार्थ : प्रभू परमात्म्याने षटकर्म करणारी ही शरीररूपी कोठी बनवली व त्यात आत्मारूपी अनुपमेय वस्तू ठेवली आहे. त्याचे रक्षण व्हावे म्हणून त्याने प्राण कडीकुलपात सुरक्षित ठेवले आहेत आणि हा सारा बंदोबस्त करण्यास त्यास क्षणभराचाही वेळ लागला नाही. ॥१॥ हे मना! आता सावध राहा. जर बेसावध राहिलास तर विषयविकाररूपी चोर तुझे घर लुटून नेतील. ॥१॥ रहाउ ॥ जे पंचज्ञानेंद्रियरूपी पहारेकरी दारावर उभे केले आहेस त्यांच्यावर तू जराही विसंबून राहू नकोस. तू तुझा आत्मा सदैव जागृत ठेव. मनात सदैव प्रभू परमात्म्याचे चिंतन कर. असे केलेस तर तुझ्या अंतरात प्रभू परमात्मा प्रगट होईल. ॥२॥ जो जीव नऊ कर्मद्रियांच्या आहारी जातो, त्यास परमात्मा प्राप्त होत नाही. कबीर सांगतात, जो जीव नऊही कर्मद्रिये ताब्यात ठेवतो त्यासच दहावे दार उघडते व तो प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करतो. ॥३॥ २२ ॥ ७३ ॥

खंड २ [४९०]

माई मोहि अवरु न जानिओ आनानां ॥
 सिव सनकादि जासु गुन गावहि तासु बसहि मोरे प्रानानां ॥ रहाउ ॥
 हिरदे प्रगासु गिआन गुर गंमित गगन मंडल महि धिआनानां ॥
 बिख्रै रोग भै बंधन भागे मन निजघरि सुखु जानाना ॥१ ॥
 एक सुमति रति जानि मानि प्रभ दूसर मनहि न आनाना ॥
 चंदन बासु भए मन बासन तिआगि घटिओ अभिमानाना ॥२ ॥
 जो जन गाइ धिआई जसु ठाकुर तासु प्रभू है थानानां ॥
 तिह बडभाग बसिओ मनि जा कै करम प्रधान मथानाना ॥३ ॥
 काटि सकति सिव सहजु प्रगासिओ एकै एक समानाना ॥
 कहि कबीर गुर भेटि महा सुख भ्रमत रहे मनु मानानां ॥४ ॥२३ ॥७४ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४०)

शब्दार्थ : माई – माते; मोहि – मला; अवरु – दुसरा कोणी; आनानां – अन्य; जासु – ज्याचे; गावहि – गातो; तासु – त्याला; मोरे – माझ्या; प्रानानां – प्राण; हिरदे – हृदय; प्रगासु – प्रगट झाला; गिआन – ज्ञान; गंमित – गेल्याने; गगन मंडल – दशमद्वार, ब्रह्मरंध्र; धिआनानां – ध्यान करतो; बिख्रै – विषयविकार; भै – भय; निजघरि – आत्मस्वरूप; जानि – जाणून; मानि – मानणे; दूसर – दुसरा; बासु – वास; बासन – सुगंधित; तिआगि – त्याग केला; घटिओ – शरीरातून; अभिमानाना – अहंकार; गाइ – गातो; धिआई – ध्यान करतो; जसु – यश; तासु – त्याच्या; थानानां – स्थान; बसिओ – वसतो; मथानाना – कपाळी; काटि – काटली, तोडून टाकली; सकति – शक्ती, माया; सिव – कल्याणकारी; सहजु – स्वाभाविक; प्रगासिओ – प्रगट झाला; एकै – एकमेव प्रभू परमात्मा.

भावार्थ : हे माते! मी अन्य कोणासही ओळखत नाही. शिव, सनकादी भक्त ज्या प्रभू परमात्म्याचे गुणगान करतात त्या प्रभू परमात्म्यासच मी माझ्या अंतःकरणात धारण करतो. ॥ रहाउ ॥ सतगुरुकृपेने माझ्या मनात आता ज्ञानाचा प्रकाश पडला आहे. त्यामुळे माझे मन दशमद्वारात, शून्य समाधीत लीन झाले आहे. आता माझ्या मनातील विषयविकार, मोहमायेचा भ्रम, बंधन सारे काही नष्ट झाले आहे व माझे मन आत्मस्वरूपात स्थिर झाल्याने मी सुखी झालो आहे. ॥१ ॥ माझे मन आता प्रभू परमात्म्याच्या नामात तल्लीन झाले आहे. आता त्या प्रभू परमात्म्याशिवाय माझ्या मनात अन्य कोणताही विचार येतच नाही. मनातील साऱ्या इच्छा, साऱ्या वासना, नष्ट झाल्यामुळे माझ्या मनातील अहंकारही लोप पावला आहे. आता माझे मन प्रभू परमात्म्याच्या नामरूपी चंदनाच्या सुगंधाने गंधीत झाले आहे. ॥२ ॥ जो सेवक सदैव प्रभू परमात्म्याचे यशोगान गातो, सदैव त्याचे स्मरण करतो, त्या सेवकाच्या हृदयात प्रभू परमात्मा वास करतो. ज्याच्या हृदयात प्रभू परमात्मा वास करतो, तो महाभाग्यवान होय. त्याच्या कपाळी चांगला ललाट लेख लिहिला जातो. ॥३ ॥ जेव्हा मी मोहमायेचे सारे पाश तोडून टाकले, तेव्हा प्रभू परमात्म्याचा दिव्य प्रकाश माझ्या अंतःकरणात प्रकाशित झाला व मी प्रभू परमात्म्यात विलीन होऊन गेलो. कबीर सांगतात, मला सतगुरु प्राप्त झाला. त्याच्या कृपेने मला प्रभू परमात्मरूपी महान सुख प्राप्त झाले. माझे मन मोहमायेत इतस्ततः भटकणे बंद झाले. मन स्थिर झाले व मनाला संतोष प्राप्त झाला. ॥४ ॥२३ ॥७४ ॥

राग गउड़ी पूरबी बावन अखरी कबीर जीउ की

राग गउड़ी पूरवी, बावन अक्षरे कबीरजींची

१ ओंकार सतनामु करता पुरखु गुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो सदैव अस्तित्वमान आहे. तो जगाचा कर्तापुरुष आहे. गुरुकृपेने प्राप्त होतो.)

बावन अछर लोक त्रै सभु कछु इन ही माहि ॥

ए अखर खिरि जाहिगे ओई अखर इन महि नाहि ॥१॥

जह बोल तह अछर आवा ॥ जह अबोल तह मनु न रहावा ॥

बोल अबोल मधि है सोई ॥ जस ओहु है तस लखै न कोई ॥२॥

अलह लहउ तउ किआ कहउ कहउ त को उपकार ॥

बटक बीज महि रवि रहिओ जा को तीनि लोक बिसथार ॥३॥

अलह लहंता भेद छै कछु कछु पाइओ भेद ॥

उलटि भेद मनु बेधिओ पाइओ अभंग अछेद ॥४॥

तुरक तरीकति जानीऐ हिंदू बेद पुरान ॥

मन समझावन कारने कछूअक पड़ीऐ गिआन ॥५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४०)

शब्दार्थ : अछर – अक्षर; त्रै – तिन्ही; इन – ह्या; माहि – मध्ये; खिरि – क्षर; नश्वर – नाहीसे; जाहिगे – जातील; ओह – ते; आवा – येतात; मनु – मन; रहावा – राहत; सोई – तो प्रभू; जस – जसा; ओहु – तो परमात्मा; लखै – लिहिणे, व्यक्त करणे, पाहाणे; अलह – परमेश्वर, अल्ला; लहंता – जाणणारा; किआ – कसे; बटक – वड; रवि रहिओ – सामावून राहतो, एकरूप होऊन राहतो; बिसथार – विस्तार; भेद – फरक; उलटि – नष्ट झाला; बेधिओ – वेधले; अछेद – जो छेदला जात नाही; तुरक – मुसलमान; तरीकति – शरीयत, कुराण; समझावन – समजण्याकरिता; कछूअक – काहीएक, काहीतरी.

भावार्थ : ह्या काव्यात भक्त कबीरजींनी देवनागरी लिपीतील बावन अक्षरांमागील आध्यात्मिक अर्थ समजावून सांगितला आहे. ते सांगतात – साऱ्या सृष्टीचा, ह्या त्रैलोक्याचा सारा व्यवहार ह्या बावन अक्षरांच्या माध्यमातूनच होत असतो. पण हा झाला लौकिक व्यवहार. लौकिक व्यवहारातील ही अक्षरे नष्ट होतील. नष्ट न होणारे खरेखुरे अक्षर त्या प्रभू परमात्म्याचे अक्षर ह्यात नाही. कारण प्रभू परमात्म्याचे वर्णन अक्षरात करताच येत नाही. ॥१॥ जिथे बोलणे आहे, ज्याचे वर्णन करून सांगता येते तेथे अक्षरांचा वापर होतो. पण तो प्रभू परमात्मा वर्णनाच्या पलिकडे आहे. वर्णन आणि अवर्णन ह्या दोहोतही प्रभू परमात्मा आहे. पण म्हणूनच प्रभू परमात्मा जसा आहे तसे त्याचे यथातथ्य वर्णन करणे कोणीही करू शकत नाही. ॥२॥ त्या अल्लाला, प्रभू परमात्म्याला मी प्राप्त करून घेतलेच, तरीही मी त्याचे पूर्ण वर्णन शब्दात करूच शकणार नाही, आणि जरी मी वर्णन करण्याचा प्रयत्न केला तरी ते वर्णन अपूर्ण असल्याने त्याचा कोणास काही लाभ होणार नाही. तो प्रभू परमात्मा वडाच्या झाडाच्या बी सारखा आहे. तो अत्यंत सूक्ष्म असूनही त्याचा पसारा त्रैलोक्य व्यापून राहिला आहे. ॥३॥ त्या अल्लाला, प्रभू परमात्म्याला जो जो जाणण्याचा प्रयत्न केला, तो तो मला त्याचे थोडे थोडे ज्ञान झाले व माझ्या मनातील द्वैतभाव नष्ट झाला. जेव्हा द्वैतापासून माझे मन पूर्णपणे मुक्त झाले व मी माझे मन प्रभू परमात्म्याकडे वळवले तेव्हा मला

परमात्मा प्राप्त झाला. ॥४॥ प्रभू परमात्म्यास जाणण्यासाठी मुसलमान शरीयत कुराणाचा अभ्यास करतात तर हिंदू वेद, पुराणांचा अभ्यास करतात. मनाला समजावण्यासाठी, त्याला प्रभुमार्गाकडे वळवण्यासाठी असे काही ज्ञान प्राप्त करणे आवश्यक आहे. ॥५॥

ओअंकार आदि मै जाना ॥ लिखि अरु मेटै ताहि न माना ॥
 ओअंकार लखै जउ कोई ॥ सोई लखि मेटणा न होई ॥६॥
 कका किरणि कमल महि पावा ॥ ससि बिगास संपट नही आवा ॥
 अरु जे तहा कुसम रसु पावा ॥ अकह कहा कहि का समझावा ॥७॥
 खखा इहै खोडि मन आवा ॥ खोडे छाडि न दहदिस धावा ॥
 खसमहि जाणि खिमा करि रहै ॥ तउ होइ निखिअउ अखै पदु लहै ॥८॥
 गगा गुरे के बचन पछाना ॥ दूजी बात न धरई काना ॥
 रहै बिहंगम कतहि न जाई ॥ अगह गहै गहि गगन रहाई ॥९॥
 घघा घटि घटि निमसै सोई ॥ घट फूटे घटि कबहि न होई ॥
 ता घट माहि घाट जउ पावा ॥ सो घटु छाडि अवघट कत धावा ॥१०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४०)

शब्दार्थ : आदि – सर्वांच्या आधी, आद्य; मेटै – मिटणे, नष्ट होणे; लखै – जाणतो; जउ – जो; लिखि – पाहून; कका – ‘क’ हे अक्षर; किरणि – ज्ञानकिरण; कमल – हृदयरूपी कमल; ससि – शशी, चंद्र; बिगास – विकास; संपट – मिटणे, बंद होणे; अरु – आणि; अकह – वर्णना पलिकडे, शब्दात वर्णन करता येत नाही असे; खखा – ‘ख’ हे अक्षर, ख म्हणजे खग, मनरूपी पक्षी; खोडि – गुंफा, गुहा; छाडि – सोडून; धावा – धावणे; खसमहि – परमात्म्यास; जाणि – जाणतो, जाणल्यावर; खिमा – क्षमा; निखिअउ – अविनाशी; अखै – अक्षय; बिहंगम – विरक्त; अगह – पकडला न जाणारा प्रभू; गहै गहि – पकडला गेला, प्राप्त झाला; ‘घ’ – घ हे अक्षर; घटि – घट, शरीर; निमसै – राहतो, वास करतो; सोई – तो प्रभू; फूटे – फुटतो; घटि – कमी; घाट – मार्ग; अवघट – अवघड मार्ग.

भावार्थ : मी त्या ओंकारस्वरूप, आदिपुरुष प्रभू परमात्म्यास जाणले आहे. त्यानेच निर्माण केलेल्या व अंती नष्ट होणाऱ्या ह्या संसारावर माझा जराही विश्वास नाही. जो कोणी त्या ओंकारस्वरूप प्रभू परमात्म्यास जाणतो, तो कधीही नाश पावत नाही व तो जन्ममरणाच्या चक्रातून मुक्त होतो. ॥६॥ जेव्हा ज्ञानरूप सूर्याची किरणे हृदयरूपी कमळावर पडतात, तेव्हा ते विकसित होते. मग अशा विकसित झालेल्या हृदयावर मायारूपी चंद्रम्याचा काहीही परिणाम होत नाही. ते परत मिटत नाही. भाव असा, की प्रभुनामाच्या प्रकाशाने प्रभूशी एकरूप झालेला जीव परत मोहमायेच्या प्रभावाखाली येत नाही. मोहमाया त्याला प्रभूपासून विभक्त करू शकत नाही. जर मला तसा प्रभुनामरस प्राप्त होऊन मी प्रभूशी एकरूप होण्याच्या अवस्थेस पोहोचलो, तरी त्याचे शब्दात वर्णन करणे अशक्य आहे. मी ते कसे करू शकणार? ॥७॥ आता आपण देवनागरी लिपीतील प्रत्येक अक्षराचा आध्यात्मिक अर्थ समजाऊन घेऊ. ‘क’ ह्या अक्षरातून हृदयरूपी कमळाचा बोध होतो. ‘ख’ ह्या अक्षरापासून खालीलप्रमाणे बोध होतो. जेव्हा मनरूपी ‘ख’गास - पक्षास - प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान होते, प्रभू परमात्मरूपी घट्याचा आश्रय प्राप्त होतो, तेव्हा त्या मनाचे इतस्ततः भटकणे थांबते व ते मन प्रभुरूपात स्थिर होते. जो जीव प्रभू परमात्म्यास जाणतो त्याची वृत्ती क्षमाशील बनते व तो जीव निश्चितपणे अक्षयपद प्राप्त करतो. ॥८॥ ‘ग’ ह्या अक्षराने गुरूचा बोध होतो. ज्या जीवाने सतगुरूचा उपदेश शिरोधार्य मानला तो मग दुसऱ्याने काहीही सांगितले तरी तिकडे

लक्ष देत नाही. तो सांसारिक मोहापासून विरक्त होऊन जातो. त्याचे मन प्रभू परमात्म्यास सोडून अन्यत्र कोठेही जात नाही. असा जीव, ज्यास कोणी प्राप्त करू शकत नाही अशा प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करून घेऊन सदैव त्याच्याशी एकरूप होऊन राहतो. ॥९॥ 'घ' ह्या अक्षरावरून घटाचा-शरीराचा बोध होतो. प्रत्येक घटात प्रत्येक शरीरात प्रभू परमात्म्याचा वास आहे असा 'घ' ह्या अक्षरापासून बोध होतो. मग तो जीव तो मार्ग सोडून अन्यत्र कोठेही जात नाही. सदैव प्रभू मार्गावरच स्थिर राहतो, जेव्हा शरीररूपी घट नष्ट होतो तेव्हाही प्रभू परमात्म्याच्या अस्तिवात काही फरक पडत नाही. पण जेव्हा, जीवास त्याच्या शरीररूपी घटातच प्रभू परमात्मा वास करत आहे ह्याचा बोध होतो व प्रभू परमात्म्याचा आधार प्राप्त होतो, तेव्हा त्यास प्रभुप्राप्तीचा मार्ग सापडतो. ॥१०॥

डंडा निग्रहि सनेहु करि निरवारो संदेह ॥

नाही देखि न भाजीऐ परम सिआनप एह ॥११॥

चचा रचित चित्र है भारी ॥ तजि चित्रै चेतहु चितकारी ॥

चित्र बचित्र इहै अवझेरा ॥ तजि चित्रै चितु राखि चितेरा ॥१२॥

छछा इहै छत्रपति पासा ॥ छकि कि न रहहु छाडि कि न आसा ॥

रे मन मै तउ छिन छिन समझावा ॥ ताहि छाडि कत आपु बधावा ॥१३॥

जजा जउ तन जीवत जरावै ॥ जोबन जारि जुगति सो पावै ॥

असजरि परजरि जरि जब रहै ॥ तब जाइ जोति उजारउ लहै ॥१४॥

झझा उरझि सुरझि नही जाना ॥ रहिओ झझकि नाही परवाना ॥

कत झखि झखि अउरन समझावा ॥ झगरु कीए झगरउ ही पावा ॥१५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४०)

शब्दार्थ : डंडा - 'ड' अक्षर; निग्रहि - निग्रह, आवर, निरोध; निरवारो - दूर करा; सनेहु - स्नेह; संदेह - संशय; भाजीऐ - पळ काढणे, पळून जाणे; परम - सर्वोच्च; सिआनप - शहाणपण; एह - हे; चचा - 'च' हे अक्षर; रचित - प्रभूने रचना केलेली, निर्माण केलेली सृष्टी; चित्रै - चित्राला; चेतहु - स्मरण करा; चितकारी - चित्रकार; इहै - हे; अवझेरा - कोडे, कूटप्रश्न, झगडा; छछा - 'छ' हे अक्षर; इहै - हा; छत्रपती - छत्र धारण करणारा, परमेश्वर; पासा - जवळ; छकि - प्रसन्न, शोभा, शृंगारिक, सुशोभित; छाडि - सोडून; आसा - आशा; छिन - क्षण; छिन छिन - क्षणोक्षणी; ताहि - त्याला; आपु - स्वतःला; बधावा - बांधून, बंधनात अडकतोस; जजा - 'ज' हे अक्षर; जउ - जर; जीवत - जिवंत; जरावै - जाळतो; जोबन - यौवन; जारि - जाळून; जुगति - युक्ती; असजरि - अहंभाव जाळला; परजरी - द्वैतभाव, जाळला; उजारउ - उजेड, प्रकाश; लहै - प्राप्त होतो; झझा - 'झ' हे अक्षर; उरझि - उलगाडून दाखवणे; सुरझि - सोपे करून सांगणे; रहिओ - राहतो; झझकि - घाबरणे, कच खाऊन; झगरु - झगडा, भांडण.

भावार्थ : 'ड' हे अक्षर निग्रहाचे प्रतीक आहे. हे जीवा! मनाला संकल्प विकल्पांपासून, मोहमायेपासून निग्रहपूर्वक दूर ठेव. प्रभू परमात्म्यावर प्रेम कर. मनातील साऱ्या संदेहांचे निवारण कर. हे काम फार कठीण आहे. प्रभू प्राप्त झाला नाही तरी निराश होऊन ह्या मार्गापासून पळ काढू नकोस. असे वागण्यातच खरे शहाणपण आहे. खरा विचारीपणा आहे. ॥११॥ 'च' ह्या अक्षरावरून प्रभू परमात्म्याने चित्रित केलेल्या ह्या सृष्टीरूपी चित्राचा बोध होतो. पण तू त्या चित्राच्या, ह्या संसाराच्या मोहमायेत न गुरफटता ज्याने हे चित्र चितारले त्या चित्रकारावर आपले मन केंद्रित कर. ह्या सृष्टीरूपी चित्रातील

हे मोहरूपी रंग मनाला भुरळ पाडतात आणि माणूस संकटात सापडतो. म्हणून हे जीवा! तू चित्रापेक्षा चित्रकारावर लक्ष दे. ॥१२॥ 'छ' हे अक्षर छत्रपतीचे द्योतक आहे. छत्रपती म्हणजे सर्व विश्वाचा मालक प्रभू परमेश्वर. तो तुझ्या जवळच आहे. हे जीवा! तू मोहमायेची तृष्णा, विषयवासनेच्या आशा ह्यापासून स्वतःची सुटका करून घेऊन प्रसन्न मनाने प्रभुनामात तृप्त होऊन का राहत नाहीस ? हे मना! मी तुला क्षणोक्षणी समजावून सांगत आहे, की त्या प्रभू परमात्म्यास सोडून तू आपल्याला ह्या मोहमायेच्या बंधनात का अडकवून घेत आहेस ? ॥१३॥ 'ज' हे अक्षर जीवनाचा बोध सांगते. जो जीव ह्या संसारात राहूनही आपल्या विषयवासना जाळून टाकतो, आपल्या यौवनाची राखरांगोळी करतो त्यास खरे जीवन जगण्याची युक्ती प्राप्त होते. जेव्हा जीव स्वतःच्या तसेच दुसऱ्याच्या संपत्तीचा त्याग करतो. तेव्हाच त्याच्या अंतःकरणात प्रभू परमात्म्याच्या नामाचा उज्वल प्रकाश प्राप्त होतो. ॥१४॥ 'झ' हे अक्षर. हे उलझन, सुलझन बदल सांगते. उलझन म्हणजे अडकणे, सुलझन म्हणजे सुटका. हे जीवा! तू जन्मभर मायेच्या जंजाळात अडकून पडलास. त्यातून सुटण्याचा मार्ग तू जाणत नाहीस. प्रभू परमात्म्याच्या मार्गावर मार्गस्थ होण्यास तू घाबरतोस. उलट इतरांशी वादविवाद करून तूच कसा बरोबर आहेस हे सांगत बसतोस. पण त्यामुळे तुला मायेतून सुटण्याचा मार्ग सापडला का ? प्रभुप्राप्तीचा मार्ग सापडला का ? वादाने वादच वाढत राहतो. हाती काहीही येत नाही. ॥१५॥

जंजा निकटि जु घट रहिओ दूरि कहा तजि जाइ ॥
जा कारणि जगु दूढिअउ नेरउ पाइअउ ताहि ॥१६॥
टटा बिकट घाट घट माही ॥ खोलि कपाट महलि कि न जाही ॥
देखि अटल टलि कतहि न जावा ॥ रहै लपटि घट परचउ पावा ॥१७॥
ठठा इहै दूरि ठग नीरा ॥ नीठि नीठि मनु कीआ धीरा ॥
जिनि ठगि ठगिआ सगल जगु खावा ॥
सो ठग ठगिआ ठउर मनु आवा ॥१८॥
डडा डर उपजे डरु जाई ॥ ता डर महि डरु रहिआ समाई ॥
जउ डर डरै त फिरि डरु लागै ॥ निडर हूआ डरु उर होइ भागे ॥१९॥
ढढा ढिग दूढहि कत आना ॥ दूढत ही ढहि गए पराना ॥
चड़ि सुमेरि दूढि जब आवा ॥ जिह गडु गड़िओ सु गड़ महि पावा ॥२०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४९)

शब्दार्थ : जंजा - 'ज' हे अक्षर; निकटि - निकट, जवळ; जु - जो, प्रभू; तजि - त्याग करणे, सोडून देणे; दूढिअउ - धुंडाळणे; नेरउ - जवळ; पाइअउ - प्राप्त झाला, सापडला; टटा - 'ट' हे अक्षर; बिकट - अवघड, घाट; खोलि - उघडून; अटल - स्थिर, परमात्मा; टलि - डळमळीत; लपटि - चिकटून; परचउ - ज्ञान; ठठा - 'ठ' हे अक्षर; इहै - हे; ठठा - फसवे; नीरा - पाणी; ठगनीरा - मृगजळ; नीठि नीठि - अतिकष्टाने; धीरा - धीट, धैर्य; खावा - खाल्ले; सो - त्या; ठउर - ठिकाण; डडा - 'ड' हे अक्षर; डर - भीती; उपजे - उत्पन्न होते; डरु - मोहमायेची भीती; निडर - निर्भय, धीट; ढढा - 'ढ' हे अक्षर; ढिग - जवळ; दूढहि - शोधणे; दूढत - शोधता; चड़ि - चढणे; सुमेरि - सुमेरु पर्वत; गडु - गड, किल्ला; गड़िओ - घडवला, बांधला; सु - त्याच.

भावार्थ : 'जं' जं हे अक्षर काय दर्शवते ? ते सांगते, हे जीवा! तो प्रभू परमात्मा तुझ्या अगदी जवळ तुझ्या हृदयातच वास करत आहे. त्याला शोधायला दूर रानावनात कशाला जातोस. त्या प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करण्यासाठी मी सारे जग धुंडाळले

व शेवटी तो माझ्या अगदी निकट, माझ्या अंतरातच आहे असे मला समजून आले. ॥१६॥ 'ट' हे अक्षर प्रभुप्राप्तीच्या अवघड वाटेचे वर्णन करते. कबीर सांगतात. प्रभुप्राप्तीचा अवघड घाट आपल्या अंतरातच आहे. हे जीवा! मोहमायेचा त्याग करून मनाचे आत्म्याचे दरवाजे उघडून त्या प्रभू परमात्म्याच्या महालात का प्रवेश करत नाहीस ? जर तू एकदा त्या अटल प्रभूचे दर्शन घेतलेस, तर तुझे चित्त अन्यत्र कुठेही भटकणार नाही. तू सदैव प्रभू परमात्म्यास आपल्या अंतरात प्राप्त केल्याने त्याच्याशी एकरूप होऊन राहशील. ॥१७॥ 'ठ' हे अक्षर मायेने ठकवले जाण्यापासून सावध राहण्यास सांगते. हे जीवा! हा संसार हा मृगजळाप्रमाणे फसवा आहे. माया ही जीवाला ठकवते. त्यासाठी मी प्रयत्नपूर्वक मनाला धीट केले आहे. ह्या मोहमायेने साऱ्या जगास ठकवले आहे. त्या मायेला काबूत ठेवून मी तिलाच ठकवले आहे. आता माझे मन स्थिर व शांत झाले आहे. ॥१८॥ 'ड' हे अक्षर 'डर' किंवा भीतीचे विवेचन करते. जेव्हा जीवाच्या मनात प्रभू परमात्म्याची भीती उत्पन्न होते तेव्हा ह्या संसारातील सर्व भये पळून जातात. प्रभू परमात्म्याच्या भीतीतच सारी भये सामावलेली आहेत. जोपर्यंत जीव प्रभू परमात्म्याची भीती मनात बाळगत नाही, तोपर्यंत संसारातील सारी भये जीवास घाबरवत असतात. जेव्हा तुम्ही निर्भय होऊन जाता, तेव्हा मनातील सारी भये पळून जातात. ॥१९॥ 'ढ' हे अक्षर दुंदुभे-शोध घेणे, प्रभू परमात्माचा शोध घेण्याचा बोध देते. हे जीवा! तू त्या प्रभू परमात्म्यास अन्यत्र कोठे शोधत आहेस ? त्या शोध घेण्यातच तू तुझे सारे आयुष्य वाया घालवलेस. सुमेरू पर्वत चढून गिरीकंदरात शोध घेता घेता थकून गेल्यावर जेव्हा जीव आपल्याच अंतःकरणात डोकावून पाहतो, तेव्हा त्याच्या लक्षात येते की तो प्रभू परमात्मा त्याच्या अंतरातच आहे व तो शरीररूपी किल्ल्यात बसला आहे. ॥२०॥

णाणा रणि रूतउ नर नेही करै ॥ ना निवै ना फुनि संचरै ॥
 धनि जनमु ताही को गणै ॥ मारै एकहि तजि जाइ घणै ॥२१॥
 तता अतर तरिओ नह जाई ॥ तन त्रिभवण महि रहिओ समाई ॥
 जउ त्रिभवण तन माहि समावा ॥ तउ ततहि तत मिलिआ सचु पावा ॥२२॥
 थथा अथाह थाह नही पावा ॥ ओहु अथाह इहु थिरु न रहावा ॥
 थोडै थलि थानक आरंभै ॥ बिनु ही थाभह मंदिरु थंभै ॥२३॥
 ददा देखि जु बिनसनहारा ॥ जस अदेखि तस राखि बिचारा ॥
 दसवै दुआरि कुंची जब दीजै ॥ तउ दइआल को दरसनु कीजै ॥२४॥
 धधा अरधहि उरध निबेरा ॥ अरधहि उरधह मंझि बसेरा ॥
 अरधह छाडि उरध जउ आवा ॥ तउ अरधहि उरध मिलिआ सुख पावा ॥२५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४९)

शब्दार्थ : णाणा - 'ण' हे अक्षर; रणि - रणक्षेत्र; रूतउ - लढत आहे; नेही - दृढतापूर्वक निश्चयाने; निवै - झुकणे; शरण जाणे; फुनि - परत; संचरै - संबंध ठेवणे; धनि - धन्य; जनमु - जन्म; ताहि को - त्याचा; गणै - गणला जातो; मारै - मारतो; एकहि - एकाला; घणै - अनेक; तता - 'त' हे अक्षर; अतर - दुःस्तर, पार करून जाण्यास अवघड, भवसागर; त्रिभवन - संसार; जउ - जेव्हा; तउ - तेव्हा; ततहि - आत्मतत्त्व; तत - परमतत्त्व; थथा - 'थ' हे अक्षर; अथाह - अथांग; ओहु अथाह - तो अथांग प्रभू; इहु - हा जीव; थिरु - स्थिर, कायम; थलि - स्थळ, जागा; थाकन - घर, इमारत, स्थानक; थांभह - स्तंभ, आधारखांब; आरंभै - सुरवात, प्रारंभ; थंभै - थांबतो; ददा - 'द' हे अक्षर;

देखि - दिसते; जु - जे; बिनसन हारु - नाशवंत; अदेखि - अदृश्य; जस - जो; तस - तसा, त्याचा; कुंचि - कुलूप किल्ली; धधा - 'ध' हे अक्षर; अरधहि - अधोगती; उधर - उच्चावस्था; निबेरा - निर्णय, निवारण; मंझि - मध्ये; छाडि - सोडून; जउ - जेव्हा, जर; आवा - येईल.

भावार्थ : 'ण' हे अक्षर रणक्षेत्राचा निर्देश करते. जीवन हे एक रणक्षेत्र आहे. आयुष्य हा रणसंग्राम आहे. जो रणात उतरला आहे त्याने आपले लक्ष त्यावरच केंद्रित करावे. रणात लढताना शरण जायचे नसते किंवा पाऊल मागेही घ्यायचे नसते. ज्याने रणात झुंजून संसारातील सर्व आशा-आकांक्षांचा त्याग करून मनावर पूर्ण ताबा मिळवून प्रभू परमात्म्यास प्राप्त केले त्याचेच जीवन धन्य होय. ॥२१॥ 'त' हे अक्षर तरून जाण्यास दुस्तर अशा भवसागराबद्दल सांगत आहे. जग हा एक पार न करता येणारा सागर आहे. हे शरीर मोहमायेत गुरफटल्यामुळे ह्या भवसागरात बुडून जाते. जीव त्रिलोकात अडकला आहे पण जेव्हा ह्या त्रैलोक्याचा स्वामी प्रभू परमात्मा आपल्याच हृदयात आहे ह्याची जाणीव होते तेव्हाच जीवात्म्याचे परमात्म्याशी मिलन होते. ॥२२॥ 'थ' ह्या अक्षरावरून अथांग प्रभू परमात्म्याचा बोध होतो. तो प्रभू परमात्मा अथांग आहे. मानवी मनास त्याचा थांग लागू शकत नाही कारण मानवी मन कधीही स्थिर राहत नाही. मनात सदैव संकल्प विकल्प चालू असतात. थोडासा आधार मिळताच हे मन त्याच्यावर मोठमोठ्या इमारती उभ्या करण्याचा प्रयत्न करते. पण त्या वेड्याला हे कळत नाही, की प्रभू परमात्मरूपी भक्कम आधार प्राप्त झाल्याशिवाय इमारत उभीच राहू शकत नाही. ॥२३॥ 'द' हे अक्षर दुनियेचे सत्य स्वरूप दाखवते. हे जे दिसते ते सारे जग नाशवंत आहे, नश्वर आहे. त्या न दिसणाऱ्या अदृश्य प्रभू परमात्म्यावर आपले लक्ष केंद्रित कर, त्याचा विचार कर. जेव्हा मन पूर्ण निर्विकार करून ज्ञानरूपी चावीने निर्विकल्प समाधी प्राप्त होते, तेव्हाच त्या अदृश्य प्रभू परमात्म्याचे दर्शन होते. ॥२४॥ 'ध' हे अक्षर उर्ध्वगामी होण्यास सांगते. माणसाचे मन मोहमायेमुळे त्यास सदैव अधोगतीस नेत असते. माणसाने प्रयत्नपूर्वक त्यास ताब्यात आणून उर्ध्वगामी केले पाहिजे. प्रभू परमात्म्याकडे वळवले पाहिजे. म्हणजे मानवी मनातील सारी द्वंद्वे नष्ट होतात. ह्या मनाच्या उच्च नीच स्थितीत सदैव प्रभू परमात्म्याचा मनात वास असतो. जेव्हा मन नीच भाव सोडून उच्च भावाप्रत पोहोचते, तेव्हा हे उच्च-नीच भाव एकरूप होऊन जातात व जीवास परमसुखाची प्राप्ती होते. ॥२५॥

नंना निसि दिनु निरखत जाई ॥ निरखत नैन रहे रतवाई ॥
 निरखत निरखत जब जाइ पावा ॥ तब ले निरखहि निरख मिलावा ॥२६॥
 पपा अपर पारु नही पावा ॥ परम जोति सिउ परचउ लावा ॥
 पांचउ इंद्री निग्रह करई ॥ पापु पुंनु दोऊ निरवरई ॥२७॥
 फफा बिनु फूलह फलु होई ॥ ता फल फंक लखै जउ कोई ॥
 दूणि न परई फंक बिचारै ॥ ता फल फंक सभै तन फारै ॥२८॥
 बबा बिंदहि बिंद मिलावा ॥ बिंदहि बिंदि न बिछुरन पावा ॥
 बंदउ होइ बंदगी गहै ॥ बंदक होइ बंध सुधि लहै ॥२९॥
 भभा भेदहि भेद मिलावा ॥ अब भउ भानि भरोसउ आवा ॥
 जो बाहरि सो भीतरि जानिआ ॥ भइआ भेदु भूपति पहिचानिआ ॥३०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४१)

शब्दार्थ : नंना - 'न' हे अक्षर; निसि दिनु - रात्रंदिवस; निरखत - पाहणे; रतवाई - रक्तासारखे लाल; जब - जेव्हा; पपा - 'प' हे अक्षर; अपर - अपार; परचउ - प्रेम; पांचउ - पाचही; इंद्री - इंद्रिये; निरवरई - निवारणे; फफा -

‘फ’ हे अक्षर; बिनु – विना, शिवाय; फंक – फांक, फोड; लखै – चाखतो; बबा – ‘ब’ हे अक्षर; बिंद – बिंदू; बिछुरन – वेगळे होणे, वेगळे करणे; बंदउ – सेवक, बंदा; बंदगी – सेवा; गहै – ग्रहण करणे; बंदक – उपासक; बंध – संबंधी, नातलग; भभा – ‘भ’ हे अक्षर; भेद – रहस्य; भउ – भय; भानि – दूर करून तोडणे; भरोसउ – भरवसा, आधार.

भावार्थ : ‘न’ हे अक्षर निशीदिनी प्रभू परमात्म्यास निरखत राहा असे सांगते. कबीर सांगतात, जेव्हा जीव प्रभू परमात्म्यास रात्रंदिवस निरखत राहतो त्यास पाहत राहतो, तेव्हा त्याचे नेत्र प्रभुप्रेमाच्या रंगाने रक्तवर्ण होतात. सतत परमेश्वराचे चिंतन केल्याने अखेर जेव्हा प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो, तेव्हा निरखणारा जीव व ज्यास तो निरखतो तो प्रभू परमात्मा ह्यांचे मिलन होते व तो जीव प्रभूच्या रूपात एकरूप होऊन जातो. ॥२६॥ ‘प’ हे अक्षर, अपार प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करण्याचा मार्ग दाखवते. तो प्रभू परमात्मा अपार आहे. त्याचा थांग कोणासही लागत नाही. ज्याने त्या परमज्योती स्वरूप परमेश्वरास जाणले तो आपल्या पंचेंद्रियांना ताब्यात ठेवून पाप पुण्यापासून निवृत्त होतो. ॥२७॥ ‘फ’ हे अक्षर फूल, फळ ह्या रूपकातून परमेश्वरप्राप्तीचे रहस्य सांगते. कबीर सांगतात, जर माणूस अभिमानाने फुलून जाणे सोडून देईल, अहंकार टाकून देईल तर त्यास नामरूपी फल प्राप्त होईल. अशा ह्या प्रभुनामरूपी फळाची एखादी फोड जरी चाखली म्हणजेच प्रभू परमात्म्याचे थोडेसेही ज्ञान प्राप्त झाले, त्याचे चिंतन केले, तर जीवाची जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका होते. थोड्याशाही ज्ञानाने देहाभिमान, अहंकार गळून पडतो. ॥२८॥ ‘ब’ हे अक्षर जीवात्मा व परमात्म्याच्या ऐक्याचे प्रतीक आहे. जेव्हा पाण्याचा थेंब दुसऱ्या पाण्याच्या थेंबात मिसळतो, तेव्हा ते वेगळे करता येत नाहीत. त्या प्रमाणे जीवात्म्याचा परमात्म्याशी संयोग झाल्यावर ते दोघे परत विभक्त होत नाहीत. प्रभूचा सेवक प्रभुसेवेत मग्न झाल्यावर प्रभू परमात्मा त्याची आपल्या भावासारखी काळजी घेतो. ॥२९॥ ‘भ’ हे अक्षर जीवात्मा व परमात्मा यातील भेद कसा नष्ट होईल हे सांगते. जर जीवात्मा व परमात्मा यातील भेद, अंतर समाप्त झाले, तर जीवास प्रभू परमात्म्याचा भक्कम आधार प्राप्त होतो व मोहमायेचे भय समाप्त होते. जेव्हा बाह्य जगतात असलेला प्रभू परमात्मा आपल्याही अंतःकरणात आहे हे ज्ञान प्राप्त होते, तेव्हा ह्या समग्र सृष्टीचा मालक प्रभू परमात्मा सर्वव्याप्त आहे ह्याची जाणीव होते. ॥३०॥

ममा मूल गहिआ मनु मानै ॥ मरमी होइ सु मन कउ जानै ॥

मत कोई मन मिलता बिलमावै ॥ मगन भइआ ते सो सचु पावै ॥३१॥

ममा मन सिउ काजु है मन साधे सिधि होइ ॥

मन ही मन सिउ कहै कबीरा मन सा मिलिआ न कोइ ॥३२॥

इहु मनु सकती इहु मनु सीउ ॥ इहु मनु पंच तत को जीउ ॥

इहु मनु ले जउ उनमनि रहै ॥ तउ तीनि लोक की बातै कहै ॥३३॥

यया जउ जानहि तउ दुरमति हनि करि बसि काइआ गाउ ॥

रणि रूतउ भाजै नही सूरउ थारउ नाउ ॥३४॥

रारा रसु निरस करि जानिआ ॥ होइ निरस सु रसु पहिचानिआ ॥

इह रस छाडे उह रसु आवा ॥ उह रसु पीआ इह रसु नही भावा ॥३५॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४२)

शब्दार्थ : ममा – ‘म’ हे अक्षर; गहिआ – ग्रहण करणे, जाणणे, आत्मसात करणे; मरमी – मर्म जाणणारा, मर्मी; बिलमावै – विलंब करणे; मगन – मग्न; काजु – काम, कार्य; साधे – साध्य केले, ताब्यात ठेवले; सिधि – सिद्धी; सिउ

– बरोबर, सह; इहु – हे; सकती – शक्ती; सीउ – कल्याणकारी शिव; ले – वश करणे; उन मन – मनाची एक उच्च आध्यात्मिक अवस्था जेथे मनातील सर्व संकल्प विकल्प नष्ट होऊन मन निर्विकार होते; यया – ‘य’ हे अक्षर; दुरमति – दुर्मती, दुष्ट बुद्धी; हनि – नष्ट करून; बसि – वश करणे; काइआ – शरीर, इंद्रिये; गाउ – गाव; रणि – रणभूमी; रूतउ – मग्न; भाजै – पळणे; सुरउ – शूर; थारउ नाउ – तुझे नाव; रारा – ‘र’ अक्षर; रस – स्वाद; निरस – विरक्त, अरुची; छाडा – सोडला; आवा – प्राप्त झाला; उह – तो; इह – हा; भावा – आवडला.

भावार्थ : ‘म’ हे अक्षर मन व सृष्टीचे मूळ परमात्मा यांचा संबंध दर्शवते. सर्व सृष्टीचे मूळ जो प्रभू परमात्मा त्या प्रभूशी जर मन जोडले, तर मन मायेच्या मोहापासून मुक्त होते. म्हणून मनाला प्रभूशी जोडण्यात विलंब करू नये. ज्याने आपले मन प्रभू परमात्म्याशी एकरूप केले, त्यास सत्यरूप प्रभू परमात्मा प्राप्त होतो. ॥३१॥ जीवाचे काम मनाशी आहे. जर त्या मनास ताब्यात ठेवले तर जीव सिद्धी प्राप्त करतो. कबीर सांगतात, मनच सर्वकाही आहे. मनासारखे अन्य काही नाही. ॥३२॥ हे मन विचित्रच आहे. मायेच्या सान्निध्यात मायारूप होते तर प्रभू परमात्म्याच्या संपर्कात कल्याणकारी प्रभूच बनून जाते. पंचतत्त्वात्मक शरीरात हे मन शरीररूप होऊन जाते. पण जर जीव ह्या मनास संयमित करील, तर जीव उन्मनी अवस्था प्राप्त करील व त्या स्थितीत तो तिन्ही लोकांचे रहस्य जगास सांगू शकेल. ॥३३॥ ‘य’ अक्षर म्हणजे ‘यदी.’ (जर) जर जीव काही गोष्टी जाणेल तर त्याचा उद्धार होईल असे सांगते. हे जीवा! जर तुला प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान प्राप्त करावयाचे असेल, तर प्रथम आपली दुर्मती नष्ट कर. आपल्या शरीरावर - शरीराच्या विकारांवर - ताबा मिळव. जर ह्या संसाररूपी युद्धभूमीतून पळ न काढता, रणात धैर्याने लढत राहशील तर तुझी गणना शूरवीरात केली जाईल. ॥३४॥ ‘र’ हे अक्षर सांसारिक रसापासून निवृत्त होण्यास सांगते. कबीर सांगतात, जीवाने जर सांसारिक रसांपासून मन निवृत्त केले, तर त्यामुळे त्याला प्रभू परमात्म्याच्या आध्यात्मिक रसाची प्राप्ती होईल. हा सांसारिक रस सोडल्यामुळे जीवास आध्यात्मिक रस प्राप्त झाला. ज्याने प्रभुनामरसाचे प्राशन केले त्याला परत मायारसाचा मोह होत नाही. ॥३५॥

लला ऐसे लिव मनु लावै ॥ अनत न जाइ परम सचु पावै ॥
 अरु जउ तहा प्रेम लिव लावै ॥ तउ अलह लहै लहि चरन समावै ॥३६॥
 ववा बार बार बिसन सम्हारि ॥ बिसन संमहारि न आवै हारि ॥
 बलि बलि जे बिसन तना जसु गावै ॥ विसन मिले सभ ही सचु पावै ॥३७॥
 वावा वाही जानीऐ वा जाने इहु होइ ॥
 इहु अरु ओहु जब मिलै तब मिलत न जानै कोइ ॥३८॥
 ससा सो नीका करि सोधहु ॥ घट परचा की बात निरोधहु ॥
 घट परचै जउ उपजै भाउ ॥ पूरि रहिआ तह त्रिभवण राउ ॥३९॥
 खखा खोजि परै जउ कोई ॥ जो खोजै सो बहुरि न होई ॥
 खोज बूझि जउ करै बीचारा ॥ तउ भवजल तरत न लावै बारा ॥४०॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४२)

शब्दार्थ : लला – ‘ल’ हे अक्षर; लिव लावै – एकाग्र होणे; अनत – अन्यत्र; अरु – आणि; अलह – अल्ला, परमेश्वर; लहै – शोधून घेतो; ववा – ‘व’ हे अक्षर; बिसन – विष्णु; सम्हारि – स्मरण कर; हारि – हार, पराभव; बलि बलि – आत्मार्पण करणे, बलिदान करणे; बिसन तना – विष्णुभक्त; वाही – त्या प्रभूस; ससा – ‘स’ हे अक्षर; नीका कर –

नीट करून; सोधहु – शुद्ध कर; परचा – आनंदित, संतुष्ट; निरोधहु – आवरून घे; खखा – ‘ख’ हे अक्षर; खोजि – शोध; परै – घेऊन; जउ – जो; बहुरि – परत; बीचारा – विचार करतो; तरत – तरून; लावै – लावत; बारा – वेळ.

भावार्थ : ‘ल’ अक्षर मन प्रभू परमात्म्यात लीन करा असे सांगते. प्रभू परमात्म्याशी आपले मन असे एकाग्र करा, की ते अन्यत्र कोठेही जाणार नाही व सत्यरूप प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करील. अशा रीतीने परमेश्वराशी प्रेमाचे नाते जोडले की प्रभू परमात्मा अशा जीवास आपल्या चरणाजवळ आश्रय देतो. ॥३६॥ ‘व’ हे अक्षर वारंवार प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करा असे सांगते. हे जीवा! तू वारंवार विष्णूचे - प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. जो विष्णूचे स्मरण करतो त्याची संसारसंग्रामात कधीही हार होत नाही. जे संतसज्जन प्रभू परमात्म्याचे यशोगान करतात, त्यांच्यावर मी माझे जीवन समर्पित करतो. जो प्रभूशी एकरूप होतो त्याला सर्वत्र तो सत्यरूप परमेश्वर प्रतीत होतो. ॥३७॥ हे जीवा! त्या प्रभू परमात्म्यास ओळख. जीवात्मा व परमात्मा यांचे जेव्हा मिलन होते तेव्हा ते एकमेकापासून वेगळे ओळखता येत नाहीत. तो जीव प्रभुरूपच होऊन जातो. ॥३८॥ ‘स’ हे अक्षर मन शुद्ध करा असे सांगते. हे जीवा! तू आपले मन अत्यंत शुद्ध कर. त्याला विषयविकारापासून परावृत्त कर. आपल्या मनाला तू पूर्णपणे ताब्यात ठेव. असे केल्याने तुझे मन अंतरात्म्याशी एकरूप होऊन संतोष पावेल. त्यामुळे अंतरात प्रभू परमात्म्याविषयी प्रेमभाव उत्पन्न होईल व तो प्रभू परमात्मा सर्वव्याप्त आहे हे ज्ञान प्राप्त होईल. ॥३९॥ ‘ख’ श असे लिहिताना, हे अक्षर परमेश्वराचा शोध घ्या असे सांगते. जो जीव परमेश्वरास शोधण्याचा प्रयत्न करतो व शोधून त्यास प्राप्त करतो तो जन्ममरणाच्या फेऱ्यातून मुक्त होतो. जो प्रभू परमात्म्याचा शोध घेतो, त्याला जाणतो व वारंवार त्याचे स्मरण करतो, त्यास भवसागर तरून जाण्यास मुळीच वेळ लागत नाही. ॥४०॥

ससा सो सह सेज सवारै ॥ सोई सही संदेह निवारै ॥

अल्प सुख छाडि परम सुख पावा ॥

तब इह त्रीअ ओहु कंतु कहावा ॥४१॥

हाहा होत होइ नही जाना ॥ जब ही होइ तबहि मनु माना ॥

है तउ सही लखै जउ कोई ॥ तब ओही उहु एहु न होई ॥४२॥

लिंउ लिंउ करत फिरै सभु लोगु ॥ ता कारणि बिआपै बहु सोगु ॥

लखिमी बर सिउ जउ लिउ लावै ॥ सोगु मिटै सभ ही सुख पावै ॥४३॥

खखा खिरत खपत गए केते ॥ खिरत खपत अजहूं नह चेतै ॥

अब जगु जानि जउ मना रहै ॥ जह का बिछुरा तह थिरु लहै ॥४४॥

बावन अखर जोरे आनि ॥ सकिआ न अखरु एकु पछानि ॥

सत का सबदु कबीरा कहै ॥ पंडित होइ सु अनभै रहै ॥

पंडित लोगह कउ बिउहार ॥ गिआनवंत कउ ततु बीचार ॥

जा कै जीअ जैसी बुधि होई ॥ कहि कबीर जानैगा सोई ॥४५॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३४३)

शब्दार्थ : ससा – ‘स’ हे अक्षर; सह – सखी; सेज – शय्या, शेज; सवारै – प्राप्त करते; सो सह – तो प्रभू परमात्म्यासह; सोई – ते; सही – सखी; संदेह – संशय, शंका; छाडि – सोडून; अल्प – अल्प; परम – श्रेष्ठ; इह – ही; त्रीअ – स्त्री;

ओहु – तो; कंतु – कांत, पती; कहावा – म्हणून घेतो, बोलले जाते; हाहा – ‘ह’ हे अक्षर; होत – होऊन, जन्म घेऊन; होइ – व्हावे; तबहि – तेव्हा; है – आहे; तउ – तू; लखै – समजणे; ओही – तो प्रभू परमात्मा; उहु – तोच; एहु – हे; लिंउ – घेतो; ता कारणि – त्यामुळे, त्या कारणाने; बिआपै – व्यापतो; सोगु – शोक; लखिमी – लक्ष्मी; बर – वर, पती; लिउ लावै – एकाग्र करणे; खखा – ‘क्ष’ हे अक्षर; खिरत – क्षीण; खपत – संपले, मेले; केते – कित्येक; अजहूं – अजूनही; नह चेतै – स्मरण करत नाहीत; जउ – जे; जह – ज्या; बिछुरा – विस्मरण, विभक्त; थिरु लहै – परमात्मा प्राप्त होतो; सकिआ – शक्य; अखरु एकु पछानि – एकमात्र प्रभू परमात्म्यास ओळखले; सत – सत्यरूप, सदा स्थिर असलेला प्रभू परमात्मा; सबदु – शब्द, नाम; अनभै – अनुभव; गिआनवंत – ज्ञानवंत; ततु – तत्त्व.

भावार्थ : ‘स’ हे अक्षर अशा सखीचे वर्णन करते, की जिची शय्या प्रभुपती सजवतो. अशा सखी (जीवात्मा)च्या मनातील सारे संदेह दूर होतात. अशी सखी (जीवात्मा) मग संसारातील छोटे सुख सोडून परमसुख प्राप्त करते. अशाप्रकारे जीवात्मा ही पत्नी व परमात्मा हा पती म्हणून ओळखला जातो. ॥४१॥ ‘ह’ हे अक्षर, प्रभू परमात्मा आहे पण जीवाने मनुष्यजन्म प्राप्त करूनही त्यास जाणले नाही, असे सांगते. जेव्हा जीवास प्रभू परमात्म्याच्या अस्तित्वाची जाणीव होते, तेव्हा त्याचे मन प्रभू परमात्म्याच्या अस्तित्वावर विश्वास ठेवते. जेव्हा माणूस प्रभू परमात्म्याचे सत्यस्वरूप जाणतो, तेव्हा तो सर्वव्याप्त आहे ह्याची त्यास जाणीव होते. अशी स्थिती प्राप्त झाली, की जीवात्मा व परमात्मा एकरूप होऊन जातात. त्यांच्यात भेद उरतच नाही. ॥४२॥ प्रत्येक जण घेण्यासाठी हपापलेला असतो व ह्या हावेमुळेच त्यास अनंत क्लेष, अनंत दुःखे भोगावी लागतात. जर माणूस आपले चित्त त्या लक्ष्मीपती विष्णूवर, त्या प्रभू परमात्म्याचे ठायी एकाग्र करील, तर त्याची सर्व दुःखे नष्ट होतील व त्यास सुखाची प्राप्ती होईल. ॥४३॥ ‘ख’ (क्ष) हे अक्षर मोहमायेत अडकल्यामुळे अनेकांचा क्षय होऊन ते नष्ट झाले. तरीही माणसाचे चित्त प्रभूकडे वळत नाही असे सांगते. काय माणसाची शोकांतिका आहे पाहा. अनेक वेळा जन्म घेऊन ह्या संसारातील दुःखे भोगूनही ह्या जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटण्यासाठी प्रभू परमात्म्यास शरण जावे, त्याचे ठायी चित्त लावावे असे माणसास वाटत नाही. जेव्हा माणूस हा विश्वाच्या सत्यस्वरूपाचे नश्वर स्वरूपाचे ज्ञान प्राप्त करील, तेव्हाच तो प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करील व ज्या प्रभू परमात्म्यापासून तो दूर गेला होता त्याचे ठायी त्याचे चित्त स्थिर होईल. ॥४४॥ माणसाला बावन अक्षरे पाठ असतात. पण त्या अक्षरातून प्रभू परमात्म्यास ओळखणे मात्र त्यास जमले नाही. ज्याला ह्या अक्षरातून प्रभू परमात्म्याची अनुभूती प्राप्त झाली तोच खरा पंडित. पंडित लोक ह्या अक्षरांच्या माध्यमातून लोकांना विद्या दान करतात. पण खरा ज्ञानवंत तो, की जो अक्षरांच्या माध्यमातून त्या परमतत्त्वाचा, त्या प्रभू परमात्म्याचा विचार करतात. कबीर सांगतात, ज्याची जितकी बुद्धी तितके प्रभू परमात्म्याचे ज्ञान त्यास प्राप्त होते. ॥४५॥

रागु गउड़ी थिती कबीरजी की

राग गउड़ी थिती कबीरजींची

१ ओंअंकार सतिगुरु प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

पंद्रह थितीं सात वार ॥ कहि कबीर उरवार न पार ॥

साधिक सिध लखै जउ भेउ ॥ आपे करता आपे देउ ॥१॥

॥ थितीं ॥

अंमावस महि आस निवारहु ॥ अंतरजामी रामु समारहु ॥

खंड २ [५०१]

जीवत पावहु मोख दुआर ॥ अनभउ सबदु ततु निजु सार ॥१ ॥
 चरन कमल गोबिंद रंगु लागा ॥ संत प्रसादि भए मन निरमल
 हरि कीरतन महि अनदिनु जागा ॥१ ॥ रहाउ ॥
 परिवा प्रीतम करहु बीचार ॥ घट महि खेलै अघट अपार ॥
 काल कलपना कदे न खाइ ॥ आदि पुरख महि रहै समाइ ॥२ ॥
 दुतीआ दुह करि जानै अंग ॥ माइआ ब्रहम रमै सभ संग ॥
 ना ओहु बढै न घटता जाइ ॥ अकुल निरंजन एकै भाइ ॥३ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४३)

शब्दार्थ : थिती – तिथी; उरवार – ह्या तीरावर; पार – त्या तीरावर; साधिक – साधक; सिध – सिद्ध; लखै – जाणून
 घेणे; आपे – प्रभू परमात्मा; करता – कर्तापुरुष; देउ – प्रकाशस्वरूप, ज्योतीस्वरूप; अंमावस – अमावस्या, अवस;
 आस – आशा; निवारहु – निवारण कर, दूर कर; समारहु – स्मरण कर; जीवत – ह्याच जन्मात; पावहु – प्राप्त करा;
 मोख दुआर – मोक्षाचे द्वार; अनभउ – अनुभव; सबदु तत – ब्रह्मतत्त्व; निजु सार – आत्मतत्त्व; अनदिनु – सदैव,
 रात्रंदिवस; परिवा – प्रतिपदा; अघट – निराकार; दुतीआ – द्वितीया; त्रितिआ – तृतीया; दुहकरि – दोन्ही बाजू; ओहु
 – ते; बढै – वाढत; घटते – कमी होणे; अकुल – कुल नसलेला.

भावार्थ : कालचक्राची गती चंद्राच्या कलांवरून पंधरा तिथीने मोजता येते. सूर्याच्या गतीवरून सात दिवसांचा आठवडा
 असे मोजता येते. पण कबीर सांगतात, त्या प्रभू परमात्म्याचा आरपार कोणासच सापडत नाही. तो कालातीत आहे. ज्या
 साधकांनी, ज्या सिद्धपुरुषांनी त्याचे स्वरूप जाणले. ते सांगतात, की तो प्रभू परमात्माच सर्व सृष्टीचा, कालचक्राचा
 कर्तापुरुष आहे. तो स्वतः ज्योतीस्वरूप आहे. ॥१ ॥ अमावस्या सांगते : हे जीवा! संसारातील साऱ्या आशा-आकांक्षांचा
 त्याग करून तुझ्या अंतर्दामी वसत असलेल्या त्या प्रभू परमात्म्याचे स्मरण कर. त्यामुळे तू ह्याच जन्मात मोक्ष प्राप्त करशील
 व त्या प्रभू परमात्म्याची त्या ब्रह्मतत्त्वाची अनुभूती प्राप्त करशील. ॥१ ॥ त्या प्रभू परमात्म्याच्या चरणाच्या आश्रयाने
 संतसज्जनांच्या कृपाप्रसादाने मन निर्मळ होते व रात्रंदिवस जीव सदैव विकारांपासून जागृत राहतो. ॥१ ॥ रहाउ ॥ प्रतिपदा
 सांगते : हे जीवा! तू प्रियतम प्रभू परमात्म्याचे चिंतन कर. तो स्वतः अशरीरी, अरूप, अपार असूनही प्रत्येक शरीरात वास
 करतो. जो सदैव प्रभू परमात्म्याचे चिंतन करतो, त्यास मृत्यू स्पर्शही करत नाही. असा जीव अकालपुरुष प्रभू परमात्म्याशी
 एकरूप होऊन जातो. ॥२ ॥ द्वितीया सांगते : हे जीवा! हे जगत न केवळ माया आहे न केवळ ब्रह्म. हे जगत ह्या दोहोचे
 - माया व ब्रह्म मिळून बनले आहे. ही माया आणि ते ब्रह्म या चराचरातील सर्व वस्तूत भरून राहिले आहे. तो प्रभू परमात्मा
 कधीही वाढत नाही वा घटत नाही. ते अजन्मा, निष्कलंक परब्रह्म सदैव जसे आहे तसे म्हणजे कायम परिपूर्णच राहते. ॥३ ॥

त्रितिआ तीने सम करि लिआवै ॥ आनद मूल परम पदु पावै ॥
 साधसंगति उपजै बिस्वास ॥ बाहरि भीतरि सदा प्रगास ॥४ ॥
 चउथहि चंचल मन कउ गहहु ॥ काम क्रोध संगि कबहु न बहहु ॥
 जल थल माहे आपहि आप ॥ आपै जपहु आपना जाप ॥५ ॥
 पांचै पंच तत बिसथार ॥ कनिक कामिनी जुग बिउहार ॥
 प्रेम सुधा रसु पीवै कोइ ॥ जरा मरण दुखु फेरि न होइ ॥६ ॥
 छठि खटु चक्र छहूं दिस धाइ ॥ बिनु परचै नही थिरा रहाइ ॥
 दुबिधा मेटि खिमा गहि रहहु ॥ करम धरम की सूल न सहहु ॥७ ॥

खंड २ [५०२]

सातै सति करि बाचा जाणि ॥ आतम रामु लेहु परवाणि ॥

छूटै संसा मिटि जाहि दुख ॥ सुंन सरोवरि पावहु सुख ॥८ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४३)

शब्दार्थ : त्रितीया – तृतीया; तीने – तिन्ही गुण, सत्त्व, रज, तम; आनद – आनंद; उपजै – निर्माण होतात; बिस्वास – विश्वास; बाहरि – बाहेर; भीतरि – आत; प्रगास – प्रकाश; चउथहि – चतुर्थी; गहहु – ताब्यात ठेवा; कबहु – कधीही; बहहु – बसणे; पाचे – पंचमी; बिसथार – विस्तार; कनिक – कनक, सोने; कामिनी – स्त्री; जुग – दोन्ही बरोबर; जरा – वृद्धत्व, म्हातारपण; छठि – षष्ठी; खटु – सहा; छहूं – सहाही; दिस – दिशा; धाइ – धावते; परचै – ओढ; थिरा – स्थिर; दुबिधा – द्विधा; खिमा – क्षमा; गहि – ग्रहण करणे, धारण करणे; सूल – शूळ, दुःख, क्लेश; सातै – सप्तमी; सति – सत्य; आतम – आत्मा; परवाणि – मान्य; छूटै – सुटली; संसा – संशय, शंका; मिटि – मिटले, नाहीसे झाले; सुंन – शून्य.

भावार्थ : तृतीया असे सांगते की – की तीनही गुण सत्त्व, रज, तम नेहमी समान पातळीत ठेवावेत. कोणासही दुसऱ्याच्या वरचढ होऊ देऊ नये. असे केल्याने सर्व आनंदाचे मूळ जे परमपद ते प्राप्त होते. साधुसंतांच्या संगतीत राहिलेल्या मनात असा विश्वास निर्माण होतो, की अंतरात आणि बाहेर सर्वत्र सदैव त्या प्रभू परमात्म्याचा प्रकाश पसरला आहे. ॥४ ॥ चतुर्थी ही तिथी असे सांगते, की ह्या चंचल मनास नामस्मरणात बांधून ठेव. त्यास इतस्ततः भटकू देऊ नकोस. त्यास कामक्रोधादी विकाराच्या संगतीत कधीही जाऊ देऊ नकोस. जळी-स्थळी सर्वत्र तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे. तो स्वतःच आपला जप करत आहे. ॥५ ॥ पंचमी ही तिथी असे सांगते, की हे सारे जग हा पाच तत्त्वांचा (पृथ्वी, आप, तेज, वायू व आकाश) यांचा विस्तार आहे. ह्या जगात जीव कनक आणि कामिनीच्या मोहात मस्त रममाण झाला आहे. असा क्वचितच कोणी असतो की जो ही मोहमायेची बंधने तोडून प्रभू परमात्म्याच्या प्रेमरसाचे अमृत पान करतो. असाच माणूस जरा, मरण, दुःख ह्यातून मुक्त होतो. ॥६ ॥ षष्ठी ही तिथी असे सांगते, की माणसाची सहा इंद्रिये (पाच ज्ञानेंद्रिये व सहावे मन) सदैव भोग लालसेपायी भटकत राहतात. प्रभू परमात्म्याशी ओळख झाल्याशिवाय मन स्थिर होत नाही. हे जीवा! मनाची ही द्विधा अवस्था सोड. धीट हो. क्षमाभाव धारण कर. कर्मकांडाच्या मागे धावून दुःखी होऊ नकोस. प्रभू परमात्म्याचे ठायी मन एकाग्र कर. ॥७ ॥ सप्तमी तिथी सांगते, की सतगुरूच्या वचनावर दृढ श्रद्धा ठेव व त्याद्वारा आत्मारामाची प्राप्ती करून घे. सतगुरूच्या उपदेशाप्रमाणे वागले, की मनातील सारे संशय, साऱ्या शंका दूर होतात. सर्व दुःखे नष्ट होतात आणि निर्विकल्प समाधीचे सुख प्राप्त होते. ॥८ ॥

असटमी असट धातु की काइआ ॥ ता महि अकुल महा निधि राइआ ॥

गुर गम गिआन बतावै भेद ॥ उलटा रहै अभंग अछेद ॥९ ॥

नउमी नवै दुआर कउ साधि ॥ बहती मनसा राखहु बांधि ॥

लोभ मोह सभ बीसरि जाहु ॥ जुगु जुगु जीवहु अमर फल खाहु ॥१० ॥

दसमी दहदिस होइ अनंद ॥ छुटै भरमु मिलै गोबिंद ॥

जोति सरुपी तत अनूप ॥ अमल न मल न छाह नही धूप ॥११ ॥

एकादसी एक दिस धावै ॥ तउ जोनी संकट बहुरि न आवै ॥

सीतल निरमल भइआ सरीरा ॥ दूरि बतावत पाइआ नीरा ॥१२ ॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३४३)

शब्दार्थ : असटमी – अष्टमी; असट – आठ; महानिधि – मोठा खजिना; गुरगम – गुरूकडून; बतावै – दाखवले;

उलटा – बदलून; नउमी – नवमी; नवै – नऊ; साधि – साध्य; बहती – वाहत; मनसा – मनाला; बीसरि – विसरून; जुगु – दोन; खाहु – खातो; दसमी – दशमी; दहदिस – दाही दिशा; भरमु – भ्रम; जोति – ज्योत; सरूपी – स्वरूपी; तत – तत्त्व; अनुप – ज्याला उपमा नाही असा; अमल – निर्मळ, मलन – मलिन; छाह – छाया; धूप – उन; एकादसि – एकादशी; दिस – दिशा; तउ – तेव्हा; जोनी – योनी; सीतल – शीतल; निरमल – निर्मळ; सरीरा – शरीर; बतावत – सांगतात; नीरा – जवळ.

भावार्थ : अष्टमी तिथी सांगते, की हे शरीर अष्टधातूंचे (रक्त, मास, हाडे, मेद, नाड्या, वीर्य, केस, कातडी) बनले आहे. ह्या शरीरात प्रभू परमेश्वररूपी महान खजिना लपलेला आहे. गुरूकडून ह्या गुप्त खजिन्याचे ज्ञान प्राप्त होते व मग साधकाचे मन मोहमायेपासून, विषयविकारांपासून निवृत्त होते. प्रभू परमात्म्याकडे वळते. ॥९॥ नवमी तिथी सांगते, की नऊ द्वारांवर नियंत्रण ठेव. त्यातून निर्माण होणाऱ्या वासनेच्या पुरास आवर घाल. लोभ, मोह आदी विकारांना मनात धारा देऊ नकोस. असे केलेस तर तुला अमरत्व प्राप्त होईल व तू युगानुयुगे जीवित राहशील. ॥१०॥ दशमी ही तिथी असे सांगते, की दाही दिशा आनंदमय होतील. सारे भ्रम नष्ट होतील व प्रभू परमात्म्याची प्राप्ती होईल. ज्योती स्वरूप प्रभू परमात्मरूपी तत्त्व हे अनुपम आहे. निर्मळ आहे. तेथे अज्ञान, अंधकार नाही किंवा तृष्णा-विकारांचा दाह नाही. ॥११॥ एकादशी सांगते, की मनाला प्रभुपदी एकाग्र करा. म्हणजे तुमची जन्ममरणाच्या चक्रातून सुटका होईल. जो प्रभू परमात्मा दूर आहे असे सांगितले जाते, तो आपल्या अगदी जवळ आपल्या अंतःकरणातच आहे. हे ज्ञान प्राप्त झाल्यामुळे मन शांत होते. निर्मळ होते. ॥१२॥

बारसि बारह उगवै सूर ॥ अहिनिंसि बाजे अनहद तूर ॥
 देखिआ तिहूं लोक का पीउ ॥ अचरजु भइआ जीउ ते सीउ ॥१३॥
 तेरसि तेरह अगम बखाणि ॥ अरध उरध बिचि सम पहिचाणि ॥
 नीच ऊच नही मान अमान ॥ बिआपिक राम सगल सामान ॥१४॥
 चउदसि चउदह लोक मझारि ॥ रोम रोम महि बसहि मुरारि ॥
 सत संतोख का धरहु धिआन ॥ कथनी कथीऐ ब्रहम गिआन ॥१५॥
 पूनिउ पूरा चंद अकास ॥ पसरहि कला सहज परगास ॥
 आदि अंति मधि होइ रहिआ थीर ॥ सुख सागर महि रमहि कबीर ॥१६॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४४)

शब्दार्थ : बारसि – बारस, द्वादशी; बारह – बारा; सूर – सूर्य; तूर – वाघ; पीउ – प्रियप्रभू पिता; तेरसि – त्रयोदशी; तेरह अगम – तेरा शास्त्रे; अरध – आकाश; उरध – पाताळ; बिआपिक – व्यापक; चउदसि – चतुर्दशी; चउदह – चौदा; मझारि – मध्ये; सत – सत्य; संतोख – संतोष; पुनिउ – पौर्णिमा; पूरा – पूर्ण; चंद – चंद्र; कला – किरणे; थीर – स्थिर.

भावार्थ : द्वादशी तिथी सांगते, की माणसाचे मन प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाले की अंतःकरणात जणू बारा सूर्यांचा प्रकाश पडतो. चित्तात रात्रंदिवस अनाहत नाद गुंजत राहतो. तीनही लोकांचा मालक जो प्रभू परमात्मा, त्याचे दर्शन होते व एक नवल घडते. जो जीव तोच शिव होऊन जातो. जीव व प्रभू परमात्मा एकरूप होऊन जातात. ॥१३॥ त्रयोदशी ही तिथी असे सांगते की जो साधक प्रभू परमात्म्याशी एकरूप झाला, तो तेरा शास्त्रे, अगम निगमादी ज्ञान प्राप्त करतो. तो

सृष्टीतील, आकाश-पाताळातील सर्व वस्तूंकडे समदृष्टीने पाहतो. सर्वांमध्ये तो प्रभू परमात्मा विराजमान आहे असे तो जाणतो. ॥१४॥ चतुर्दशी ही तिथी सांगते, की तो प्रभू परमात्मा चौदा लोकात (सप्त आकाश, सात पाताळ) व्याप्त आहे. रोमरोमात तो मुरारी वास करतो. हे जीवा! तू सत्य व संतोषाचे ध्यान कर. सदैव वाचेने प्रभू परमात्म्याचे गुणगान गा. ॥१५॥ पौर्णिमा तिथीला आकाशात पूर्ण चंद्र संचार करतो. त्याचप्रमाणे पूर्णप्रभू परमात्मा हृदयाकाशात संचार करतो. त्याच्या सर्व कलांचा प्रकाश हृदयात सर्वत्र प्रकाशतो. तो प्रभू सृष्टीच्या आदी, मध्य, अंत सर्व अवस्थेत सदैव स्थिर राहतो. हे जाणण्याने कबीर सुखसागरात रममाण होतो. ॥१६॥

॥ रागु गउड़ी वार कबीर जीउ के ७ ॥

(राग गउड़ी कबीरजींची ७ वारांची पदे)

राग गउड़ी ७ वार कबीरजींचे

१ ओंअंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरूच्या कृपेने प्राप्त होतो.)

बार बार हरि के गुन गावउ ॥ गुर गमि भेदु सु हरि का पावउ ॥१॥ रहाउ ॥

आदित करै भगति आरंभ ॥ काइआ मंदर मनसा थंभ ॥

अहिनिंसि अखंड सुरही जाइ ॥ तउ अनहद बेणु सहज महि बाइ ॥१॥

सोमवारि ससि अंभ्रितु झरै ॥ चाखत बेगि सगल बिख हरै ॥

बाणी रोकिआ रहै दुआर ॥ तउ मनु मतवारो पीवनहार ॥२॥

मंगलवारे ले माहीति ॥ पंच चोर की जाणै रीति ॥

घर छोड़े बाहरि जिनि जाइ ॥ नातरु खरा रिसै है राइ ॥३॥

बुधवारि बुधि करै प्रगास ॥ हिरदै कमल महि हरि का बास ॥

गुर मिलि दोऊ एक सम धरै ॥ उरध पंक लै सूधा करै ॥४॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४४)

शब्दार्थ : बार बार – वारंवार, प्रत्येक वारी; गुर गमि – गुरुद्वारा; भेदु – भेद, ज्ञान; पावउ – प्राप्त कर; आदित – आदित्य, रविवार; भगति – भक्ती; मंदर – मंदिर; मनसा – मनाचा; थंभ – स्तंभ, संयम; अहिनिंसि – अहर्निश, सतत; सुरही – ध्यान; बेणु – वेणू, बासरी; बाइ – वाजते; ससि – शशी, चंद्र; चाखत – चव घे; बेगी – शीघ्र, लवकर; सगळ – सगळे; बिख – विष; बाणी – वाचा; दुआर – दार; तउ – तेव्हा; मतवारो – मस्त, तल्लीन; पीवनहार – पिणारा; माहीति – माहिती, ज्ञान; पंच चोर – पाच विकार (काम, क्रोध, मद, मत्सर, लोभ); रीति – रीत; छोड़े – सोडून; बाहरि – बाहेर; जिनि – जे; जाइ – जाते; नातरु – नाहीतर; रिसै – रुसेल, रुष्ट होईल, रागवेल; राइ – परमेश्वर; बुधि – बुद्धी; हिरेदे – हृदयात; दोउ – दोघे; धरै – धारणकर; उरध – उलट; पंक – कमल; सुधा – सरळ.

भावार्थ : ह्या पुढील पदात कबीर सात वारांचा आध्यात्मिक अर्थ सांगत आहेत. हे जीवा! तू आठवड्यातील सातही वार प्रभू परमात्म्याचे गुणगान कर व सतगुरूकडून ज्ञान प्राप्त करून घे, प्रभू परमात्मा प्राप्त करून घे. ॥१॥ रहाउ ॥ रविवारी तू भक्ती आरंभ कर. कायारूपी मंदिरात मनाला संयमित कर. रात्रंदिवस अखंड प्रभू परमात्म्याच्या ध्यानात मग्न राहा. असे केल्याने मन सहजावस्थेत जाते व अंतरात अनाहत वेणुनाद वाजत राहतो. ॥१॥ सोमवारी प्रभुभक्ती केल्याने मनात शांतीरूपी अमृत वर्षू लागते. त्या अमृत प्राशनाने ताबडतोब मनातील सर्व विषयविकार नष्ट होतात. गुरूच्या उपदेशाने संयमित

झालेले मन प्रभुनामात रंगून जाऊन, मस्त होऊन नामामृताचे मनसोक्त प्राशन करते. ॥२॥ मंगळवारी तू पंचविकारांच्या गति विधीची माहिती करून घे. तू तुझ्या मनाला अंतःकरणरूपी किल्ल्यातून बाहेर पडू देऊ नकोस. नाहीतर तो प्रभू परमात्मा तुझ्या वर कोपेल. ॥३॥ बुधवारी प्रभुनामरूपी प्रकाशाने बुद्धीस प्रकाशित कर. म्हणजे तुझ्या हृदयरूपी कमळात प्रभू परमात्मा वास करील. गुरूकडून सुख दुःख दोन्ही समान मानावे ह्याचे ज्ञान प्राप्त होईल व विषयविकाराकडे वळलेले मन प्रभुभक्तीकडे वळेल. ॥४॥

ब्रिहस्पति बिखिआ देइ बहाइ ॥ तीनि देव एक संगि लाइ ॥
तीनि नदी तह त्रिकुटी माहि ॥ अहिनिंसि कसमल धोवहि नाहि ॥५॥
सुक्रितु सहारै सु इह ब्रति चडै ॥ अनदिन आपि आप सिउ लडै ॥
सुरखी पांचउ राखै सबै ॥ तउ दूजी द्रिसटि न पैसै कबै ॥६॥
थावर थिरु करि राखै सोइ ॥ जोति दी वटी घट महि जोइ ॥
बाहरि भीतरि भइआ प्रगासु ॥ तब हूआ सगल करम का नासु ॥७॥
जब लगु घट महि दूजी आन ॥ तउ लउ महलि न लाभै जान ॥
रमत राम सिउ लागो रंगु ॥ कहि कबीर तब निरमल अंग ॥८॥१॥ (श्री. गु. ग्रं. सा. ३४४)

शब्दार्थ : ब्रिहस्पति – बृहस्पती (देवांचे गुरू) गुरूवार; बिखिआ – विषयविकार; बहाइ – वाहून; त्रिकुटी – त्रिकुट; कसमल – पाप; धोवहि – धुणे; सुक्रितु – शुक्रवार; सहारै – आश्रय, आधार; अनदिनु – दररोज; आपिआप – आपण आपल्याशी; सुरखी पांचउ – पाच ज्ञानेंद्रियांना; पैसै – आसपास; कबै – कधीही; थावर – शनिवार; थिरु – स्थिर; दिवटी – दिवा; घट – शरीर; जब – जेव्हा; तब – तेव्हा; लउ – तो पर्यंत.

भावार्थ : गुरूवारी विषयविकारांचा त्याग कर. तीनही गुणांना प्रभू परमात्म्याकडे वळव. त्रिकुटात दडून बसलेल्या ज्ञान, कर्म व भक्ती ह्या तीन नद्यांच्या संगमावर आपली पापे का बरं धुवून टाकीत नाहीस ? ॥५॥ जो शुक्रवारी आपण आपल्याशीच युद्ध करण्याचे व्रत घेईल, आपल्या मनातील दुष्ट वृत्तींशी जो लढेल, तोच जीवनात यशस्वी होईल. जर माणूस आपली पाचही इंद्रिये नीटपणे आपल्या ताब्यात ठेवील, तर त्याची दृष्टी प्रभू परमात्म्याशिवाय अन्यत्र कोठेही दुसरीकडे जाणार नाही. ॥६॥ शनिवारी जो प्रभू परमात्म्याची ज्योत आपल्या अंतःकरणात स्थिर करील, ती ज्योत आपल्या अंतःकरणात प्रकाशत आहे हे जाणेल, त्याच्या हेही लक्षात येईल की आत-बाहेर सर्वत्र त्या प्रभू परमात्म्याचा ज्योतीचा प्रकाश पसरला आहे. असे झाले की जीवाच्या सर्व पूर्वकृत कर्मांचा नाश होतो. ॥७॥ जोपर्यंत जीव संसाराच्या मोहपाशातच गुंतून राहतो, तोपर्यंत प्रभू परमात्म्यास प्राप्त करण्याचा विचार त्याच्या मनास स्पर्शही करत नाही. कबीर सांगतात, जेव्हा जीव प्रभू परमात्म्याचे स्मरण करता करता प्रभुरंगात रंगून जातो, तेव्हा त्याचे चित्त शुद्ध होते. ॥८॥१॥

रागु गउडी चेती बाणी नामदेउ जीउ की

राग गउडी चेती नामदेवजींची पदे

१ ओंअंकार सतिगुरू प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरू कृपेने तो प्राप्त होतो.

देवा पाहन तारिअले ॥ राम कहत जन कस न तरे ॥१॥ रहाउ ॥

तारीले गनिका बिनु रूप कुबजा बिआधि अजामलु तारीअले ॥

खंड २ [५०६]

चरन बधिक जन तेऊ मुकति भए ॥ हउ बलि बलि जिन राम कहे ॥१॥

दासी सुत जन बिदरु सुदामा उग्रसैन कउ राज दीए ॥

जपहीन तपहीन कुल हीन, क्रम हीन नामे के सुआमी तेऊ तरे ॥२॥ १॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४५)

शब्दार्थ : पाहन – पाषाण, दगड; तारीअले – तरंगले; विनु रूप – कुरूप; बिआधि – व्याध, शिकारी; चरन बधिक – चरणाचा वेध घेणारे; तेउ – ते; मुकति – मुक्ती; भए – झाले; हउ – मी; बलिबलि – जीव ओवाळून टाकतो, प्राणाची कुरवंडी करणे; दासीसुत – दासीचा पुत्र; बिदरु – विदूर; कउ – त्याला; क्रमहीन – कर्महीन; तेउ – त्याप्रमाणे, तसे.

भावार्थ : भक्तिमार्गात नामाचा महिमा फार मोठा आहे. नामाचा महिमा वर्णन करताना श्रीराम, श्रीकृष्ण चरित्रातील तसेच अन्य धर्मग्रंथातील प्रसंग नामदेवांनी कथन केले आहेत. रामायणातील सेतुबंधनाच्या प्रसंगाचे वर्णन करून नामदेवजी म्हणतात. सेतुबंधनाचे वेळी रामनाम कोरलेल्या शिळा जर समुद्रावर तरंगू शकतात तर ज्यांच्या मनात सदैव रामनाम आहे अशी माणसे का बरे हा भवसागर पार करू शकणार नाहीत ? ॥१॥ रहाउ ॥ कान्होपात्रासारखी हीन कुळातील वेश्या, कुरूप कुब्जा, तामसी व्याध अजामीळ हे प्रभुनामाच्या आधारे मुक्त झाले. कृष्णाच्या चरकमलावर बाण मारणारा शिकारी ही मुक्त झाला. जे रामराम असा जप करतात त्यांच्यावर मी समर्पित होतो. ॥१॥ दासीपुत्र विदूर, गरीब सुदामा भवसागर पार करून गेले. उग्रसेनास राज्यप्राप्ती झाली. हा सारा प्रभुनामाचा महिमा. नामदेव विठ्ठलाला आळवून म्हणतात— हे देवा ! मी जपहीन, तपहीन, कूळहीन, कर्महीन असा तुला अनन्यभावाने शरण आलो आहे. तूच माझे रक्षण कर. ह्या भवसागरातून तारून ने. ॥२॥

रागु गउड़ी रविदास जी के पदे, गउड़ी गुआरेरी

गौरी रागातील रविदास यांची पदे

१ ओंकार सति नामु करता पुरखु गुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. तो सदैव अस्तित्वमान आहे. त्याचे नाम सत्य आहे. तो सृष्टीचा निर्माता कर्तापुरुष आहे. गुरुकृपेने तो प्राप्त होतो.

मेरी संगति पोच सोच दिनु राती ॥ मेरा करमु कुटिलता जनमु कुभांती ॥१॥

राम गुसईआ जी अके जीवना ॥ मोहि न बिसारहु मै जनु तेरा ॥१॥ रहाउ ॥

मेरी हरहु बिपति जन करहु सुभाई ॥ चरण न छाडउ सरीर कल जाई ॥२॥

कहु रविदास परउ तेरी साभा ॥ बेगि मिलहु जन करि न विलांबा ॥३॥ १॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४५)

शब्दार्थ : मेरी – माझी; संगति – संगत; पोच – हीन; सोच – चिंता; दिनु राती – रात्रंदिवस; करमु – कर्म; कुटिलता – वाईट; जनमु – जन्म; कुभांति – नीच जातीत; गुसईआ – पृथ्वीचा स्वामी, परमेश्वर; जीअ के जीवना – जीवांचे जीवन; मोहि – मला; बिसाराहु – विसरणे; जनु – सेवक; हरहु – हरण कर, दूर कर; बिपति – विपत्ती, संकट; सुभाई

– चांगल्या विचारांचा; छाडउ – सोडणे; सरीर – शरीर; कल जाई – नष्ट होईल; परउ – पडतो; साभा – शरण; बेगि – सत्वर, लवकर; विलंबा – उशीर, विलंब.

भावार्थ : मला रात्रंदिवस चिंता लागून राहिली आहे, की माझी संगत वाईट आहे. माझे कर्मही हीन आहे. माझा जन्मही हीन कुलात झाला आहे आता माझा उद्धार कसा होणार ? ॥१॥ हे जगजीवना! रामा! मी तुझा दास आहे. मला विसरू नकोस रे ! ॥१॥ राहाउ ॥ हे प्रभो! माझे संकट दूर कर, मला तुझी सेवा करण्याची सुबुद्धी दे. माझे शरीर नष्ट झाले तरी मी तुझे चरण सोडणार नाही. ॥२॥ रविदास सांगतात, हे प्रभो! मी तुला अनन्यभावे शरण आलो आहे. आता विलंब करू नकोस. लवकरात लवकर अगदी सत्वर मला तुझ्यात एकरूप करून घे. ॥३॥ १॥

बेगमपुरा सहर को नाउ ॥ दुखु अंदोहु नही तिहि ठाउ ॥

नां तसवीस खिराजु न मालु ॥ खउफु न खता न तरसु जवालु ॥१॥

अब मोहि खूब वतन गह पाई ॥ उहां खैरि सदा मेरे भाइ ॥१॥ राहाउ ॥

काइमु दाइमु सदा पातिसाही ॥ दोम न सेम एक सो आही ॥

आबादानु सदा मसहूर ॥ ऊहां गनी बसहि मामूर ॥२॥

तिउ तिउ सैल करहि जिउ भावै ॥ महरम महल न को अटकावै ॥

कहि रविदास खलास चमारा ॥ जो हम सहरी सु मीतु हमारा ॥३॥ २॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४५)

शब्दार्थ : बेगमपुरा – असे गाव की जेथे दुःख नाही; सहर – शहर; नाउ – नाव; अंदोहु – कष्ट, पीडा; तिहि – त्या; ठाउ – ठिकाण, स्थान; तसवीस – चिंता, काळजी; खिराजु – शेतसारा; मालु – संपत्ती; खउफु – भीती; खता – विघ्न; तरसु – त्रास; जवालु – ऱ्हास, हानी; मोहि – मला; खूब – चांगले; खैरि – कुशल, मंगल; काइमु – कायम, स्थिर; दाइमु – नित्य; आबादानु – भरपूर; मसहूर – प्रसिद्ध; गनी – धनी, अमीर, श्रीमंत; बसहि – राहतात; मामूर – अनेक; तिउ – तेथे; सैल – सहल; महरम – ?; अटकावै – अडवणे; खलास – मुक्त; चमारा – चांभार; सहरी – नागरिक, रहिवासी, सांगाती; मितु – मित्र.

भावार्थ : या पदात भक्त रविदासांनी एका अध्यात्मसंपन्न शहराचे - आनंद वनभुवनाचे मनोज्ञ चित्र रंगवले आहे. ते म्हणतात – माझ्या ह्या शहराचे नाव आहे बेगमपुरा. जिथे गम - म्हणजे दुःखाचा लवलेशही नाही असं हे शहर आहे. ह्या गावात दुःख, कष्ट, पीडा यांना तिळमात्रही स्थान नाही. इथे कोणत्याही प्रकारची चिंता नाही, काळजी नाही. इथे दुनियादारी नाही. कोणत्याही प्रकारची भौतिक संपत्ती नाही, त्यामुळे तुमच्याकडून कोणी कर घेण्याचा प्रश्नच येत नाही. येथे कोणत्याही प्रकारचा त्रास नाही, कशाचा ऱ्हासही होत नाही. ॥१॥ मला आता असे एक ठिकाण प्राप्त झाले आहे की जेथे सदैव आनंदी आनंदच भरून राहिला आहे. ॥१॥ राहाउ ॥ येथील राजा - प्रभू परमात्मा - सदैव अस्तित्वमान, सदा स्थिर आहे. त्या प्रभू परमात्म्याच्या राज्यात कोणीही दुय्यम तिय्यम दर्जाचा नागरिक नाही. सारे एकसमान. सारेच प्रभूचे भक्त. सर्वत्र आबादीआबाद, भरपूर, त्यासाठीच हे नगर प्रसिद्ध आहे. ॥२॥ ह्या शहरातील लोक सर्वत्र मुक्त संचार करतात. कारण सारे समान - सारे प्रभूचे भक्त. त्यांना कोणीही अडवू शकत नाहीत. जीवनमुक्त झालेला रविदास चांभार सांगतो, की ह्या शहरात राहणारे हे सत्संग प्रभुभक्त माझे मित्र आहेत. ॥ ३ ॥ २ ॥

॥ गउड़ी बैरागणि रविदास जीउ ॥

गउड़ी बैरागणि रविदास यांची

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

(ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने प्राप्त होतो.)

घट अवघट डूगर घणा इकु निरगुण बैलु हमार ॥
रमईए सिउ इक बेनती मेरी पूंजी राखु मुरारि ॥१॥
को बनजारो राम को मेरा टांडा लादिआ जाइरे ॥१॥ रहाउ ॥
हउ बनजारो राम को सहज करउ ब्यापारु ॥
मै राम नाम धनु लादिआ बिखु लादी संसारि ॥२॥
उरवार पार के दानिआ लिखि लहु आल पतालु ॥
मोहि जम डंडु न लागई तजीले सरब जंजाल ॥३॥
जैसा रंग कंसुभ का तैसा इहु संसारु ॥
मेरे रमईए रंगु मजीठ का कहु रविदास चमार ॥४॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४५)

शब्दार्थ : घट – वाट; अवघट – अवघड; डूगर – डोंगर; घणा – खूप; इकु – एक; निरगुण – गुणरहित, दुर्बल; बैलु – बैल, शरीर; रमाईए – राम; सिउ – कडे; बेनती – विनंती; राखु – रक्षण कर; को – कोण; बनजारा – व्यापारी; टांडा – माल; लादिआ – लादतो; हउ – मी; सहज – सहजावस्था; बिखु – विष; उखार – इह-परलोक; जानिआ – जणणारा, चित्रगुप्त; लिखि – लिहिणे; आल पतालु – खोटे नाटे; मोहि – मला; डंडु – दंडुका; तजीले – त्यागले; सरब – सर्व; कंसुभ – कच्चा रंग; कंसुभ – फूल; तैसा – तसा; इहु – हा; मजीठ – मजीठासारखा पक्का रंग.

भावार्थ : ईश्वरप्राप्तीचा मार्ग फार अवघड आहे. डोंगर चढणीचा आहे. माझा शरीररूपी बैल दुबळा आहे. माझी रामाला एकच विनंती, हे मुरारी! माझ्या रामनाम रूपी संपत्तीचे रक्षण कर. ॥१॥ मला जर कोणी प्रभुनामाचा व्यापार करणाऱ्या अन्य व्यापाऱ्याची, संताची साथ संगत प्राप्त झाली, तर मी माझा प्रभूनामाचा माल लादून त्याच्या बरोबर जाईन. ॥१॥ रहाउ ॥ मी तर रामनामाचा व्यापारी. मी असा व्यापार करतो की त्यामुळे मला सहजसमाधीचा, सहजावस्थेचा लाभ होतो. मी रामनामाचा माल विकतो. पण इतर व्यापारी मायारूपी विषाचा व्यापार करतात. ॥२॥ हे चित्रगुप्ता! तू इह-परलोकातील कर्माचा हिशोब लिहिताना माझ्याबद्दल काहीही लिही, मला त्याची चिंता नाही. माझ्या डोक्यावर यमराजाचा दंडूका पडणारच नाही कारण मी ह्या संसारातील जंजाळाचा केव्हाच त्याग केला आहे. ॥३॥ कुसुंबाचा रंग जसा फिका असतो तसा हा संसार नश्वर आहे. रविदास चांभार तर रामनामाच्या मजीठाच्या पक्क्या रंगानं रंगला आहे. हा रंग कधीच विटणार नाही. ॥४॥१॥

गउड़ी पुरबी रविदास जीउ

(गउड़ी पुरबी रागातील रविदास यांची पदे)

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने प्राप्त होतो.

कूपु भरिओ जैसे दादिरा कुछ देसु बिदेसु न बूझ ॥
ऐसे मेरा मनु बिखिआ बिमोहिआ कछु आरा पारा न सुझ ॥१॥

खंड २ [५०९]

सगल भवन के नाइका इकु छिनु दरसु दिखाइ जी ॥१ ॥रहाउ ॥

मलिन भई मति माधवा तेरी गति लखी न जाइ ॥

करहु क्रिपा भ्रमु चूकई मै सुमति देहु समझाइ ॥२ ॥

जोगीसर पावहि नही तुअ गुण कथनु अपार ॥

प्रेम भगति के कारणै कहु रविदास चमार ॥३ ॥१॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४६)

शब्दार्थ : कूपु – विहीर; भरिओ – भरलेली; जैसे – जसे; दादिरा – बेडूक; कछु – कोणतीही; बिदेसु – परदेश; बुझ – ज्ञान, जाणीव; ऐसे – असे; बिखिआ – विषयवासना; बिमोहिआ – मोहित; सुझ – बुद्धी, ज्ञान; सगल – सगळे; नाइका – स्वामी; इकु – एक; छिनु – क्षण; दरसु – दर्शन; भई – झाली; लखी – लिहिणे; क्रिपा – कृपा; भ्रमु – भ्रम; चूकई – चुकव; सुमति – चांगली बुद्धी; देहु – दे; समझाइ – समज; जोगीसर – योगेश्वर; पावहि नही – प्राप्त होत नाही; तुअ – तुझ्या; कवनु – कोण.

भावार्थ : ज्याप्रमाणे भरलेल्या विहिरीतल्या बेडकाला विहिरीबाहेरील जगाचे काहीही ज्ञान नसते, त्याप्रमाणे विषयविकाराने मोहित झालेल्या माझ्या मनाला परलोकाचे ज्ञान नाही. ॥१ ॥ हे सर्व सृष्टीच्या स्वामी ! मला एक क्षणभर तरी तुझे दर्शन घडू दे. ॥१ ॥रहाउ ॥ हे माधवा! माझी बुद्धी विषयविकारांनी मलिन झाली आहे. तुझ्या गुणांचे वर्णन करण्याची माझी पात्रता नाही. हे प्रभो! माझ्यावर कृपा कर. माझ्या मनातील मायेचा भ्रम दूर कर. मला चांगली बुद्धी दे. ॥२ ॥ हे योगेश्वरा! तुझे गुण अपार आहेत. कोणीही ते प्राप्त करू शकत नाही. रविदास चांभार सांगतात, हे प्रभो! मला तुझे प्रेम दे ! भक्ती दे ! ॥३ ॥१ ॥

गौडी बैरागणि

१ ओंकार सतिगुर प्रसादि ॥

ईश्वर एकच आहे. तो ओंकारस्वरूप आहे. सतगुरुकृपेने प्राप्त होतो.

सतजुगि सत तेता जगी दुआपरि पूजाचार ॥

तीनौ जुग तिनौ दिडे कलि केवल नाम अधार ॥१ ॥

पारु कैसे पाइ बो रे ॥

मो सउ कोऊ न कहै समझाइ ॥

जा ते आवा गवनु बिलाइ ॥१ ॥रहाउ ॥

बहु बिधि धरम निरूपीए करता दीसै सभ लोइ ॥

कवन करम ते छूडीए जिह साधे सभ सिधि होइ ॥२ ॥

करम अकरम बिचारीए संका सुनि बेद पुरान ॥

संसा सद हिरदै बसै कउनु हिरै अभिमानु ॥३ ॥

बाहरु उदकि पखारिऐ घट भीतरि बिबिधि बिकार ॥

सुध कवन पर होइबो सुच कुंचर बिधि बिउहार ॥४ ॥

रवि प्रगास रजनी जथा गति जानत सभ संसार ॥

पारस मानो ताबो छुए कनक होत नही बार ॥५ ॥

परम परस गुरु भेटीए पूरब लिखत लिलाट ॥

खंड २ [५१०]

उनमन मन मन ही मिले छुटकत बजर कपाट ॥६ ॥

भगति जुगति मति सति करी भ्रम बंधन काटि बिकार ॥

सोई बसि रसि मन मिले गुन निरगुन एक बिचार ॥७ ॥

अनिक जतन निग्रह कीए टारी न टरै भ्रम फास ॥

प्रेम भगति नही ऊपजै ता ते रविदास ॥८ ॥१ ॥

(श्री. गु. ग्रं. सा. ३४६)

शब्दार्थ : सतजुगि – सत्ययुगात; सत – सत्य, तेता – त्रेतायुगात; जगी – यज्ञ; दुआपरि – द्वापारयुगात; पूजाचार – पूजाअर्चा; तिनौ – तिन्ही; दिडे – दृढ; कलि – कलियुगात; पारु – पार; पाइबो – प्राप्त करणे; मो – मला; कोऊ – कोणी; जाते – ज्यामुळे; आवागवनु – आवागमन; बिलाइ – विलय होणे, नष्ट होणे; बहुबिधि – अनेक प्रकारे; धरम – धर्म; निरूपीए – निरूपण; दिसै – दिसतात; सभ – सगळे; लोइ – लोक; कवन – कोणचे; छटीए – सुटेल; जिह – ज्या; साधे – साधनेने; सिधि – सिद्धी; करम – सत्कर्म; अकरम – वाईट कर्म; बिचारीए – विचार करणे; संका – शंका; सुनि – ऐकल्यामुळे; सद – सदैव, नेहमी; हिरदै – हृदयात; बसै – वसतात; कउनु – कोण; हिरै – हरण करील; अभिमानु – अभिमान, गर्व; बाहरु – बाहेर; उदकि – पाणी; पखारीए – धुणे; घट – शरीर; भीतरि – आत; बिबिध – विविध; बिकार – विकार; सुध – शुद्ध; कवन – कोण; होइबो – होईल; सुच – पवित्र; कुंचर – हत्ती; बिउहार – व्यवहार; रवि – सूर्य, प्रकाश; रजनी – रात्र; जथा – जसे; गति – अवस्था; पारस – परीस; मानो – माना, जाणा; ताबो – तांबे, लोखंड; छुए – स्पर्श केला; कनक – सोने; बार – वेळ; परम परस – परमपुरुष; भेटीए – भेटला; पुरबा लिखत – पूर्वी लिहिलेले, प्राक्तन; लिलाट – ललाट, कपाळ; उनमन – उन्मनी अवस्था, (ही एक योगाची अवस्था आहे) छुटकत – सुटका; बजर – वज्र कपाट; भगति – भक्ती; जुगति – युक्ती; मति – बुद्धी; बिकार – विकार; सोई – तो; अनिक – अनेक; जतन – यत्न; कीए – केले; टारी न टरे – टाळू म्हटले तरी टाळता येत नाहीत, टळत नाहीत.

भावार्थ : सत्ययुगात सत्याचार श्रेष्ठ होता. त्रेतायुगात, यज्ञयाग श्रेष्ठ होते. द्वापारयुगात पूजाअर्चना प्राधान्य होते. तीन युगात ही तीन धर्मसाधने प्रमुख होती. पण कलियुगात नामसाधनाच जीवांचा आधार आहे. ॥१ ॥ मी हा संसारसागर कसा पार करून जाऊ शकेन, ह्या जन्ममरणाच्या चक्रातून माझी सुटका कशी होईल, हे कोणी मला समजावून सांगतच नाही. ॥१ ॥ राहाउ ॥ धर्माचे निरूपण लोक अनेक प्रकारे करतात व त्याप्रमाणे कर्मेही करतात. पण निश्चितपणे कोणते कर्म केल्याने मायेच्या बंधनातून सुटका होईल व जीवन सफल होईल ? ॥२ ॥ वेद, पुराणे ऐकूनही सत्कर्म काय व दुष्कर्म काय ही शंका मनात शिल्लक राहतेच. अशी शंका जर मनात असेल, तर अहंकाराचा नाश तरी कसा होणार ? ॥३ ॥ बाह्यात्कारी स्नान करून शरीर स्वच्छ केले, तरी अंतरात मन नाना विकारांनी भरलेलेच असते. हत्ती सरोवरात स्नान करून बाहेर आल्यावर मातीत लोळतो तसाच हा प्रकार आहे. अंतःकरणाची शुद्धता कशी होणार ? ॥४ ॥ सूर्य उगवला, की त्याच्या प्रकाशाने रात्रीचा काळोख नष्ट होतो हे सारे लोक जाणतात. परिसाचा स्पर्श होताच लोखंडाचे सोने होण्यास क्षणाचाही विलंब लागत नाही. ॥५ ॥ जर जीवाला, नशिबाने सतगुरूरूपी महान परिसाची भेट झाली, तर मन उन्मनी अवस्था प्राप्त करील व त्याच्यासाठी प्रभुप्राप्तीचे दरवाजे उघडतील. ॥६ ॥ ज्या साधकास भक्तीची युक्ती प्राप्त झाली, त्याच्या भ्रमाची मायेची बंधने गळून पडतात, विषयविकारांचाही नाश होतो व त्याच्या अंतःकरात प्रभू परमात्मा वास करतो. असा साधक निर्गुण, निराकार प्रभू परमात्म्याच्या चिंतनात निमग्न होऊन जातो. ॥७ ॥ अनेक यत्न केले, मनाचा कितीही निग्रह केला, तरी मोहमायेने मनात उत्पन्न झालेले भ्रम, मायापाश तुटता तुटत नाहीत. मनात प्रेम भक्ती उत्पन्न होत नाही. त्यामुळे रविदास उदास झाला आहे. ॥८ ॥ १ ॥

*

*